

מדרש לקח טוב

הסכונה

פסיקתא זוטרתא

על חמשה חומשי תורה

יסדו

רבינו טוביה בר אליעזר ז"ל

אשר חי במאה התשיעית לאלף החמישי.

היה מונח בכתב יד זה כשמונה מאות שנה, והיה למראה עיני הקדמונים, ולא נדפס ממנו רק חלק שני על ג' ספרים ויקרא במדבר דברים, בוויניציא שנת ה'א ש"ו, ובהעתקה רומית ג'כ שם שנת תקכ"ד.

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

ע"ס כתב יד מירושלים שהיה ביד הגאון חיד"א זצ"ל, וע"י השואה מערכה מול מערכה, עם עוד שני כתבי יד אחרים, האחד מאוצר הספרים בפלארענק, והשני מאוצר הספרים בפעטערסבורג, עם ציוני הפרשיות, וסימני הבתובים, ומראה מקומות מתנ"ך ומאמרי התלמוד מכילתא ספרא ספרי ומדרשים, ושאר ספרי הראשונים, ועם הערות והגהות לכרך וללכך הנוסחאות, ובאור בהרכה מקומות להבנת דברי הספר, וגם עם מבוא גדול המפיץ אור על הספר, ועל זמן המחבר ותיז.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ספר שמות

צולם ונדפס מחדש
בעיה"ק ירושלים תש"ך

הודפס בדפוס אופסט ש. מונזון ירושלים
Printed in Israel

מדרש לקח טוב

סדר שמות

[א] [א] ואלה

שמות . כתוב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קבלת ז' ה) , (א) אמרו רז"ל שלשה כתרין הם , כתר תורה , כתר כהונה , וכתר מלכות , וכתר שם טוב [עולה] על גביהם , לפיכך אמר שלמה בהכמתו , טוב שם משמן טוב , שהרי הכהונה והמלכות משיחתן וגדולתן בשמן המשחה , וכתר שם טוב מעולה הימנו , וכן ישעיהו אמר (ב) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעיה נ"ו ס) , זה ספר דניאל שנקרא על שמו , לכך נאמר טוב שם משמן טוב . טוב שם משמן טוב , אלו שבטים , שנתפרשו שמותם בלידתם , ונתפרשו שמותם בירידתם למצרים , ונתפרשו שמותם במצרים , אחר שהלך יעקב אבינו לבית עולמו , שהרי בפרשת ויגש אליו כתוב , ואלה שמות בני ישראל וגו' יעקב ובניו (בנחשית מו ח) , ובתחלת זה הספר נאמר , ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו , וכן ביציאתם במצרים , וכן בדגלים , והנשיאים , וכן בחילוק הארץ , כמה פעמים הזכיר שמות השבטים על דרך חיבת אבותיהם , וחיבת עצמם , לפיכך נאמר טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו , (ב) שנויי שבהו של אדם אחר מיתתו , שמספרים בני אדם שבהו ומעשיו הטובים , אבל ביום הולדו אין לו שבה ולא גדולה , שהרי יעקב אבינו בכו אותו המצריים שבעים יום , (ג) לפי שהצדיקים אפילו במיתתם קרוין חיים : ואלה שמות . לא אמר אלה , אלא ואלה , (ד) דאמר ר' אבהו בש"ר יוכי בן זמרה כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים , ואלה מוסיף על הראשונים , (ה) כמו שנתפרש בפרשת בראשית אלה תולדות השמים : שמות . (ו) כשם שהקב"ה קרא שמות לכוכבים , דכתיב מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא (הכלים קמז ד) : בני ישראל . כי כל השבטים נקראו על שם ישראל , וכן הוא אומר בני בכורי ישראל (שמות ד כג) , לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל : הבאים . (ז) והלא כבר היה להם הרבה ימים שם , ולמה הוא אומר הבאים , אלא כל ימים שהיה יוסף קיים , לא היה עליהם משאו של מצרים , כיון שמת יוסף נתנו עליהם משאו , לכך נאמר הבאים מצרימה , כאילו אותו היום נכנסו למצרים , שהרי לא בא אלא לספר מיתת יוסף ואחיו , והואך קמו עליהם המצריים , שנאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה (להלן פסוק י) , לפיכך כתיב הבאים : ד"א ואלה שמות בני ישראל . אלו שנצטערו במצרים , ואלו שיצאו ברכוש גדול . אלה שבתחלה היו מעטים , ואלה שבסוף היו

הערות ותקונים

[א] (א) אמרו רז"ל . אבות ס"ד מי"ג , וע"י חזית פ' טוב שם משמן טוב , (ב) ונתתי להם . כתיב כתוב ונתתי להם , חולס כתיב פלארענן מונח כמו שלפנינו בקרא להם , וע"י סנהדרין נ"ג ט"ז . (ב) שנויי שבהו . מדרש חזית שם . (ג) לפי שהצדיקים . ברכות י"ח ט"א . (ד) דאמר ר' אבהו בשם ריב"ז . בר פ"ב ופ"ל , ותנחומא שמות וריש משפטים , ושם"ר שמות ומשפטים , ובכל המקומות מונח דאמר ר' אבהו לנד . חולס בתנחומא משפטים כתוב כמו שהציא רבינו בשם ר' יוסי בן זמרה , ובכ"י פלארענן חסרים המלות , דאמר ר' אבהו בשם ריב"ז . (ה) כמו שנתפרש בפרשת בראשית . בראשית ב' ד' וע"ש בהערה שלי , וגם שם הציא רבינו בשם ר' אבהו לנד . (ו) כשם שהקב"ה קרא שמות לכוכבים . עיין ילקוט ריש שמות , מונה מספר לכוכבים , ונרשם בלדו תנחומא , ולפנינו בתנחומא ליהא , ועיין שם"ר ט"א שקולים הם ישראל כלנחא השמים כו' . ועיין רש"י עכ"פ שמות א' ה' ולקוחים דכריו נ"כ מהתנחומא . (ז) והלא כבר היו להם הרבה ימים שם . תנחומא , וילקוט (לק"ט ח"ש) אלה

שמות א שמות

שש מאות אלה רגלי: את יעקב. כלמד שבזכות יעקב אבינו נושעו: ד"א את יעקב. שאע"פ שיעקב אבינו היה זקן, בניו היו מפילין לו, והוא עיקר, שנאמר את יעקב: איש וביהו באו. לפי שהיה יודע יעקב אבינו שארץ מצרים שטופין בויםה, לפיכך נתן לבניו נשים קודם שירדו למצרים:

(ב) ראובן שמעון לוי ויהודה. (ח) שנים עשר שבטים, כנגד שנים עשר מזלות, (ט) דע כי כל השבטים לשם גדולתן של ישראל נקראו שמותן. ראובן, על שם ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי (שמות נז). שמעון, וישמע אלהים את נאקתם (שסז כד). לוי, ונלוו גוים רבים אל ה' (זכריה ז י). יהודה, אודך [ה'] כי אנפת בי (ישעיה יב א). יששכר, כי יש שכר לפעולתך (ירמיה לא טו). זבולון, על שם בית המקדש, בנה בניתי בית זבול לך (מלכים א ח יג). דן, דן אנכי (נחמיה טו יד). נפתלי, נופת תטופנה (ש"ס ד יא). גד, על שם המן, והמן כורע גד הוא (נמנר יא ז). אשר, ואשרו אתכם כל הגוים (מלאכי ג יז). יוסף, יוסף ה' שנית ידו (ישעיה יא יא). בנימין, נשבע ה' בימינו (שס טז ח). למדנו שכל שמותן של שבטים, על שם גאולה טובה וישועה של ישראל נקראו: (י) א"ר יהושע דסיכנון בשם ר' לוי אין שמותם של שבטים שוין בכל מקום, אלא שזה מקדים לזה, וזה מקדים לזה, וכדי שלא יאמרו בני הנבירות נתפרשו שמותיהן תחלה, ואחר כך נתפרשו בני השפחות, אלא כולם שוים בכל מקום: (יא) ד"א למה מקדים אלו לאלו, לפי שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (ש"ס א יז), השבטים הם תקרות של עולם, מנהגו של עולם אדם בונה עליה, גותן תקרה משים עוביה של קורה זו בצד ראשה של אחרת, כדי לחזק את התקרה, אמנם כאן זכר בני הנבירות יחד, ואח"כ בני בלהה ובני זלפה, חוץ מיוסף שזכרו באהרונה, שהיה צריך לומר וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא:

(ה) ויהי כל נפש. (יב) נפשות לא נאמר, אלא נפש, לפי שהצדיקים נקראו נפש אחת, שדעתן דעה אחת, אבל בעשו כתיב, ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו (נחמיה לו ו): שבעים נפש. עם יוסף, שנאמר שבעים נפש ויוסף היה במצרים, אלא שהיה במצרים דבר הכתוב בכלל וכפרט:

(ו) וימת יוסף. (יג) למה מת הוא קודם לכלם, לפי שהתנהג עצמו ברבנות, (יד) היינו דאמרי אינשי הוי קבל וקיים: וכל הדור ההוא, לבד בני השבטים, ואע"פ שמתו כל הדור ההוא, כתוב ובני ישראל:

(ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם. (טו) ר' חייא אומר כל אחת מבנות ישראל היתה יולדת ששה, כנגד ששה מדות חללו, פרו, וישרצו, וירבו, ויעצמו, במאד, מאד: ותמלא הארץ אותם. עד שהיו מפוזרין נתמלאת הארץ מהם. ותמלא הארץ אותם, (טז) כחושים של קנים, שהארץ מלאה מהם: ׀

הערות ותקונים

ריש שמות בשם התחומא, ושמי' פ"א. (ח) שנים עשר שבטים כנגד י"ב מזלות. עיין במ"ר פ"ד א"ר פנחס בן יאיר קערת כסף י"ב כו' כנגד י"ב מזלות כו'. וכנגד י"ב שבטים כו'; והוא ממדרש חדש (זיכ"ר ח"ג לד קט"ד). (ט) דע כי כל השבטים. תהומא שמות, וילקוט רמז קס"ב בשם התחומא. (י) א"ר דסכנין, תחומא, וילקוט שם, ושמי' פ"א. (יא) ד"א. תחומא, שמי'. וילקוט שם. (יב) נפשות לא נאמר כו' אבל נשיו כתיב נפשות ביתו. כל המאמר הזה עד וימת יוסף נשמע כ"י פלארענץ ע"י שגנת המעתיק. וזילקוט רמז קס"ב הביא ויהי כל נפש ונשיו כתיב כל נפשות ביתו ע"כ ק"ר בלשוננו, והוא ג"כ מתחומא כמו שרשם במאמר שלפניו ולפניו ליתא בתחומא. ועיין וי"ר פ"ד וילקוט נחמיה רמז קל"ז. (יג) למה מת כו' לפי שהנהג ברבנות. ברבות ר"ס ע"א, סוסה י"ג ע"ב. (יד) היינו דאמרי אינשי. סנהדרין י"ד ע"א ושם ל"ב ע"א: (טו) ר' חייא אומר. וכ"כ גם כ"י פלארענץ, ובתחומא הגי' ר' ינאי, ובעל הילקוט הביא גירסת התחומא ר' חייא, ובשמי' פ"א הוא בלי שם האומר. וכן נראה במילתא בא פ"ב. וברש"י פ"ה וישרצו שהיו יולדות ששה בנים אחד. (טז) כחושים של קנים. וכ"כ בשמי', אולם בתחומא לפנינו הגי' כחושים של קנים, וכ"כ רבינו הוא מלשון ה"ל ב"ב קמ"ג ע"ב ובני דן חושים שהיו מרובין כחושים של קנה, ע"ש ברש"י.

שמות א שמות

ב

(ח) ויקם מלך חדש על מצרים. (יז) כיון שראו מצרים שישראל פריץ ורביץ כל כך, מיד קמו עליהם בגזירות, וכן בדוד אמר הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו (תהלים קה כה): ויקם מלך חדש. (יח) לא אמר וימת מלך מצרים, אלא ויקם מלך חדש הוא בעצמו היה, ומהו חדש, שנתחדשו גזירותיו. ומהו ויקם, קם על ישראל לאויב, כמו לאור יקום רוצח (ליוג כה יד), כי קמו בי עדי שקר (תהלים כו יב): אשר לא ידע את יוסף. כמו שלא ידע את יוסף, שהרי יוסף הביא את הכסף ביתה פרעה, וקנה כל אדמת מצרים לפרעה, והיקן עליהם מס, שנאמר ונתתם חמישית לפרעה (נחלשית מז כד), לפיכך כתוב אשר לא ידע את יוסף, כשם שכפר ביוסף, דכתיב אשר לא ידע את יוסף, כך כפר בבורא הכל, שהרי אמר לו יוסף את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה (סס מא כה), והוא אמר לא ידעתי את ה', אורזים הם הרשעים, שהם בפויי טובה, שכופרין במי שעשה עמהם טובה:

(ט) ויאמר אל עמו הנה עם. (יט) הוא התהיל בעצה תחלה, לפיכך הוא לקה תחלה, שנאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך (שמות ח ד): הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. עד עתה בני ישראל, כיכן ואילך עם בני ישראל: רב ועצום. רב בעם, ועצום ברכוש: ד"א רב בהכמה, ועצום בנבורה: (כ) ממנו. דגש, כלומר מהיכן ישראל פרים ורבים ממנו, מן אלהיהם הוא הצלחתם:

(י) הבה נתחכמה לו. אמר פרעה שנים עשר שבטים היו סנין הב"ה, ועתה נהיו עם רב: נתחכמה לו. נתחכמה לבוראן נתחכם לאלוהיהן, אמר להם הקב"ה אתם פתחתם לשון הבה, כמו שהתחילו אנשי דוד הפלגה, הבה נבנה לנו עיר (נחלשית יא ד), כשם שפירעתי מהם, כך אני פורע מכם. הם אמרו פן נפוץ (סס), ויפץ ה' אותם (סס סס ח), ואתם אומרים פן ירבה (כא) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ: (והיתה) [והיה] כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו. שהם מתוספין על השונאים שלנו: ונלהם בנו ועלה מן הארץ. (כב) ועלינו היה צריך לומר, אלא שכינה הכתוב: (כג) ד"א ועלה מן הארץ. עלייה תהא להם, שאין ישראל נגאלין אלא מתוך צרה, וכה"א כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ במננו (תהלים מז כו), וכתיב קומה עזרתה לנו (סס סס כז):

(יא) וישימו עליו שרי מסים. (כד) במס' סופה א"ר חייא בר אבא אמר ר' סימאי שלשה היו באותה עצה, בלעם איוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק גידון ביסורים, ויתרו שברח זכו בניו ובני בניו שישבו בלשכת הגזית, שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתיים שמעתיים סוכתיים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (דה"א ג יב), וכתיב ובני קיני חותן משה (סופאים א יו): וישימו עליו שרי מסים. (כה) שהיו מסיים את הלב: למען ענותו. מתשמיש כדי שלא ירבו: ויבן

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(יז) כיון שראו מצרים- בכ"י פלארענץ חסר מן ויקם מלך חדש הראשון עד ויקם מלך חדש השני. (יח) לא אמר וימת כו' שנתחדשו גזירותיו. סופה י"א ע"א, תנחומא, שמ"ר, ילקוט שמות, ורש"י עה"ת. (יט) הוא התחיל בעלמא תחלה. סופה סס, ותוספתא סופה פ"ד, ושמ"ר פ"א. (כ) ממנו דגש. עיין סופה ל"ה ע"א, מנחות ר"ב ע"ב, ערכין פ"ו ע"ב כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו, וכתבו בחוס' בערכין סס פ"ו אל תקרי ממנו רפי אלא ממנו דגש, ואינו כן שכל ממנו שנתורה דנושין ואינו מחליף כלל זה בזה עכ"ל. וגם רבינו כתב בחד"ב (שלח דף מ"ח ע"א) וז"ל כי חזק הוא ממנו. אע"פ שלא מלאנו בכל המקרא ממנו רפי אלא בכל דנושין, בין שיאמר ממנו מסלונני, בין שיאמר ממנו מעלמו הכל נקראין בדגש, מ"מ בזה יש בו מדרש, שכן אמרו חז"ל לאמר ר' חיינא בר ספא דבר גדול אמרו המרגלים בלוחם שעה כי חזק הוא ממנו אפילו בעה"ב אינו יכול להוניה את כליו משם עכ"ל. אולם יפה הביא בעל מ"ש בשם הראב"ע שכתב בריש ס' שמות שיש חילוף קריאה בין אנשי מורה לאנשי מערב במלת ממנו, לאנשי מורה כל לשון רבים נו"ן רפי וכל לשון יחיד דגש, ולאנשי מערב אין חילוק כי כולם דנושים, וידוע כי אנשי מורה הם בני צבל והכי קאמר אל תקרי ממנו לשון רבים צנו"ן רפה, אלא ממנו לשון יחיד צנו"ן דגש כצבול וכו'. (כא) וכאשר יענה אותו. בכ"י כתוב וכאשר יענה אותם, ובכ"י פלארענץ מובא לנכון כמו שהוא נקרא. (כב) ועלינו היה צריך לומר. סופה י"א ע"א ורש"י עה"ת. (כג) ד"א. תנחומא שמות, ושמ"ר פ"א. (כד) גמס' סופה. דף י"א ע"א. (כה) שהיו ממסים את הלב. בגמרא סופה סס שרי מסיים דבר שמסיים לבנים, ובשמ"ר וצילקוט סוף רמז קס"ב הגי' דברים שמסיים עליו לבנים, ובגמרא סס מחקו מלת לבנים

שמות א שמות

ערי מסכנות לפרעה . (כו) רב ושמואל , (כז) חד אמר שמסכנות את בעליהן , דאמר
 מר כל העוסק בבנין מתמסכן , וחד אמר שמסכנות את בעליהן , לפי שהיה הבנין
 גבוה , ומסכן את עצמו כל העולה לבנותו , והיה נופל ממנו לא היה חי : את פיתום
 ואת רעמסס . (כח) רב ושמואל חד אמר פיתום שמה , ולמה נקרא שמה רעמסס ,
 שראשון ראשון (כט) מתרוסס . וחד אמר רעמסס שמה , ולמה נקרא שמה פיתום ,
 שראשון ראשון פי תהום בולע (ל) כדי שלא יהנו המצרים במעשה ידיכם :

(יב) **וּבְאִשֶּׁר יַעֲנוּ אוֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרוּץ** . (לא) כן רבו וכן פרצו מיבעי' ליה . אלא
 אמר רשב"ל רוח הקודש מבושרתן כן ירבו וכן יפרוץ , עתידין הם לפרות
 ולרבות , שנאמר כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם (ישעיה נה יא) , ואומר
 שהוא אמר ולא יעשה (לב) ודבר ולא יקימו (במדבר כג יט) , רבות מחשבות בלב איש
 ועצת ה' היא תקום (משלי יט כה) : וכבר הבטחתי לאברהם זקנים (לג) ושמתי את
 זרעך בכוכבי השמים (לד) והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כח יד) : ויקצו מפני בני
 ישראל . (לה) מלמד שהיו בעיניהם דומין כקוצים : (לו) ד"א ויקצו מפני בני
 ישראל , שהיו פרים ורבים :

(יג) **וַיַּעֲבִידוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ** . מצרים שמם על שם שהצירו את ישראל
 בשעבודם : בפרך . (לז) ר' אלעזר אומר בפה רך , (לה) מלמד שהיה
 פרעה מפיסם בדברים , בתחילה אמר להם בניי , עשו מלאכתי ובנו לי בנין קטן ,
 ואני נותן לכם מתנות רבות , עד שנשתעבדו לו , (לט) ולבסוף בפרך , כמו לא תרדה
 בו בפרך (ויקרא כה מו) :

(יד) **וַיַּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבוּדָה קָשָׁה** . (מ) אמר רבא שלשה גזירות גזרו עליהם ,
 בתחלה בחומר ובלבנים , ולבסוף ובכל עבודה בשדה כגון חרישה וקצירה
 ודישה וזירה ובצירה וגדירה ומסיקה , ולבסוף כל הבן הילוד : את כל עבודתם אשר
 עבדו בהם בפרך . (מא) א"ר שמואל בר נחמני אמר ר' נתן (מב) שהיו מחליפין מלאכת

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ורש"י פי' שם דבר שמשים , רידוי של שימה שמרנילין ומסימין לעבודה אחת מלכין שחלו לו היה לישראל רידוי
 של השימה . (כו) רב ושמואל . סוטה י"א ע"א . (כז) חד אמר שמסכנות . בגמרא שם זה נאמר באחרונה ,
 וע"ש בפירש"י . (כח) רב ושמואל . סוטה שם , ומונח בילקוט רמז קס"ב . (כט) מתרוסס . כ"ה בגמרא
 שם , והערך נפרך פיתום ג' גורם מתמסמס . (ל) כדי שלא יהנו המצרים במעשה ידיהם . כ"י פלארענץ כדי
 שלא יהללו מצרים במעשה ידיהם . (לא) כן רבו וכן פרצו מיבעי' ליה . סוטה שם , ושמ"ר וילקוט שם .
 (לב) ודבר ולא יקימו . במקרא כתוב ולא יקימו , וכ"י פלארענץ חסר הסיוס מהכתוב הזה . (לג) ושמתי
 את זרעך בכוכבי השמים . וכ"ה כ"י פלארענץ , ובמקרא כתוב והרבה הרבה את זרעך בכוכבי השמים (בראשית
 כב יז) . (לד) והיה זרעך כעפר הארץ . וכ"ה כ"י פלארענץ אולם הכתוב הזה נאמר ביעקב לא באברהם . וז"ל
 ושמתי את זרעך כעפר הארץ (בראשית יג טז) . (לה) מלמד שהיו בעיניהם . סוטה י"א ע"א , ושמ"ר וילקוט
 שם , ורש"י ע"ה"ת . (לו) ד"א ויקולו שהיו פרים ורבים . בפירש"י ויקולו קלו בחייהם . ובגמרא סוטה שם כתב
 רש"י ויקולו היה דומה להן כאלו עיניהם וגופם מלאים קוצים בראותם את ישראל פרים ורבים . (לז) ר' אלעזר
 אומר . סוטה י"א ריש ע"ב , ושמ"ר פ"א . וילקוט רמז קס"ג . (לח) מלמד שהיה פרעה מפייסם בדברים כו' .
 ז"ל רש"י בגמרא שם בפרך צפה רך , משכום בדברים ובשכר עד שהרנילו לעבודה . (לט) ולבסוף בפרך .
 בגמרא שם ה"ג רש"י אמר בפריכה פירש"י בשכרון גוף ומחנים וחזקה . וכן רש"י ע"ה"ת כתב בפרך בעבודה
 קשה המפרכת את הגוף ומשברתו . (מ) אמר רבא . עיין סוטה י"א ע"ב אמר רבא בתחלה בחומר ובלבנים
 ולבסוף ובכל עבודה אשר בשדה , ומה שהביא רבינו שלם גזירות גזרו הוא בסוטה י"ב ע"א ע"ש , ובשמ"ר חסר
 שם האומר , ומונח בילקוט רמז קס"ג . (מא) ארשב"ג אמר ר' נתן . סוטה שם וז"ל אמר ר' יונתן כמו שהוא
 בגמרא שם ובשמ"ר פ"א , וכן הוא לנכון כ"י פלארענץ . (מב) שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים , ומלאכת
 נשים לאנשים . בהכרמל שנה ראשונה משנת תר"כ גליון א' העיר חכם אחד שהסמך על מלת בפרך , שמפרשה
 מלשון חלוף והסוף . מאיש מדבר ההפוכות , תר' מגבר דממלל **מַפְרָקִיָּהּ** וזהו את כל עבודתם אשר עבדו בהם
 בפרך , ובהפך מהנהוג שבעולם וזה שהיו מחליפין כו' . ועל זה הפירותי בהכרמל שם בגליון מ"ו , לד שפ"א .
 אם אמת הדבר כדעת החכם הזה שדרשו זאת ממלת בפרך יקשה מדוע סמכו חז"ל לדרשם על מלת בפרך אשר
 בפסוק הזה (שמות א' י"ד) ולא דרשו כן על בפרך בפסוק שלפניו (שם שם יג) , גם ידוע במקרא שלפניו דרשו
 במונחים אחרים מה רך ובפריכה , גם נשנה המאמר במדרש שמ"ר פ"א בזה הלשון מהו את כל עבודתם אשר
 עבדו בהם בפרך רש"י א"ר יונתן מלמד שהיו מחליפין וכו' , ואם משענת דרשתו על מלת בפרך היה לו לאמר

שמות א שמות

ג

אנשים לנשים, ומלאכת נשים לאנשים, (מג) דרש ר' עקיבא בשכר נשים צדקניות שחיו באותו חזון נגאלו ישראל מצרים, בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להם דנים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים ומחצה דנים, ובאות (מד) ושופתות לשתיה קדירות, (מה) אחת של מים ואחת של דנים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ורוחצות אותם, וסכות אותם, ומאכילות אותם, ומשקות אותם, ונוקקות להם (מו) בין שפתים, עליהם הכתוב אומר, אם השכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקק הרוץ (תהלים סח יד), בשכר שתשכבון בין שפתים, וכו' ישראל לביות מצרים, שנא' כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקק הרוץ, וכיון שמתעברות באות לבתיהן, וכיון שסגיע זמן מולדיהן, הולכות ויולדות בשדה, שנאמר תחת התפוח עוררתוך שמה חבלתך אמך (מז) ושמה חבלה ילדתך (שה"ש ח טו), והקב"ה שולח משמי מרום (מח) ומניק אותן ומשפיר אותם, כחיה זו שמשפרת את הולד, שנאמר ע"י יחזקאל, ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רוחצת למשעי והמלח לא הומלחת והחתל לא חותלת (יחזקאל עז ד), ומלקט להם (מט) שני עגולים, אחד של שמן, ואחד של דבש, שנאמר ויניקוהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דברים לז יג), וכיון שמכירים בהם מצרים באין להורגם, ונעשה להם גם ונבלעים למקומם בקרקע, לאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשבי השדה, שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל עז ז), (נ) [וכיון שמתנדלים באים עדרים עדרים גבתיהן, שנאמר ותרבי ותגדלי ותבראי בעדי עדיים וגו' (סס)], וכשנגלה הקב"ה על הים, (נא) הם הכירוהו תחילה, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח ג), וכיון שהכירו שכינה, אומרים זה אלי ואנוהו (שמות טו ג):

(טו) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות. מיעוט מילדות שתיים, (נג) רב ושמואל, חד אמר אשה ובתה, וחד אמר כלה וחמותה, מאן דאמר אשה ובתה, יוכבד ומרים. ומאן דאמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע (נג) בת עמינדב אשתו של אהרן. (נד) תניא שם האחת שפרה [זו יוכבד, ולמה נקרא שמה שפרה], שמשפרת את הולד, שכן מרים אמרת לבת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות, ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא את אם הילד (שמות נז ז וט), וכתוב ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והניקוהו לי (שס טס), כלומר שהיתה יוכבד אם משה מלומדת לשפר את הולד, לכך נקרא שמה שפרה: ושם השנית פועת. זו מרים בת יוכבד, שהיתה פועה ברוח הקדש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל, (נה) פועה לשון שיחה וזעקת קול, היאך מה דאת אמר, כיולדה אפעח אשום ואשאף יחד (ישעיה מז יד):

הערות והקוננים

מאז נסר ר' גס אין תרגום חספוטת מפרכיחא, כי בכל ספרי קדש תרגום שרש הסך דומה תמיד להספרי, וכן גם בס' משלי אשר לפנינו תראה בתרגום שחרגס לתשוב חספוטת (ס"ז ל') וחשנ הסכתא, וכן ולכך ימלל חספוטתא, ואם באמת במקרא אשר הביא הכותב הגי' מפרכיחא עין כל נכון תחזה כי שניאח היא אשר נהייתה בתרגום מידי המעתיקים, ובאמת לריך להיות גם סה במלל חספוטתא, כאשר יגיד עליו רשו, לכן נראה לי כי דרשו דרשחם זאת על הכתוב באחרון שנאמר זו את כל ענוותחם כנראה מלשון המדרש מהו את כל, כי באמת מלח כל יתירה היא לכן דרשו עליה שנתנו עול כל מיני עבודה על כל איש מזכרים לנקבות ומנקבות לזכרים. (מג) דרש ר' עקיבא. סופה שס, ומונא בילקוס רמו קס"ד, ובגמרא הגי' דרש רב עוירא, ונרשם שס בלח ס"א ר' עקיבא ע"כ, וכן בשמ"ר ובילקוס הגי' ר' עקיבא- (מד) ושופתות- ו"ל רש"י בגמ' שס כשמושיבין הסיר עלגני כירס קרי לה שפיתה. (מה) אחת של מים- כרי נשחטה אות ח' ו"ל של חמים ונאמר לנכון ככ"י פלארענן, וכן בגמרא שס אחת של חמין, וכ"ה בשמ"ר ובילקוס, ופירש"י לרחוץ רגלי בעליהם בשדה. (מו) בין שפתים. פירש"י בין מצרי השדות כו'. (מז) ושמה חבלה ילדתך. וכ"ה בכ"י פלארענן, ובקרא שמה בלי וי"ו. (מח) ומניק אותן. בגמרא בגי' מי שמנקר אותן פירש"י מנקר מנקה. ובשמ"ר ובילקוס הגי' ומנקה אותם. (מט) שני עגולים. פירש"י כעין כדר עגול. (נ) וכיון שמתנדלין הוספתי ע"ס כי פלארענן וכ"ה בגמרא שס. ומסיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים. (נא) הם הכירוהו תחלה שנא' מפי עוללים וכיון שהכירו שכינה אומרים זה אלי. בגמרא שס הם הכירוהו תחלה שנא' זה אלי ואנוהו, וכן מונא בילקוס. ועיין סופה ל' ספ"ב. (נג) רב ושמואל. סופה י"א ע"ב, ושמ"ר ס"א, וילקוס רמו קס"ד. (נד) בת עמינדב אשתו של אהרן. כוססת רבינו, וכן הביא רש"י בגמרא שס. (נה) תניא. סופה שס ומונא בילקוס שס. (נה) פועה לשון שיחה וזעקת קול, וכן רש"י

שמות א שמות

טז) ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים. (נו) מאי אבנים, א"ר חנין סימן גדול מסר להם, (נז) דכתיב בירמיה (נח) וארד אל בית היוצר וגט) והנה הוא עושה מלאכה על האבנים (ימיה יח ג), אפר להן מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן, וסדין שעליו הכלי באמצע ידכותיו, אף אשה ירך מיכן וירך מיכן והולד באמצע, (ס) לפיכך נקרא שמם אבנים, (סא) שבזמן שכורעת ידכותיה מצטננות כאבנים: ד"א אבנים. לפי שהאדם יצירתו נמשל ככלי יוצר, שנאמר הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (שס טו), ואותו המקום שעושה בו היוצר מלאכה בחומר, נקרא אבנים, לכך כתיב וראיתן על האבנים: אם בן הוא והמתן אותו. (סב) א"ר חנינא סימן גדול מסר להם, בן נולד פניו למטה, בת נולדה פניה למעלה, (סג) זה כדרך תשמישו, וזו כדרך תשמישה: (סד) ענין אחר בן נולד פניו למטה כלפי האדמה שנוצר הימנו, ובת פניה למעלה כלפי האדם שנוצרה הימנו: אם בן הוא והמתן אותו. אפי' היא משימה אצבעה על חוטמו הוא מת: ואם בת היא והיה. (כה) לפי שהיו איצטגניני פרעה (סו) הוכרי שמים רואין שמושיען של ישראל עתיד להולד, לפיכך פרעה אמר אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא והיה, לפי שהיו מצרים שמופים בזימה, לפיכך אמר להם ואם בת היא והיה:

יז) ותיראן המילדות את האלהים. בוא וראה כמה גדולה יראת שמים, שהרי הכתוב מעיד על המילדות ותיראן, וכן משה אמר מה ה' אלהיך שואל [מעמך] כי אם ליראה את ה' (דברים יג), וכן ישעיה אומר יראת ה' היא אוצרו (ישעיה לג ו), (סז) וכאלה רבות: ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיון. (סח) כאשר אמר להן מבעי' ליה, מהו כאשר דבר אליהן, אלא א"ר יוכי ב"ר חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו, (סט) כתיב הכא כאשר דבר, וכתיב התם כדברה אליוסף יום יום (בראשית לג י) מה להלן לדבר עבירה, אף כאן דבר עבירה: ס"א כאשר דבר. לשון קשה, וכה"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (שס מז ל): ותחיון את הילדים. (ע) תנא לא דיין למילדות שלא המיתו אותם, אלא שהיו מספקות (עא) לאימותן של ילדים מים ומוזן: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדות ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיון. תוכחה ונזיפה, וכה"א מדוע לא כליתם חקכם ללבון (שמות ה יד):

יט) ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה. (עב) מאי חיות, אילימא חיות סמש, (עג) כמו מילדת שכה חיה. אטו חיה מי לא צריכי היה אחריתי, אלא כך אמרו לו, (עד) אומה זו בחיות נמשלה, יהודה גור אריה (בראשית מט ט), דן יהי דן נחש (שס טז יז), נפתלי אילה שלוחה (שס טז מז), יששכר חמור גרם (שס טז יד), בכור שורו הדר לו (דברים לג יז). בנימין זאב יטרף (בראשית מט כז), דכתיב בהו כתיב בהו, הרי כתיב על ידי יחזקאל, ואמרת מה אמך לביאה בין אריות רבצה בתוך כפירים

הערות ותקונים

בגמרא שם ובסי' עה"ת כתב סופה לועקת כמו כולדה אפעה. ועיין בערוך ערך פ"א ומה שפי' שם על סופה לולד הניחו כן חכמי החוס' בסופה שם בשם הר"ח. (נו) מאי אבנים. סופה שם. ומובא בילקוט שם וגירסתו כגי' הילקוט. (נז) דכתיב בירמיה. הוא כליה דלמר טס. (נח) וארד אל בית היוצר. וכה כרי פלארענן. וכן הציא הילקוט, ונקרא ליחא למלת, אל'. (נט) והנה הוא. כ"ה ע"ס הקרי. (ס) לפיכך נקרא שמם אבנים. עיין גי' אחרת בגמרא שם, וע"ש ברש"י, ועיין בשמ"ר. ובילקוט רמז קב"ד. (סא) שבזמן שכורעת. כרי פלארענן חסר מן אבנים עד אבנים, וכך הגי' שם לפיכך נקרא שמם אבנים לפי שהאדם יצירתו נמשל ככלי יוצר, וזה משגגת המעתיק. (סב) א"ר חנינא. סופה טס, ושמ"ר ס"א. (סג) זה כדרך תשמישו. נדה ל"א ע"א. (סד) ענין אחר. הוספת רבינו. וכה בשמ"ר. (סה) לפי שהיו אלצטגניני פרעה. עיין סופה י"ב ע"ב, ונדברי הימים של משה רבינו. (בית המדרש ח"ב לד א') מובא בילקוט רמז קס"ד. (סו) הוכרי שמים. הוא פירוש על אלצטגניני. (סז) וכאלה רבות. כרי פלארענן כתיב במקום וכאלה רבות, וכן דוד אמר אשרי איש ירא את ה' (תהלים קי"ב א') ואומר אשרי כל ירא ה' (שם קכ"ח א'). (סח) כאשר אמר להן מבעי' ליה. סופה י"א ע"ב, ושמ"ר ס"א. (סט) כתוב הכא כאשר דבר. הוספת רבינו. (ע) תנא לא דיין למילדות שלא המיתו אותם. סופה טס. (עא) לאימותן של ילדים. המלות האלה הם הוספת רבינו. (עב) מאי חיות. סופה טס. (עג) כמו מילדת שמה חיה. הוספת רבינו, וכן רש"י שם פי' חיות ממש פי' מילדות, ובשמ"ר ס"א כי חיות הנה אם תאמר מילדות הנה. ותרגום מילדת חייתא. (עד) אומה זו בחיות נמשלה. סופה טס

שמות א ב שמות

ד

(ע) רבצה גוריה (יחזקאל י"ג), לכך נאמר כי חיות הנה: ע"א חיות. בריאות, כמו שתי צפרים חיות פהורות (ויקרא י"ד), ופי' בריאות: בטרם תבא אליהן המילדת וילדו. (עו) סיכן שהנשים צדקניות שלא היו (עז) בפתקה של חוה:

(כ) ויישב אלהים למילדות. הטיב להם בעוה"ז, והקרן קיימת להן לעוה"ב: וירב העם ויעצמו מאד. לקיים מה שנאמר רשע יראה וכעס וגו' (תהלים קי"ג):

(כא) ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים. (עח) רב ולוי, חד אמר בתי כהונה ולויה, וחד אמר בתי מלכות, מאן דאמר בתי כהונה ולויה, אחרן ומשה, ומאן דאמר בתי מלכות, דוד סמרים נמי אתי, דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת (דה"א ז' י"ט), זו מרים, ותלד לו את חור (שם), וכתיב ודוד בן איש אפרתי הוה (שמואל א' י"ז י"ב), (עט) עזובה היא מרים, ולמה נקרא שמה עזובה, שהכל עזובה (פ) במדבר, וכתיב ותסגר מרים (במדבר י"ג טו), (פא) מלמד כל הנושא אשה לשם שמים כאילו ילדה: ס"א ויעש להם בתים, (פב) כיון שראה פרעה (פג) שהיו המילדות חומלות את בני ישראל, עמד ותיקן בתים למצריים להיות שכנים לישראל, כיון שנולד בן לישראל הן מרגישים בהם, שהרי התינוק בוכה, וכיון שהתינוק בוכה תינוק של מצרי שכינו בוכה, והן מרגישים ונוטלין אותו וזורקין אותו ליאור, עליהם אמר שלמה אחוזו לנו שועלים שועלים קטנים (ש"ס ז' טו), (פד) שעלים כתוב, שהיו זורקין אותם למים, כענין שנאמר מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ' י"ב), ואעפ"כ וכרמינו סמדר (ש"ס ז' טו):

(כב) ויצץ פרעה לכל עמו. (פה) א"ר יומי בר חנינה, מלמד שאף על עמו גזר להשליך הזכרים ליאור, שנאמר כל הבן הילוד, למה לפי שראו מצטנניני פרעה שמושיען של ישראל במים הוא לוקה, לפיכך גזר פרעה היאורה תשליכוהו, והם לא ידעו שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה, היינו דכתיב המה מי מריבה (במדבר כ"ג י"ג), המה שראו מצטנניני פרעה וטעו: (פו) ד"א למה גזר פרעה להשליך זכרים ליאור, לפי שנשטפו דוד המבול במים, והקב"ה נשבע לעולמו ולא יהיה עוד מבול (בראשית פ"א י"א), והוא לא ידע שהקב"ה גדול העצה ורב העליליה, הוא אינו מביא מבול לעולם, אבל הוא מביא את האומה לתוך המים, ולא עוד אלא על כל העולם אינו מביא, אבל על אומה אחת מביא, זה שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות י"ח י"א), הם אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, עליהם חזרה מהשבוים, שנא' וישב ה' עליהם את מי הים (שם פו י"ט), מדה כנגד מדה, וכן אמר ישע' בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעיה כ"ח ט), (פז) בסאסאה שמדדו בה נמדדו:

(ב) א) וילך איש מבית לוי. מה ענין פסוק זה לכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו.

הערות ותקונים

ומוצא ברש"י עה"מ. (ע) רבצה גוריה. בקרא רבצה גוריה. ונכ"י פלארענץ מוצא מה אמר לכי"א בין לריות רבצה בתוך כפירים רבצה גוריה: (עו) סיכן נשים צדקניות. סוסה י"ב ע"א. (עז) בפיתקה של חוה. פירש"י צוזו דין, והסרוך סרך פתק כתב: פי' בגזירה של חוה שכתבה בעלג תלדי בניס והמלך רומיט Pittaeium עיין בייטראמט ח"א לד' ז' ד. (עח) רב ולוי. כ"ה צ"י פלארענץ ופטערסבורג, ול"ל רב ושמואל, סוסה י"א ע"ב, ושמי"ר פ"א. (עט) עזובה היא מרים. סוסה י"ב ע"א. (פ) במדבר. הוספת רבינו. ועיין ברש"י בגמרא שם ד"ה שהכל עזובה. (פא) מלמד כל הנושא אשה. עיין סוסה שם והוא דברי ר' יוחנן. (פב) כיון שראה פרעה כו'. חזית פ"ב פ' אחוזו לנו שועלים. ושמי"ר פ"ב. ושמי"ר פ"א על ותלסנו ג' ירחים. ומדרש חז"ל פי"ט. ובספר הישר שמות, ועיין סוסה י"ב ע"א כל היכא דהוה שמעי מלראי כו' ע"ש ברש"י שכהב דרך תינוק ללעוק כשומע קול תינוק חזירו. (פג) שהיו המילדות חומלות. כ"י פטערסבורג כיון שראה פרעה שלא היו המילדות ממיחות את נס ישראל. (פד) שעלים כתוב. וכ"ה צ"י פלארענץ, וחסר צ"י פ"ב, ובמדרש חזית שם ושמי"ר פ"ב איתא א"ר ברבי שועלים קדמאה מלא חניינא חסר שעלים כתיב אוחס הם השועלים שירדו לשעול של ים פ"ב. אולם במסורה אינו כן אלא חרוייהו חסר. ובקל"ט סמרים נמלא כן עיין צמנחת סי, וראיתי במקל"ט סמרים כתיב שעלים חניינא חסר י"ד. (פה) א"ר יומי בר חנינה. סוסה י"ב ע"א וע"ב, ושמי"ר פ"א. (פז) ז"א למה גזר פרעה. חזית פ"ב פ' אחוזו לנו שועלים, ושמי"ר פ"א, ופ"ב חסר. (פו) בסאסאה שמדדו בה נמדדו. עיין ססיקחא פסקא ויהי בשלח, ובתערה ל"ט ומ"ט.

שמות ב שמות

(א) אמר רבי יהודה בר ביונא מאי וילך, שהלך בעצת בתו, תנא עמרם גדול הדור היה, כיון שאמר פרעה הרשע, כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, אמר לשוא אנו עמילין, מיד עמד וגירש את אשתו, עמדו כולם וגרשו את נשותיהן, אמרה לו מרים אבא גזירתך קשה משל פרעה הרשע, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות, פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה גזרת בזה ובבא, פרעה הרשע גזר, ספק גזירותיו קיימות, ספק אינן מתקיימות, אבל אתה צדיק בודאי גזירתך מתקיימות, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך (ליוג כג כח), עמד והחזיר את אשתו, עבדו כולם והחזירו את נשותיהן: איש. זה עמרם: מבית לוי. משבט לוי: ויקח. (ב) א"ר יהודה בר ביונא (ג) שעשה לה מעשה לקוחים, (ג) הושיבה באפריון, ואהרן ומרים מרקדים לפניו, ומלאכי השרת אומרים אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט): את בת לוי. (ד) אפשר בת מאה ושלושים שנה, וקרא לה בת, (ה) דאמר רב חמא בר חנינה שזו יוכבד שהורתה בדרך (ו) ולידתה במצרים, שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים (נמדנר כו נט), לידתה במצרים ולא הורתה במצרים, והיאך קרא אותה בת, (ז) א"ר יהודה בר כהנא מלמד שנולדו בה סימני נערות. מלומדים היו אבותינו בנסים, (ח) שהרי יוכבד אשת עמרם בת ק"ל שנה היתה, מנין שהרי לא שהו ישראל במצרים אלא מאתים ועשר, צא מהם שמונים שנה משנולד משה עד שיצאו, ככתוב ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנה (שמות ז ז), נשאר למעלה מאה ושלושים:

(ב) ורתהר האשה ותלד בן. (ט) היא הוית סיעברא תלתי ירחי סעיקרא, דכתיב ותצפנהו שלשה ירחים, (י) א"ר יהודה בר ביונא סקיש לידתה להורתה, מה הורתה שלא בצער, אף לידתה שלא בצער, מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקא של חוה: ותרא אותו כי טוב הוא. (יא) תניא ר' מאיר אומר טוב שמו, ר' יהודה אומר טוביותו שמו, ר' נחמיה אומר הגון בנבואות, (יב) אחרים אומרים נולד כשהוא מהול, וחכמים אומרים בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית אורה, כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא, וכתיב התם וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א ד): ותצפנהו שלשה ירחים. (יג) דלא מנו ליה מצרים, אלא משעה דאהדרה, ואינתו לא הוה ידעי דהוית סיעברא ביה תלתא ירחי סעיקרא:

(ג) ולא יכלה עוד הצפינו. (יד) אמרו משום דכל היכא דהוה שמעו מצריים דסתיליד ינוקא הוה בחשי אבתריה וקטלי ליה: ותקח לו תיבת נופא. מאי שנא

הערות וחקונים

[ב] (א) א"ר יהודה בר ביונא. סופה י"ב ע"א. שמ"ר ע"א. ושם הני' בר זבינא ונפלא ר' יהודה בר ביונא נזכר בגמרא נדרים ל"ב ע"א. (ב) א"ר יהודה בר ביונא. גס פה הני' בגמרא סופה טס בר זבינא ובפסיקתא רנתי ססקא כי פקד ס' שמ"ג הני' ר' יהודה בר זבדא. וכן בגמרא ב"ב ק"כ ע"א כתוב ר' יהודה בר זבדא. (ג) שעשה לה. גמ' טס הני' שעשה לו, ונרשס על הגליון שליל שעשה לה, וכ"ה בילקוט ובע"י ע"כ. וכן בגמרא ב"ב דף ק"כ ע"א ובשמ"ר הני' שעשה לה. (ג) הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדים לפניו. בפסיקתא רנתי טס הושיבס עמרם בצוריא והיה אהרן מכאן ומרים מכאן פועניס קורקנות ומאלכיס לפניס ורוח הקודש לווחת מושיבי עקרת הבית אס הבניס שמחה ע"כ. (ד) אפשר צת מאה. סופה טס ושמ"ר ע"א. (ה) דאמר רב חמא. סופה וצ"ב ושמ"ר טס. (ו) ולידתה במצרים. בגמרא טס ובשמ"ר הני' בין החומות, ועיין בר' סל"ד ולידתה בארץ מצרים על פיילי דמצרים נולדה פי' על סער של מצרים. (ז) א"ר יהודה בר כהנא, וכ"ה גס בר' ס"ב, ובגמרא סופה טס חסרים המלות בר כהנא, ובגמרא ב"ב טס גס כאן הני' בר זבדא, ובשמ"ר הני' א"ר יהודה בר זבינא, ונכ"י פלארענן הני' בר ביונא. (ח) שהרי יוכבד לאת עמרם צת ק"ל. עיין ב"ב דף ק"כ ע"א ובנרש"י טס ונרש"י עכ"ה שמות ב' א'. (ט) היא הוות מיטברא. סופה י"ב ע"א, ושמ"ר ע"א. ול"ל והא במקום היא. (י) א"ר יהודה בר ביונא. גס נכאן הני' בגמרא סופה טס א"ר יהודה בר זבינא. ועיין לעיל הערה א' וב'. (יא) תניא, סופה טס, ושמ"ר טס. (יב) אחרים אומרים. עיין בתוס' טס ד"ה אחרים. (יג) דלא מנו. סופה טס ושמ"ר ע"א, ועיין רש"י עכ"ה שמנו נה המלרים מיס שהחזירה והיא ילדהו לששה חדשים ויזס אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוסטין וכס בדקו אחריה לסוף חשפה, ועיין רש"י בגמרא טס ד"ה וחלפנו, ובת"י, ונכ' סיכר וד"ה של עשה. (יד) אמרו משום דכל היכא. עיין סופה

שמות ב שמות

ה

תיבת גומא, (טו) א"ר שמואל בר נחמני דבר רך הוא הגומא שיכול לעמוד בפני רך ובפני קשה, (טז) בפני המים, ובפני האבנים והסלעים, שאם יבואו גלי היאור וישליכו התיבה על הסלעים לא תשבר: ותחמרה בחמר ובזפת. (יח) תניא חומר מכפנים זופת מבחוץ, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע: ותשם בה את הילד ותשם בסוף. (יט) ר' אלעזר אומר ים סוף, (כ) ר' שמואל בר נחמני אומר אגם, כדכתיב קנה וסוף קמלו (ישעיה יט ו):

ד) ורתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו. לדעת מה יעשה בסוף נבואתה, (כא) שהיתה מרים מתנבא ואומרת עתידה אמי שתלד בן שהוא מושיע את ישראל, וכיון שנולד משה, נתמלא הבית אורה, (כא) ונשקה על ראשה, כיון שזרקוהו ליאור, (כב) עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה היכן נבואתך, לפיכך נתיצבה מרחוק לדעה (כג) מה יעשה לו בסוף נבואתה, (כד) כל הענין על שם השכינה נאמר. ורתצב, דכתיב ויבא ה' ויתיצב ויקרא בפעם בפעם שמואל שמואל (ש"א ג י). אחותו, דכתיב אמור לחכמה אחותי את (משלי ז ד). מרחוק, דכתיב מרחוק ה' נראה לי (יחזקאל ג ז). לדעה, דכתיב כי אל דעות ה' (ש"א ג ג). (כה) מה, דכתיב מה ה' אלהיך שואל מעמך (דברים י יב). (כו) יעשה, דכתיב יעשה ה' לאדוני בית נאמן (ש"א כה כח). לו, דכתיב ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו כד).

ה) ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור. דע והבן שאע"פ שאין מקרא יוצא מדי פשוטו, מדרש חכמה נאה הוא להשכיל בו דבר מתוך דבר, לדבר דבר על אופן הענין, וכן מפורש (כז) במס' סוטה א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי שירדה לרחוץ מגילולי של בית אביה, וכה"א אם רחץ ה' את צואת בנות ציון (ישעיה ד ד). וכן מצינו מקרא מלא בדברי הימים (כח) שמרד לקח את בתיה בת פרעה, שנאמר ובני כלב בן יפונה עירו אלה, (כט) ונועם ובני אלה וקנו וגו' (דה"א ד פו), וכתיב ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי סוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה (ל) אשר לקח לו מרד (שם סס יח), ולמעלה מן הענין כתוב ובני כלב בן יפונה, ולבסוף כתיב ואשתו היהודיה, למדנו שאשתו של כלב היתה זאת יהודיה, ושינה שם אשתו ושינה שמו, שהרי קראו הכתוב תחלה כלב בן יפונה, ולבסוף קרא שמו מרד, ולאשתו בתחלה קרא שמו יהודיה, ולבסוף קרא שמה בתיה בת פרעה, לכך (לא) אמרו רז"ל לא ניתנה דברי הימים אלא לדרוש בו עניני התורה,

ה ערות ותקונים

סוטה שס. (טו) ארש"נ. סוטה י"ב סוף ע"א, ושמ"ר פ"א. (טז) בפני המים. עד לא תשבר הוא הוספה רבינו. (יח) תניא חומר מכפנים. סוטה שס ושמ"ר שס, ורש"י עה"ת ועיין בהוס' שס ד"ה חמר. (יט) ר' אלעזר אומר. סוטה ושמ"ר שס. (כ) רש"נ. שס, ורש"י עה"ת. (כא) שהיחה מרים מתנבא ואומרת. סוטה י"ג ריש ע"א, ושמ"ר פ"א, ומדרש משלי פ"ד. (כא) ונשקה על ראשה. בגמרא שס || עמד אביה ונשקה על ראשה וכו' (כב) עמד אביה. כ"ה בגמרא שס, ובמדרש משלי שס, אבל בשמ"ר ובכ"י פ"ב בגי' עמדה אמה. (כג) מה יעשה לו בסוף נבואתה. מן לדעת מה יעשה בסוף נבואתה, עד כאן חסר בכ"י פלארענץ שהשמים המעתיק מן נבואתה עד נבואתה, ומלא לנכון גם בכ"י פ"ב. (כד) כל הענין על שם השכינה נאמר. בכ"י פלארענץ ובכ"י פ"ב הגי' כל הפסוק הזה על שם השכינה נאמר, וכן בסוטה י"א ע"ב, ובשמ"ר פ"א, בגי' פסוק זה כולו. וכן בירושלמי סוטה פ"א ה"ט (דף י"ז ע"ב) פסוק זה צרוב"ק נאמר, ובירושלמי הוא בשם ר' יוחנן ובבבלי בשם ר' יצחק, ובמדרש שמ"ר בשם רבין, ובמדרש משלי פ"ד חסר שם האומר. (כה) מה, דכתיב מה ה' אלהיך וגו'. בשמ"ר חסר הסיוס הזה רק סיוס. וכל הענין רומז לתשלום ענין זה מצוה נבואתה שס, וגם בירושלמי סוטה שס חסר סיוס המאמר שנשמע ע"י המדפיסים, וז"ל בירושלמי שס: מה יעשה לו כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו וגו', ל"ל מה יעשה לו. מה, מה ה' שואל מעמך. יעשה כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו'. לו, ויקרא לו ה' שר שלום, כמו שהוא לנכון בבבלי סוטה שס. (כו) יעשה, דכתיב יעשה ה' לאדוני בית נאמן. בירושלמי ובבבלי מובא הכתוב, כי לא יעשה ה' דבר (עמוס ג ח'), וזה כי היה כתוב יעשה ה' לא זולת וצנמרא סיימו לשון הכתוב מעמוס, ורבינו הביא הכתוב מן ש"א כ"ה כ"ח, ובילקוט רמז קס"ו, ובכ"י פלארענץ מובא ג"כ הכתוב מן ש"א. ובכ"י פ"ב מובא רק התחלת הכתוב יעשה ה'. (כז) במס' סוטה. דף י"ב ע"ב. וכן בשמ"ר פ"א ובתנחומא. (כח) שמרד לקח את בתיה בת פרעה. עיין מגילה י"ג ע"א, וי"ר פ"א, ורות רבה פ"ב. (כט) ונועם. במקרא כתוב ונועם, ומובא לנכון בכ"י פלארענץ. (ל) אשר לקח לו מרד. וכן מובא בכ"י פלארענץ, ובקרא אשר לקח מרד. (לא) אמרו רז"ל.

שמות ב שמות

10

(לב) למה נקרא שמו מרד, שמרד בעצת מרגלים. יהודיה שנתייחדה, שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי, (לג) וכה"א איתי גוברין יהודאין (לניאל ג יב), להודיעך שמדרשות הראשונים שדרשו חכמי ישראל תורה שלימה הן, ולכך א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה: ותרא את התיבה בתוך הסוף. (לד) אמרו לה אמהותיה גבירתנו מנהגו של עולם מלך שגזור גזירה, אם כל העולם כלו אין מקיימין אותה. בניו ובנותיו ובני בניו מקיימין אותה, ואתה עוברת על גזירת אביך, שהוא גזור אם בן הוא והמתן אותו, ואתה מחייה אותו, בא גבריאל וחבטן בקרקע, היינו דכתיב ונערותיה הולכות על יד היאור, הולכות למיתה, כענין שנאמר הנה אנכי הולך למות (נבלשית כה לב): ותשלח את אמתה ותקחה. (לה) ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר ידה, וחד אמר שפחתה:

(ו) ותפתח ותראנו את הילד. (לו) ותרא מבעי' ליה, א"ר יוסי ב"ר חנינה שראתה עמו שכינה, (לז) כענין שנאמר אני ה' הוא שמי (ישעיה מז ה): והנה נער בוכה. (לח) קרי ליה ילד, וקרי ליה נער, תנא הוא ילד וקולו כנער, דברי ר' יהודה, אמר לו ר' נחמיה אם כן עשית למשה רבינו בעל מום, אלא מלמד שעשאו לו אמו חופת נעורים בתיבה: ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה. מנא ידעה, א"ר יוסי ב"ר חנינה שראתה אותו מהול, (לט) כענין שכתבנו למעלה, ותרא אותו כי טוב הוא, שאין העבריים ניכרים אלא במילה: מילדי העברים זה. לא אמר מילדי העברים הוא אלא זה, (מ) א"ר יוחנן נתנבאה שלא מדעת, זה נופל ואין אחר נופל, (מא) והיינו דאמר ר' אלעזר מאי דכתיב וכי יאמר אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים (שס ח יט), צופין ואינן יודעין מה צופים, כהנין ואינן יודעין מה מהנין, ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה, לפיכך גזרו עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, וכיון דשדיוה למשה, אמרו איצטגניני פרעה תו לא חזינן כי ההוא סימנא ובטלוהו גזירתיהו, ואינן לא ידעון דעל מי מריבה לקי, (מב) והיינו דאמר ר' יוסי ב"ר חנינא מאי דכתיב המה מי מריבה (נמדנר פ כג), המה שראו איצטגניני פרעה וטעו, זה שאמר ישעיה הנביא מודיעים לחדשים (מג) מאשר יבואו עליך (ישעיה מז יג), מאשר ולא כל אשר, לפי שהקוסמים והחוזים וכל הוכרי שמים רואים ומודיעים מאשר יהיה בעולם, אבל דבר על מתכונתו אינן יכולין להגיד, לכך הכתוב אמר להתעסק בהם, שנאמר (מד) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם (דנכיס יח ט), והם ביטול תורה, ואומר תמים תהיה עם ה' אלהיך (שס טז יג), ואומר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (יחמי"ב יג), המה יחתו ולא ישראל, (מה) אמר רב אחא ב"ר חנינא אותו היום שירדה בת פרעה לרחוץ על היאור ששה בסיון היה, יום שהיה עתיד משה רבינו לתת התורה לישראל מפי הגבורה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שעתיד לקבל את התורה בהר סיני ביום זה ילקה ביום זה, וראיה לדבר (מו) שהרי

הערות ותקונים

ו"ר ס"א, רוח רבה ס"ב, ועיין מגילה שס. (לב) למה נקרא שמו מרד. מגילה שס. (לג) וכה"א איתי גוברין יהודאין. עיין בתוס' שם ד"ה פל ונבאה כרי"ב. (לד) אמרו לה אמהותיה. סוטה י"ב ע"ב, ושם ר' ס"א. (לה) ר' יהודה ור' נחמיה. סוטה שם ושם ר' ס"א, וילקוט רמז קס"ז. (לו) ותרא מיבעי ליה. סוטה י"ב ע"ב ושם ר' ס"א וילקוט שם. (לז) כענין שנאמר אני ה' הוא שמי. האספת רבינו וכוונתו כמו שהביא כנח"י הו' מן ותראה רמז לשכינה. ובשם ר' ס"א וילקוט שם. (לח) קרי ליה נער. ועיין סוטה מ"ה ע"א ונחמיה ד"ה אני והו'. (לח) קרי ליה ילד. סוטה ושם ר' וילקוט שם. (לט) כענין שכתבנו למעלה. שמות ב' ב'. (מ) א"ר יוחנן. שם (מא) והיינו דאמר ר' אלעזר. שם. (מב) והיינו דאמר ר' יוסי ב"ר חנינא. וכה"א בשם ר' ס"א, אולם נמרא סוטה שם ובסנהדרין ק"י ע"ב ה"ג ר' אמא בר חנינא, וילקוט השמים שם האומר. (מג) מאשר יבואו עליך. צ"ל כתוב עליך, וצ"ל מוצא לנכון עליך כמו שהוא נקרא, וצ"ל פלארענן מוצא לשון הכתוב בסמות מודיעים לחדשים מאשר יבואו יגידו לנו. (מד) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. צ"ל מוצא לא תלמד לעשות כמשיהם, וצ"ל פלארענן וצ"ל מוצא לנכון. (מה) א"ר אחא ב"ר חנינא. סוטה י"ב ע"ב, שם ר' ס"א. (מו) שהרי אמרו רז"ל. סוטה שם מגילה י"ג ע"ב,

שמות ב שמות

ו

אמרו רז"ל בז' באדר נולד משה, מול לך משבעה באדר ועד ששה צמיון שלשה חדשים, שהרי אייר חכר, היינו דכתיב ותצפנהו שלשה ירחים ולא יכלה עון הצפינו, למדנו שלא ששה משה רבינו בתיבה אפילו יום אחד. וכן הוא אומר ותתצב אחותו מרחוק לדעה בה יעשה לו ממצבה לא זזה עד שהופיע הקדוש ברוך הוא לצדיק יהי כבוד ה' לעולם:

(ז) ותאמר אחותו אל בת פרעה וגו' מן העבריות. (מז) מאי שנא מעבריות, מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצרות ולא ינק, (סח) אמר הקב"ה פה שעתיד לדבר עם שכינה יונק דבר טמא, (מט) והיינו דכתיב את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי כחלב עתיקי משדים (ישעי' כח ט):

(ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. הבינה בת פרעה שהנער זרע קדושים: ותלך העלמה ותקרא את אס הילד. (ג) א"ר אלעזר (נא) שהלכה בזריזות: העלמה. א"ר שמואל בר נחמני שהעלימה את דבריה, ולא גילתה הכבוד לאדם בעולם שהנער בן אמה, לשון עלמה; כמו עלמות, ומשמע בתולה ובעולה, שהרי ברבקה כתיב והיה העלמה היוצאת לשאוב (בראשית כד מג), וידענו שלא דיבר אליעזר אלא על בתולה, וכן דרך גבר בעלמה (משלי ל יט), ואין זה כי אם בבעולה, שכן כתוב דרך הנשר בשמים, דרך נחש עלי צור, דרך אניה בלב ים, ודרך גבר בעלמה, והמה ארבעתן דרכים שאין להם תפיסה, ולא להביר דרך שעבר נשר באויר העולם, ולא נחש בצור, ולא אניה בלב ים, כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה וגו' (סס טס כ), ואם בבתולה אינה יכולה לומר לא פעלתי און אלא ודאי בבעולה מדבר, ולא עוד אלא שהכתוב קוראה אותה אשה מנאפת, ואין מנאפת אלא בעולה, שנא' האשה המנאפת תרת אישה תקח את זרים (יחזקאל סז לב), וכן בישעי' כתיב הנה העלמה הרה (ישעי' ז יד), לא כי היא בתולה, אלא בת בנים היתה, אלא בתורה קורא אותה עלמה והיא אשת ישעיהו הנביא, וכה"א הנה אנכי והילדים אשר נתן [לי ה'] (אלהים) לאותות ולמופתים בישראל (סס ח יח), כי בנו השני קרא שמו משה שלל חש בז', וזה הבן קרא עמנואל: (ט) ותאמר לה בת פרעה היליכי, יו"ד משמש תחת וי"ו, ופירושו הוליכו, אבל מפני מה נכתב היליכי, (נב) א"ר המא בר חנינא שנתנבאה לפי תומה, הא שליכי, (נג) כמו הא לכם זרע (בראשית מז כג) הא דרכך (יחזקאל יו מו), ו' וא' משמשין: ואני אתן את שכרך. (נד) לא דיין לצדיקים שמחזירין להם אבותם, אלא שנותנין להם שכר:

(י) ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה והיה לה לבן, (נה) ללמדך שכל המגדל בן של חבירו כאלו הוא ילדו, וכן כתוב בנעמי ותקראנה לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי (רות ד יז), והוא שנאמר בדברי הימים ואשתו היהודיה ילדה (דב"ח

הערות והקוננים

קידושין ל"ח ע"ב, ושמי' פ"א, ועיין ברש"י בסוטה ט"ז. (מז) מאי שנא מעבריות. סוטה ט"ז, ומונא בילקוט רמו קס"ו. (מח) אמר הקדוש ברוך הוא. בגמרא ט"ז. אמר פה שעתיד לדבר והגיה בר"ב שז"ל אמר הקב"ה והביא ראי' שרה צ"ע. וגם ה"י לנכון כן לפני רבינו וכן מובא בשמי' פ"א, וגם בילקוט מובא כמו שהוא לפנינו בגמרא, ויש לתקן גם ט"ז. (מט) והיינו דכתיב את מי יורה דעה. עיין ברש"י בגמרא סוטה ט"ז את מי יורה דעה. (ג) א"ר אלעזר. סוטה י"ב ע"ב. (נא) שהלכה בזריזות. בגמרא ט"ז שהלכה בזריזות בעלמה, פירש"י שכל כחה עליה, כמו חזק ואמן (דברים ל"א) תרגום תקיף ועלם. ולדעת יש לתקן בגמרא ט"ז העלמה ומוסב למטה כמו שהביא רבינו, ובילקוט הביא מאמרם מקוסה ובשמים המלה בעלמה. (נב) א"ר תמא בר חנינא. סוטה י"ב ע"ב, ושמי' פ"א, וילקוט ט"ז, ורש"י פה"ת. (נג) כמו הא לכם זרע. הא דרכך. כתי' פלארענך נוסף אחר זה הא כדי פרזלא [דניאל ב' מ"ג] ג' הן במקרא יו"ד ואל"ף משמשין. ע"כ. וכן ראיתי בבעל הסורים (בראשית מ"ז כ"ג) שהביא וז"ל: הא ג' במסורה הא לכך זרע, ע"ש ונתתם חמישית לפרעה, וחדא ביחזקאל הא דרכך בראש נחתי, ע"ש זקן בחור בתולה סף ונשים (יחזקאל ס' ו') הרי חמשה, וחדא, הא כדי פרזלא [ומושב ט"ז] דכנא כספא חספא ונתתה הרי חמשה דברים. ע"ל, ועיין בראש"ע שכתב אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה, רק היא אחת, גם אמר הגאון שהוא כמו הא לך ולא כמו לא מלינו בכל המקרא לנקבה כמו לך רק היא מלה אחת ב"ל. (נד) לא דיין, סוטה ט"ז ושמי' וילקוט ט"ז-נה) ללמדך. סנהדרין י"ט ע"ב. ועיין מנילה י"ג ע"א.

שמות ב שמות

ד יח), היהודיה זו בתיה בת פרעה שנתיהרה, ילדה כמו יולד בן לנעמי: (נו) ששה שמות נקראו לו למשה. (נז) ירד זה משה (נח) שהוריד תורה לישראל. אבינחור, (נט) שנעשה כגדר והיה מתפלל בעדם, שנאמר לולי משה בחירו עמד בפרץ לפני (תהלים קו ט). חבר, (ס) שחיבר את ישראל לאביהם שבשמים. אבי סוכו, (סא) שנעשה להם כסוכה. יקותיאל, (סב) שקיוו ישראל להקב"ה בימיו, שנאמר ויאמן העם וישמעו (סג) כי פקד ה' את בני ישראל (שמות ד לא), וגם בשעה שאמר להם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' (סד יד יג), קיוו לדיבורו. אבי זנוח, (סד) שהזניח עוונות ישראל, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (נמדנר יד כ). (סה) אבי אבי אבי שלשה פעמים, (סו) אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאים. אב בתורה, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג). אב בחכמה, שנאמר עיר גבורים עלה חכם (משלי כא כג), חכם זה משה, גבורים אלו מלאכים, שנאמר גבורי כח עושי דברו (תהלים קג כ). ויש אומרים גבורים אלו ישראל. אב בנביאים. שנאמר ולא קם נביא (דנריס לד י): ואלה בני בתיה בת פרעה (סז) אשר לקח לו מרד (ד"ה סז), (סח) הוא כלב בן יפונת שמרד בעצת מרגלים: ותקרא שמו משה. משוי היה ראוי לומר, שהרי משה (סט) משוי היה, אלא על שם ישראל שהוא משה אותם והוציאם מסצרים, שנאמר והוציא את עמי בני ישראל (שמות ג יא), וכתוב ויסע משה את ישראל מים סוף (שם טו כג), לכך נקרא שמו משה שהוא משה אחרים, וכן הנביא אומר ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלם מים וגו' (ישעיה סג יא): ותאמר כי מן המים משיתיהו. (ע) ארז"ל ותשלח את אמתה ותקחהו, נמשכה אמת בת פרעה ששים אמות, (עא) וראיה לדבר כי מן המים משיתיהו, יכול היה לומר כי ממים משיתיו, הוסיף הכתוב נו"ן ססן, וה"א המים. וה"א מן משיתיהו, נו"ן וה"א וה"א, הרי ששים:

הערות וחקונים

(נז) ששה שמות, מגילה שם וי"ר פ"א. (נז) ירד זה משה. כוונת הדורש על הכתוב דה"ה ד' י"ח ואשתו היבודיה ילדה את ירד אתי גזור את חצר אתי סוכו ואת יקותיאל אתי גזוח, ודרש סעס לשמות. (נח) שהוריד תורה לישראל. נגמרא שם הגי' שירד להם לישראל מן בימיו, וכן בתרגום דה"ה ד' דאחית מנח לישראל, וכו"ר שם איתא ג"כ ירד שהוריד את התורה מלמעלה למטה. (נט) שנעשה כגדר וכו' מתפלל בעדם. נגמרא שם שגדר סרנותיקן של ישראל, ובתרגום ד"ה דנגא חורבניהון לישראל וכו"ר הרבה גודרין עמדו לישראל זה ה' אביהן של כולן. (ס) שחיבר את ישראל לאביהם שבשמים. כ"ה נגמרא שם וכו"ר ובתרגום ד"ה, והכוונה ע"י הקמת המשכן כמ"ש ושכנתי בתוכם, וככ"י פלארענן סייס שנאמר אם אין סניך הולכים אל חמלנו מזה. (סא) שנעשה להם כסוכה. כ"ה נגמרא שם ובתרגום ד"ה אכל וי"ר שם הגי' שהי' אביהן של נביאים שסוכים ברוה"ק, ור' לוי אמר לשון ערבי היא בערביא קורין לנביא סכיא. וככ"י פלארענן כביא גם פה ראייה מן הכתוב שנאמר למה ה' יחרה אפך צעק. (סב) שקוו ישראל להקב"ה בימיו. כ"ה נגמרא שם ובתרגום ד"ה דאמתיהו ישראל לאלהא דבשמיא ציומוי ארבעין שנין במדברא, וכו"ר הגי' שנעשה את הבנים מקוין לאביהם שבשמים. (סג) כי פקד ה' את בני ישראל. ככ"י פלארענן מונא בשעות כי פקד ה' את עמו. (סד) שהזניח עוונות ישראל. כ"ה נגמרא שם, ובתרגום ד"ה דשניק אלהא על חובי ישראל אמסולתיה, וכו"ר שהי' אב למזייתים שהזייתם מעבודת כוכבים. (סה) אבי אבי אבי ג' פעמים. ר"ל אבי גזור, אבי סוכו, אבי זנוח. (סו) אב בתורה. מגילה שם, והקאיות מן הכתובים הוא הוספת רבינו. (סז) אשר לקח לו מרד. וכן מונא ככ"י פלארענן וכן הביא לעיל ב' ה', ובקרא ליתא למלח, לו' וכן בעירובי לעיל הערה ל'. (סח) הוא כלב בן יפונת. מגילה שם וי"ר פ"א, וסדר"ה פ"ה, ובתרגום ד"ה שם. ועיין בדברי רבינו לעיל ספוק ה'. (סט) משוי היה ראוי לומר. ז"ל הראב"ע שם משם מתורגם מלשון מלרים בלשון הקדש, ושמו בלשון מלרים היה מוניוס, וכן כתוב בספר עבודת האלמה הנפתק מלשון מלרים אל לשון קדרים, גם ככה בפסרי חכמי יון, אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה, ואל תחמה בעבור שאיננו משוי, כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים ערל. (ע) ארז"ל. עיין מגילה ס"ו פ"ב במתיבתא חנא העמידו על ששים וכן אתה מונא באמתה של בת פרעה. ובעין יעקב מונא זה בשם רב חסדא. וראיתי ברבינו בחיי שמות הביא וז"ל ותשלח את אמתה דרשו רז"ל רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפתה מאן דאמר ידה ששים אמה נשתרצבה אמתה של בת פרעה ע"כ. ובגמרא סוטה דף י"ב ע"ב אשר נשנה שם במאמר מר' יהודה ור' נחמיה לא נמלא הסיום הזה ששים אמה נשתרצבה אמתה של בת פרעה. (עא) וראיה לדבר כי ע"ן וה"ה ה"ה הרי ששים. גם רבינו בחיי הביא שם וז"ל ויש בזה רמז בכתוב שאמרם בת פרעה כי מן המים משיתיהו יתיר הנו"ן ושתי ספיין כי ה"ה בכתוב יכול לומר כי ממים משיתיו ערל.

שמות ב שמות

ז

יא) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא . זה שאמר הכתוב גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ יא) , שהרי משה רבינו אע"פ שהיה בפלמין של פרעה , הלך לראות בסבלותן של ישראל , היינו דתנן (עב) הלל אומר אל תפרוש מן הצבור , (עג) שלא יהי' אדם רואה צבור בצער ויאמר אלך לביתי , ואוכל ואשתה , ושלום עלי נפשי , אלא יהא נושא בעול עם חבירו : וירא איש מצרי .

הבין כי מצרי הוא :

יב) ויפן כה זכה . אלו ישראל שנא' כה יהיה זרעך (נחלשית סו ה) . (עד) ד"א ויפן כה , ראה כת מלאכי השרת מכה ומכה , אמר להם כלום יצא מזה צדיק , אמרו לו לאו :

וירא כי אין איש . (עה) מיד הכהו , ועל מה הכהו (עו) שהיה נוגש את שוטרי ישראל , בא אל בית ישראל ולא מצאו , וענה את אשתו , והלך ומצא את הבעל , והיה מכהו , מיד נתקנא משה והרגו , (עז) ואותה האשה היתה שלומית בת דברי , ומפני שלום שהשיבה למצרי נתעולל בה , אבל כיוצא בה לא היתה , שנאמר בן נעול וגו' (שה"ש ד

יג) : וירא כי אין איש . להושיע : ד"א וירא כי אין איש . ממשפחת איש ציד : וידך את המצרי . (עה) ברוח שפתיו (עט) שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה יא ד) : ויטמנתו בחול . (פ) שמן הסוד בתוך ישראל , שנאמר ושמתי את זרעך בחול הים (נחלשית יג פז) :

יד) ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים . (פא) מאן הוו דתן ואבירים : ויאמר לרשע . למחויב שבהם : למה תכה רעך . (פב) הכית לא נאמר , אלא

תכה , (פג) סיכן אמרו חכמים כל המגביה ידו על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע , רב הונא אמר תקצוץ ידו , שנאמר וזרוע רמה תשבר (איוב לח טו) :

יז) ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו . וז"ה שנאו בשער מוכיח (עמוס ה י) , ואומר ולמוכיח בשער יקושון (ישעיה כס כא) : הלהרגני אתה אומר . הפץ

לא נאמר , אלא אומר (פד) הוא שארז"ל בשם המפורש הרנו : וירא משה ויאמר . (פד) הצדיקים אע"פ שתולים בטהונן בהקב"ה היו יראין : אכן נודע הדברי (פה) אע"פ

שטמן הסוד בתוך ישראל , הי' נודע , כי הולך רכיל מגלה סוד :

טו) וישמע פרעה את הדבר הזה . ויבקש להרוג את משה . (פו) אמרו שם החרב

הערות ותקונים

ושאב זאת מדברי רבינו או שניהם שאנו ממקור אחד בספרי הגאונים . והמהרש"א נח"א מנינה פ"א אות כ"ד כתב דמריש"א דכ"א קרא ותרד בת פרעה וגו' ותשלח וגו' יש ששים אותיות . (עב) הלל אומר : אבות פ"ב מ"ד . (עג) שלא יהא אדם רואה . עיין תענית י"א פ"א . (עד) ד"א ויפן כה ראה כת מלאכי השרת כו' צויר פל"ב רבנן אמרי ראה שאין תוחלת עתידה לעמוד ממנו ולא מצניו ולא מצני בניו עד סוף כל הדורות . וזילקוס רמו קס"ז מוצא בשם מדריש אנכ"ר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ראה שאין גר ולדיק עומד ממנו , ד"א למלאכים המקיפין אותו שאל אם ראוי להורגו דכתיב זה אומר בכה וזה אומר בכה ע"כ . וגם רש"י עה"ת הביא וירא כי אין איש עתיד ללאת ממנו שיחגייר וכן צ"ע על ההורה והא לא קאים מן הכות מלראי נבר גיור . (עה) מיד הכהו . בכ"י פלארענץ הני' מיד הכהו הוי אומר בשם , ד"א על מה הכהו שהיה נוגש כו' . (עו) שהיה נוגש כו' בא אל בית ישראל . תנחומא שמות , שמ"ר פ"א , וי"ר פל"ב , ורש"י עה"ת . (עז) ואותה האשה היתה שלומית בת דברי . שם ועיין פסיקתא ויהי צלח דף פ"ג ע"ב . (עה) ברוח שפתיו . עיין פדר"א פמ"ח ושם הני' בחרב שפתיו , ועיין צפי' הרד"ל שם אות נ"ה . (עט) שנאמר וברוח שפתיו . הוספתי עפ"י כ"י פלארענץ . (פ) שמן הסוד בתוך ישראל . זה מאמר ר' לוי צויר שם במספירין של ישראל הרנו . כמד"א והיה מספר ב"ן בחול הים . ופי' שהגית הדבר בסוד בתוך בני ישראל , והמאמר הזה מוצא בערוך ערך מספר והמלה יונת ורומית ופי' צסוד ובסתר , וכן בפדר"א פמ"ח איתא וטמנתו בתוך מחנה ישראל שנאמר ויטמנתו בחול ואין חול אלא ישראל שגא' והיה מספר בני ישראל בחול הים . וכן בתנחומא ושמ"ר פ"א מוצא ויטמנתו בחול . שאל הי' שם אלא ישראל שמו בפניהן של ישראל שנמשלו לחול וזה נובע ממדרש אנכ"ר מוצא בילקוט רמו קס"ז ויטמנתו בחול בשפה שהרגו לא הי' שם מצרי אלא ישראל ואין חול אלא ישראל מה החול הזה מסלמנו ממקום למקום ואין קולו כולך כו' . (פא) מאן הוו דתן ואבירים . נדרים ס"ד ע"ב ע"ש צפי' הר"ן והרא"ש . פדר"א פמ"ח , תנחומא ושמ"ר פ"א . ותרגום יב"ע , ורש"י עה"ת וילקוט רמו קס"ז בשם מדרש אנכ"ר . (פב) הכית לא נאמר . סנהדרין כ"ח ע"ב , וילקוט שם . (פג) מיכן אמרו חכמים . בגמרא שם וילקוט שם ורש"י עה"ת . (פד) הוא שאמר רז"ל . תנחומא שמות , ושמ"ר פ"א , אדר"ג פ"כ , ורש"י עה"ת . (פה) הצדיקים . צ"ר פט"ז . (פז) אע"פ שמן הסוד . עיין לעיל פסוק י"ג . (פו) אמרו שם החרב .

שמות ב שמות

על צוארו ולא היה חותכו : ויברה משה : (פו) נתן מקום לשעה , שכל הנדחה מפני השעה עומדת לו : וישב בארץ מדין וישב על הבאר . (פח) יעקב אבינו ישב על הבאר , שנאמר וירא והנה באר בשדה (בראשית כג ז) , וכן דוד הלך אל הבאר , (פט) ואביתר וצדוק נוצלו בבאר :

(טז) ולכהן מדין . (צ) שר העיר , כענין שנאמר ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח) : (יז) ויבאו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושיען . התחיל לכתוב לכפר בלשון זכר ויגרשום, וכתוב ויושיען לשון נקבה , (צא) אלא מלמד שבקשו להזדווג להן, בענין שנאמר ואין מושיע לה (דברים כג כז) , (צב) ברח מן הדינין, ובא ומצא דינין , לפיכך הכתוב משבח צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (שם לג כא) :

(יח) ותבאן אל רעואל אביהן . (צד) זה יתרו : (יט) ותאמרנה איש מצרי . לפי שהיה מולדתו ממצרים , קראוהו איש מצרי : (צה) ד"א הנרמזת איש מצרי שהרג , בא משה להלן והצילנו : וגם דלה דלה לנו . דלה במים , דלה מן המצריים :

(כ) ויאמר אל בנותיו ואיו . ממשפחת איה שרה אשתך , (צו) שהמים נתברכו בזכותו, שבה"א דלה דלה לנו , (צז) בדלי אחד דלה והשקה את הצאן : קראן לו ויאכל לחם , (צה) בוא וראה כמה גדולה לגימא שקירבה את הרחוקים , שבשכר קראן לו ויאכל לחם , זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית , שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקינים (ד"א ז נה) וכתוב ובני קיני חותן משה (סופטים א טז) : (כא) ויואל משה לשבת את האיש : (צט) נשבע לו , שנאמר ויואל שאול את העם (ש"א יז כד) , (ק) ואומר הואל קח כברים (מ"ג ה כג) : צפרה . (קא) שרצתה כצפור לקרוא את משה :

(כב) ותלד בן . לא נאמר בה ותהר , (קב) זה כמו שאמרנו בבלהה , שלא נאמר בה ותהר , לפי שהיתה בחורה ולא היתה נראית מעוברת , וכסבורין היו שכניה שלא נתעברה , ועד שילדה לא הוזכר עוברת , לכך נאמר ותלד :

הערות וחקונים

מכילתא יתרו פ"א ע"פ ויילני מחרב פרעס , תנחומא שמות , שמ"ר פ"א , חזית פ"י על הכתוב לואך כמנדל הסן ובירושלמי זרכות פ"ס , ודצ"ר פ"ז , וש"ס מזמור ד' וילקוט רמז קס"ז בשם דברים רבה , ורש"י ע"ה"ת . (פו) נתן מקום לשעה ילקוט רמז קס"ח בשם תנחומא ולפנינו חסר . (פח) יעקב אבינו ישב על הבאר . בתנחומא שמות ושמ"ר פ"א איתא ק' : וישב על הבאר , לקח דרך אטחיו שלשה מדמנו להן זוגן מן הבאר , ילחק יעקב ומשה , ילחק דכתיב וילחק צא מטא צאר , ויעקב דכתיב והנה צאר בשדה , ומשה דכתיב וישב על הבאר ע"כ . (פט) ואביתר וצדוק נוצלו בבאר . ש"ב יז טו יח כא . (צ) שר העיר כענין שנא' ובני דוד כהנים מכילתא ריש יתרו בשם רבי אלעזר המודעי . (צא) אלא מלמד תנחומא שמות ושמ"ר פ"א וילקוט רמז קס"ט בשם מדרש אנכיר . (צב) ברח מן הדינין ובא ומצא דינין . עיין אדר"ג פ"ב . (צג) ותבאן אל רעואל אביהן . וכן מובא במדרש שמ"ר , ובמקרא כתוב ותבאנה . וכן כ"י פלארענן מובא לנכון ותבאנה , ולהיפך במקרא י"ט כתיב בקרא ותאמרן וכוא הביא והאמרנה . (צד) זה יתרו , עיין ספרי בהעלותך סי' ע"ח, ושמ"ר פ"א ולמה נקרא שמו רעואל שנעשה רע לאל, ועיין ילקוט רמז קס"ט, וברש"י ע"ה"ת, בראש"ב וברמב"ן . (צה) ד"א הנרמזת א"ש מלרי סהרן . עיין תנחומא שמות ושמ"ר פ"א . (צו) שהמים נתברכו בזכותו . עיין תנחומא ושמ"ר פ"א , ובמדרש שם הגי' אמר להם סימן שאתן לומרות שלכם והשקה את כל הצאן זה מבני בניו של יעקב שעמד על הבאר והבאר מהצרכת פשעילו , ובתנחומא נלקה בחסר עיין בטען יוסף , ועיין רש"י ע"ה"ת הכיר כי שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו . (צז) בדלי אחת דלה והשקה את הצאן . גם זה חסר בתנחומא , ומובא בשמ"ר פ"א ובתרגום יב"ע ע"ה"ת . (צח) בוא וראה כמה גדולה לגימא . סנהדרין ק"ג פט"ב ורע"א ופי' לגימא אכילה שמאכילין אורחים כפירש"י שם . (צט) נשבע לו שנאמר ויואל שאול . מכילתא ריש יתרו ע"כ ואת ש"י בניה , נדרים ס"ה ע"ב תנחומא שמות , ושמ"ר פ"א . (ק) ואומר הואל קח כברים . מובא גם במכילתא וליהא בתנחומא ושמ"ר . (קא) שרצתה כצפור לקרוא את משה . בילקוט רמז קס"ט הביא זה בשם התנחומא ולפנינו ליתא בתנחומא ונדלוי הוא מתנחומא הגאבד הנקרא גם ילמדט . ומובא גם בשמ"ר ומה שמובא עוד בשמ"ר ולמה נקרא שמה לפורה שפיכתה הבית כלפור , לקוח ממדרש אנכיר מובא בילקוט שם . ושם הגי' יתרו נכונה ד"א שפיכתה כל בית אביה כדס כלפור . וכן יש להגיב במדרש שמ"ר שם ש"ל ד"א למה נקרא שמה לפורה . (קב) זה כמו שאמרנו בצלחה . וכה כ"י פלארענן וכ"י פ"ב . ויש לתקן ש"ל בצלפה והוא בצלחית

שמות ב ג שמות

ח

(כג) ויהי בימים הרבים ההם. (קג) בזמן שהן עוברים באנחה נקראים רבים, אבל בזמן שהן עוברין בשמחה נקראין אחדים, שנאמר ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה (נחלשית כס כ): וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל. וכי מפני שמת ויאנחו בני ישראל, (קד) אלא מלמד שנצטרע, כענין שנאמר אל נא תהי כמת (נמדנר יב יג), ואמרו לו לרחוק בדם בני ישראל, לפיכך ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויועקבו ותעל שועתם אל האלהים, אין ישראל נגאלין אלא מתוך דוחק גדול, וכה"א כי שתה לעפר נפשנו (מכלים מד כו), וכתוב קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך (סס סס כו), כי יראה כי אזלת יד (דברים לג לו), כי ידן ה' עמו (מכלים קלה יד), ועת צרה הוא ליעקב וממנה יושע (יחמיה ל ז):

(כד) וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם. כענין שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר (נחלשית מא יח), וביצחק כתיב ואת בריתי אקים את יצחק (סס יז כח), וביעקב כתיב ויעמידה ליעקב לחק ולישראל ברית עולם (דה"א סו יז):

(כה) וירא אלהים את בני ישראל. ראה שעבודם: וידע אלהים. לשון רחמנות, כענין שנאמר יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב י):

[ג] א) ומשה היה רועה את צאן. (א) כל מקום שנאמר היה, מתחלתו ועד סופו, משה היה צדיק מתחלתו ועד סופו: ומשה. ו' מוסיף על ענין ראשון, שתקב"ה מקדים רפואה למכה, לפי שנאמר ויאנחו בני ישראל, הקדים את משה שנדבק ליתרו והיה רועה את צאנו, כדרך שהיה יעקב רועה את צאן לבן. (ב) יעקב אבינו נתנדל מן הצאן, שנאמר ויצל אלהים את סקנה אביבן ויתן לי (נחלשית לא ס), דוד נתנדל מאחרי הצאן, שנאמר ויקחהו מסכלאות צאן מאחר עלות הביאו (מכלים פח עח), עמוס נתנדל מן המדעה, שנאמר ויקחני ה' מאחרי הצאן (ג) ויאמר ה' אלי לך הנבא (ד) על עמי ישראל (עמוס ז טו), וכן משה רבינו לקח גדולה מפרעה הצאן, שנאמר ומשה היה רועה, וכתוב וירא מלאך ה' אליו, לפי שנמשלו רועי ישראל לרועה של צאן: וינהג את הצאן אחר המדבר. (ה) א"ר יוחנן למה היה משה רבינו רודף אחר המדבר, שראה שהוא נוטל גדולה מן המדבר: ד"א שראה ישראל עולים לגדולה מן המדבר, (ו) שנאמר מי זאת עולה מן המדבר (שה"ש ג ו), תורה מן המדבר, מצות מן המדבר, משכן מן המדבר, שכינה מן המדבר, מלכות מן המדבר, כאר

הערות ותקונים

ל' וכן איתא בב"ר פ"א. (קג) בזמן שהן עוברים באנחה. כ"י פ"ב בזמן שהן עוברים בשמחה, חסר וכלל בזמן שהן עוברין [באנחה נקראים רבים, אבל בזמן שהן עוברין] בשמחה. והשמים המעתיק מן עוברין לעוברין. ובתנחומא מלורע ויר פ"ט וש"מ פ"א איתא כך ע"י שהיו ימים של לער היה קורא אותן רבים. (קד) אלא מלמד שנצטרע כו' ואמרו לו לרחוק בדם בני. פ"י שנפשה מלורע, ובכ"י פ"ב בסעות שנצטרע. ובש"מ פ"א שנצטרע ובמלורע חסוב כמת, שנאמר אל נא תהי כמת ור"ל אהרן בקש על מרים שנצטרע ומקור במאמר נעלם ממני כי רבינו לא הוליא זה מן הש"מ אשר הוא מדרש מאוחר ונמלא גם בחרנוס יב"ע (שמות ז כג) ואיתכתש (נגע תרגם כתש) מלכא דמלרס וסקיד לקסלא בזכרייא [ל"ל בניית] דבני ישראל בנין למוסחי באלמיהון פ"כ. וכן רש"י פ"א ה"ב וימת מלך מצרים נצטרע והי' שוחס תינוקות ישראל ורוחן בדמם ע"כ ובזולתי היה גם לפני רש"י ז"ל באיזה מדרש או בילמדנו הגאבד.

[ג] (א) כל מקום. ב"ר פ"ל, תנחומא שמות בשם ר' לוי. ועיין ש"מ' כל מ' שכתוב בו היה מתוקן לך ובתנחומא הלשון משוכם ר"י אומר כל מי שנאמר בו היה זן ופרנס. גם פ"ב היה כתוב כמו במדרש כל שכתוב בו היה מתוקן לך כמו שפירש' ממה שמסיים בתנחומא ס"ס. רק מגיה אחד ראה בב"ר פ"ל שסיים ס"ס רבנן אמרין כל מי שנאמר בו היה זן ופרנס והשמים המלות, מתוקן לק"ו והלני תחתיבן, זן ופרנס' ולא ראה סיוס המאמר. (ב) יעקב אבינו נתנדל מן הצאן כו'. עיין ילקוט רמז קפ"ט בשם תנחומא. וחסר לסנינו. כתיב ה' לדיק יבחן אר"י במה בוחן את הצדיקים במרעה, דוד נבחן במרעה כו', עמוס נבחן כו', אף משה נבחן כו'. (ג) ויאמר ה' אלי. וכן מובא בכ"י פלארענץ ובקרא כתיב ויאמר אלי ה'. (ד) על עמי ישראל. וכ"י בכ"י פלארענץ ובקרא כתיב אל עמי ישראל. (ה) א"ר יוחנן. כ"י בתנחומא, אבל בש"מ פ"ב א"ר יהושע למה היה רודף למדבר יש לתקן ש"ל א"ר יוחנן והי' כלוב בר"ת אר"י והמדפיס הליג א"ר יהושע במקום א"ר יוחנן, והילקוט רמז קפ"ט השמים שם האומר. (ו) שנאמר מי זאת עולה מן המדבר. בתנחומא

שמות ג שמות ז

ומן מן המדבר, ענני כבוד מן המדבר, לפיכך היה רודף אחר המדבר: (ז) ד"א אחר המדבר. הרחיק את הצאן מן היישוב, כדי שלא יפשוט ידו בגול, שלא יקפצו הצאן בשדות ובכרמים: ויבא אל הר האלהים חרבה. (ח) על שם שהיה עתיד ההר הזה להגלות עליו שכינה נקרא הר האלהים: חרבה. (ט) שיצאת ממנו חרבה לאומות העולם, שנאמר והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ס יב), לפי שלא קבלו התורה שניתנה מחורב, לפיכך יחרבו: (י) ד"א חרבה. שמהר חורב יצאו ד' מיתות ב"ד להחריב הרשעים מן העולם. (יא) ד"א חרבה. חברה, שנתחברו ישראל לאביהן שבשמים, כמו שלמה שמלה. כיון שהגיע לחורב מיד

(ב) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש. למה בלבת אש, (יב) כדי ללבנו שיבוא לסיני ויראה אותן האישות שלא יתירא מהם, לפיכך נראה לו בלבת אש: ד"א לפי שהיו ישראל בכור הברזל במצרים: ד"א לפי שהיו ישראל עתידין לקבל התורה שנמשלה כאש, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ב): מתוך הסנה. למה מתוך הסנה, (יג) לפי שהיו ישראל בשעבוד בתוך קוצים: סנה. על שהיה עתיד ליתן תורה לישראל מהר סיני: הסנה. (יד) לשון שנאה, שירדה לעובדי כוכבים שנאה: (טו) ד"א הסנה מנינו מאה ועשרים כנגד שני חיי משה רבינו: (טז) ד"א הסנה הוח קוציו בפופים בזמן שאדם מכניס ידו לתוכו אינו לוקה, בא להוציאה מיד נתפס, כך ברדת ישראל למצרים, כתיב במיטב הארץ הושב את אביך (בראשית מז ו), באו לצאת מה כתיב, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה ב): איננו אוכל. כלומר אע"פ שאחר מאה ועשרים שנה הלך משה רבינו לבית עולמו, לעולם תורתו וצדקתו אינם כלים, שנא' זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב (מלאכי ג כג): והסנה איננו אוכל. (יז) מיכן אמרו האש של מעלה (יח) מעלה להבים (יט) צורפת ואינה אוכלת ושחורה, והאש של מטה אינה מעלה להבים ואוכלת ואינה צורפת ואדומה: ניש אומרים הביא הקב"ה לחלוחית בסנה, ואע"פ שהיה הסנה בוער באש לא היה כלה:

(ג) ויאמר משה אסורה נא ואראה. (כ) אמר ר' לקיש צוארו עוקם לראות: מדוע לא יבער הסנה. והלא כתיב והנה הסנה בוער באש, אלא כך פירושו

ה ערות ותקונים

סיים מי זאת עולה עליה מן המדבר, וכן הוא בחזית על הכתוב הזה, ומפרשו עולה לשון מעלה. (ז) ד"א כי הרחיק את הצאן. בילקוט רמז קס"ט הביא בשם התנחומא ולפינו חסר בתנחומא, וינהג הצאן אחר המדבר להרחיק מן הגול, וגם רש"י צ"ל ע"ה הביא אחר המדבר להתרחק מן הגול שלא ירעו בשדות אחרים ע"כ. והיו גם לפי רש"י בתנחומא הנקרא ילמדנו. (ח) על שם שהי' עתיד ההר הזה להגלות. ע"י סערי דברים סי' כ"ב צ"ל ויבואו עד נחל אשכול ויבוא הר האלהים חרבה מניד שנקרא ע"ש סופו. (ט) שיצאת ממנו חרבה לאו"ה. שנת פ"ט ע"ב, וילקוט רמז קס"ט בשם מדרש חזקוני, ובמדרש שמ"ר איתא ורשב"י אמר שמעט נטלו או"ה איפופסקין שלהם שנאמר והגוים חרוב יחרבו, מחורב יחרבו. והמאמר הזה נובע ממדרש ילמדנו כמו שהראה בערוך ערך אפופסקים הביא וז"ל: בילמדנו בפסקא ומשה היה רועה ולא עוד אלא שנטלו אפופסקין. (זה נמלא גם לפינו בתנחומא). ועוד שם וידבר ה' אל משה במדבר סיני הר סיני שבו נשתאלו או"ה להקב"ה ונתן להם אפופסקין והגוים חרוב יחרבו אראב"כ בשם ר"י והגוים מחורב יחרבו שנטלו אפופסקין משם. ופי' אפופסקין ביווני גור דין. (י) ד"א שמהר חורב יצאו ארבע מיתות ב"ד. בילקוט רמז קס"ט הביא בשם מדרש חזקוני שנת פ"ט ע"ב, וילקוט שם, ושם"ר פ"ב, וכן רש"י ע"ה הביא וז"ל מתוך הסנה ולא חילן אחר משום עמו אנכי בלרה. (יד) לשון שנאה. שנת פ"ט ע"ב. (טו) ד"א הסנה מלנו ק"כ. וכן הוא בשם"ר פ"ב ד"א מתוך הסנה רמו לו שית' ק"כ שנה כמנין הסנה. והמסדר בשם"ר לקח זה מלצרי רבינו סו"ב, או מקור אחד ה' לשניהם ונמלא לפניהם בלחיה מדרש הנאבד: (טז) ד"א הסנה הזה קוליו כפופים. בילקוט רמז קס"ט מובא זה בשם מדרש חזקוני, וכן בשם"ר פ"ב מובא זה בשם ר' פנחס הכהן בר חמא, ובעל הילקוט השמים שם האומר כדרכו. (יז) מיכן אמרו האש כו'. תנחומא שמות, ושם"ר פ"ב. (יח) מעלה להבים: בתנחומא ושם"ר הגי' מעלה לולבין ועיין ציפ"ת, וככ"י פלארענן מעלה להבים. (יט) צורפת. וכו' בכ"י פלארענן, ובתנחומא ושם"ר הגי' צורפת עיין ציפ"ת. (כ) אמר ר'...

ד שמות נ שמות

ס

מדוע לא יבער המנה כדוך העולם, שבזמן שהאש שולט בהם הם כלים, זהו אנו כלה, לפיכך אמר מדוע לא יבער המנה כמנהג העולם, אלא בוער ואיננו אוכל: ד"א בוער מתלהב, כמו כלפיד יבער (ישעיה סג ט), וכמו כאשר יבער הנלל עד תומו (מ"א י"ד), שהיה בוער ולא מתבער, מתלהב ולא מתאכל: ד"א בוער לא יבער שהיה כלה המנה וצומח אחריו אחר ונראה כאילו איננו מתבער, אלא עומד כמו שהיה בתלהב, בוא וראה כמה חזקים היו עם משה רבינו, ולא ראו מה שראה משה, וכה"א וראיתי אני דניאל לבדי את המראה ונו' (דניאל י"ז):

א וירא ה' כי סר לראות ונו' ויאמר משה משה. (כא) לשון חבה: ויאמר הנני. (כב) אמר לו הקב"ה אתה אמרת הנני, היך בכל עת שתקרא, אני אומר הנני, שנאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני (ישעיה כח ט):

ה ויאמר אל תקרב הלום: (כג) עדיין לא קרב הזמן להסתכל באספקלריא: של נעליך מעל רגליך. וביהושע כתוב של נעליך (יהושע ט טו), לפי שמשנה רבינו לא זכה בשני דברים בכניסת הארץ ולא שיעמדו בניו תחתיו, אבל יהושע אע"פ שלא היה לו בנים נכנס לארץ: כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. וביהושע כתיב קודש הוא (יהושע ט טו) לפי שארץ ישראל היתה כולה קדושה והמקום ההוא סבלל ארץ ישראל, ואמר קודש הוא, אבל המדבר לא היה קדוש כלו, אלא מקום הסנה, לפיכך אמר אדמת קודש הוא, מתמת המלאך שנראה במקום. ולהלן הוא אומר ויעש יהושע כן (סג), אבל כאן לא הוצרך לומר ויעש משה כן, שהרי כתיב ויסתר משה פניו, ידענו כי כן עשה:

ו ויאמר אנכי אלהי אביך. לפי שנראה לו המלאך בתחלה בדמות אביו כדי שלא לבהלו. וכיון שראה שסר לראות, אמר לו אנכי אלהי אביך, כלומר מלאך של אלהי אביך: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט. (כד) א"ר שמזאל בר נחמני א"ר יונתן בזכות שלש זכה לשלש, בזכות ויסתר פניו, זכה לקלסתר פנים, שהוצרך להסתיר פניו במסוה, בזכות כי ירא, זכה וייראו מנשת אליו (שמות לד ל), בזכות מהביט, זכה לתמונת ה' יביט (במדבר לג ט), לפי שמדת הקב"ה מדה כנגד מדה וסדרה טובה מרובה:

ז ויאמר ה' ראה ראיתי. ראה בכל דוהי ראיתי גם עתה, ראה ראיתי שיעבדום, אלא ששיעבדום קשה מכל שיעבדום, וכה"א את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות ל"ג): כי ידעתי את מכאוביו. (כה) לפי שאין בשר המת מרגיש באיזמל, אבל אני ידעתי את מכאוביו והם עצמן אינם מרגישים: ח וארד להצילו. כשם שירדתי להציל את אברהם מבכשן האש, וכשם שירדתי להיפרע מדור הפלגה: (כו) עשר ירידות נאמר, א', וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן (בראשית ג ט), ב', וירד ה' לראות את העיר (שם י"א ט), ג', ארדה נא ואראה (שם י"א כ), ד', אנכי ארד עמך מצרימה (שם מו ד), ה', וארד להצילו (שמות ג ט), ו', וירד ה' בענן (שם לד ה), ז', וירד ה' על הר סיני (שם י"ט כה), ח', וירדתי ודברתי עמך (במדבר י"ז ט), ט', וירד ה' בעמוד ענן (שם י"ג ט), לעתיד, כן ירד ה' צבאות (ישעיה לא ד): ולהעלותו, עלייה תהא להם: אל ארץ טובה. (כה) טובה

ה ערות ותקונים

נראה עיקר לראות - הנחומא שמות, שמ"ר פ"ב רש"ל אמר הפך פניו וכניס. (כא) לשון חכס, ספרא ויקרא פ"א תוספתא ברכות פ"א בר פ"ז, שמ"ר פ"ב, במ"ר פ"ד, וילקוט רמז ק"ע. (כב) אמר לו הקב"ה - הנחומא שמות וילקוט רמז קס"ט. (כג) עדיין לא קרב הזמן כו'... כי אין הלום אלא מלכות. (כד) ארש"כ א"ר יונתן - ברכות ז' ע"א, ועיין פסיקתא פסקא אחרימות ובהערה ק"ד. (כה) לפי שאין בשל המת מרגיש באיזמל - שבת י"ג ע"ב. (כו) עשר ירידות... עיין אדר"ג פ"ד פ"ד. וכן חמלא בניר פ"ח על וירד ה' לראות, ופ"ח על ארדה נא, אחת מעשר ירידות האמורות בחורס, ובספרי בהעלותך סי' ל"ג וירדתי זו אחת מעשר ירידות שכתובות בחורס. וכן מובא בילקוט בראשית רמז כ"ז. ותמלא שינויים וחלופי גירסאות. (כז) ו' וירד ה' בענן. עד פ' וירד ה' בעמוד ענן חסר כ"י פלארעק. (כח) עונה לחיים עונה למתים וכפר אדמתו עמו. כ"י פלארעק. כ"י עונה לחיים שנאמר וכל יאמר שכן (לק"ט ח"ב) בית חליתי

שמות ג שמות

לחיים, טובה למתים, וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג): ורחבה (כט) שנקראת ארץ צבי, (ל) כשם שהצבי אין עורו מחזיק את בשרו, כך אין ארץ ישראל מחזקת פירותיה: (לא) ד"א כשם שהצבי הזה הוא קל לרדף מכל בהמות אהרות, כך ארץ ישראל קלה ומהירה להוציא פירותיה הנעימים, אשר הם זבת חלב ודבש: אל ארץ זבת חלב ודבש. שיהיו הצאן רועים תחת התאנים, והחלב זב מן הבהמות, והדבש מן התאנים, ומתערב זה בזה: אל מקום הכנעני וגו' והפרזי והחוי והיבוסי. ואלו גרגשי לא הזכיר, לפי שהיו פחותים מהן, ובתוך אלו השלשה גכללין:

(ם) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ. זה דוחק הלבנים, שנאמר והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו (שמות ה יג):

(ו) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. אותו שברחת מפניו, שנאמר ויברח משה מפני פרעה (שם ג טו), אתמול ברכת מפניו, ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי, ויציאתם תקרא על שמך, שנאמר פוליד לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם (ישעיה סג יב), כיון שאמר לו לכה ואשלחך אל פרעה, מיד אמר:

(יא) מי אנכי כי אלך אל פרעה. מפניו ברחתי ואני הולך אליו: וכי אוציא את בני ישראל מסצרים. (לב) אמר לפניו רבש"ע כמה קטנים יש בהם, (לג) כמה זקנים יש בהם, מה תיקון עשית להם להוציא אותם, (לד) כמה תפנוקין התקנת להם, כמה מאכלות, וכמה (לה) מיני תרגומא הכנת להם:

(יב) ויאמר כי אהיה עמך. אע"פ שברחת מפניו אהיה עמך, ואל תירא כי אהיה עמך, אחר שאוציא אותם אני מוסיף להם פרנסתם, (לו) מי שכרא יום ברא פרנסתו: ד"א כי אהיה עמך. כשם שהייתי עמך והצלתך מחרב פרעה, כך אהיה עוד עמך, ומי רועה את הצאן שהיית נוהג עד עתה, מי שרועה אותם הוא יהיה רועה את ישראל במדבר, שנא' זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ג ז), ונאמר אני ידעתך במדבר בארץ תלאובות (הושע יג ה): וזה לך האות. האות עד זמן, שנא' למחר יהיה האות הזה (שמות ח ט), מה אות כי אעלה בית ה' (ישעיה לח כג), שאל לך אות וגו' הנה העלמה הרה (שם יא ויב), כל אות לזמן הוא, ואינו אלא למי שמדבר אליו ולא לאדם אחר, המופת לאלתר הוא, שנאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן (שמות ז ט), והוא לאלתר, ואם תאמר מה אות היה זה פירושו להודיע כי הוא המדבר אליו ואין אלוה ואין צור זולתי אלהינו, וכשתבא אל החר הזה יהיה קרוב אליך, בענין שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ז ז), וגם שהגיד לו על העתיד, דכתיב וישכם בבקר ויבן מזבח תחת החר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל (שמות כד ד):

(יג) ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא. לפי שאי אפשר לסרב: ואמרתי להם. אלהי אבותיכם שלחני אליכם. (לז) וכבר היה בישראל מסורת להנאל

הערות ותקונים

חליתי (ישעיה לג כד) ולומר וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג). עיין בחובות ק"א ע"א. (כט) שנקראת ארץ צבי. עיין בחובות ק"ב ע"א וחתן לך ארץ חמדה נחלת לני למה לני נמשלה לנבי, וספרי ר"ש טקב סי' ל"ז. (ל) כשם שהצבי אין עורו מחזיק. בחובות שם. (לא) ד"א כשם שהצבי הזה. שם, וצ"י פלארענץ חסר מן ד"א עד אל ארץ זבת חלב. (לב) אמר לפניו רבש"ע כמה קטנים יש בהם. בחובות שם ט"כ וינבג את בלאן אל משה הגידה לי שאהבה נפשי, כמה חיות יש בהן כמה מעוזרות בהן כמה חגודות התקנת לכן כמה רקוחים התקנת למעוזרות שבהם. ובשם"ר סי' ע"ב ויאמר משה אל האלהים מי אנכי נמלא המאמר הזה קלה בצרכיכות יותר. כמה חיות יש בהן, כמה מעוזרות יש בהן, כמה חינוקות יש בהן, כמה מיני מזונות התקנת להם לחיות שבהן, כמה מיני רכוכין התקנת למעוזרות, כמה קליות ולגוזין התקנת לחינוקות. ועיין בחזית ס"א בפ' הגידה לי שאהבה נפשי. ובמקום כמה מיני מזונות התקנת להם. השמים בעל המסדר השמ"ר והל"ג כמה מיני מזונות. (לג) כמה זקנים יש בהם. צ"י פלארענץ כמה זקנים וחוקיות יש בהם כמה עוזרות יש בהם. (לד) כמה תפנוקין התקנת. מעדני מלך תרגום תפנוקי מלכא, והוא מלשון מסנק מנער עבדו (משלי כס כא) ענינו עדון ותענוג. (לה) מיני תרגומא. המלה יוניח (αἰμαρῆ) מנדים ופיני סירות מוצאים בקנות סעודה וכ"כ המוספי: (לו) מי שכרא. מכלתא בלאח דויסשו סי' ב. (לז) וכבר

שמות ג שמות

סמצרים, שנאמר פקוד פקוד אלהים אתכם (נחלשית-נ כה): ואמר לי מה שמו מה אומר אליהם. מה ראה משה רבינו לומר כדבר הזה, לפי שאמר ברעתו, המלאך נתאבק עם יעקב אבינו ובא להפרד ממנו, אמר לו מה שמך (נחלשית לנ כה) אני מדבר עם שכינה על אחת כמה וכמה: ד"א ואמר לי מה שמו. כלומר עוצם גבורתו, כמו ה' איש מלחמה ה' שמו (שמות טו ג):

(יד) ויאמר אלהים אל משה. משה השם למפרע: אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. שלשה אהיה בשתים עשר אותיות, כנגד י"ב שבמי ישורון. אהיה אשר אהיה, אמר לו הקב"ה אתה אמרת לי ואמר לי מה שמו, (לח) אמור להם אני אהיה עמכם בשעבוד מלכות זה, ואני אהיה עמכם (למ) בשעבוד ארבע מלכות, ה' אותיות כנגד ד' גליות, אמר לפניו רבש"ע דויה צרה בשעתה, מה לי לבשרם על שאר גליות, וסיד ויאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם על גלות מצרים בלבד ד' מאות שנה כנגד אותיות אהיה:

(טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם ונ' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. אחר שאמר לו אהיה חזר ואמר ה' אלהי אבותיכם השם הנכבד והנורא הוא שם בן ד' אותיות, אכנס שם אהיה הוא קודש ואינו נמתק, (ס) כדגרסי' במס' שבעות, ושם אהיה מתפרש, א' על יחוד השם, ה' חמשה חושי תורה, י' עשרת הדברות, ה' אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן. אבל השם הנכבד הוא שנכתב עליו זה שמי לעלם, (מא) לעלם כתיב, (מב) לא כשהוא נכתב הוא נקרא, נכתב ביו"ד ה"א, ונקרא באל"ף דל"ת, (מג) דגרסינן במס' קדושין אמר רבה בר בר חנא א"ר יוחנן שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו (מד) לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע, ואמרי לה פעמים בשבוע, ת"ק בראשונה שם בן שתיים עשרה אותיות היו מוסרין אותו לכל אדם, משרבו הפרוצים היו מוסרין אותו לצנועים שבכהונה, והצנועים שבכהונה היו מבליעין אותו בנעימת אחיהם הכהנים, א"ר יהודה אמר רב שם בן ס"ב אותיות, (מה) והוא השם אב"ג ית"צ קר"ע שט"ן, וכוליה קדוש ומקודש, אין מוסרין אותו אלא למי שהוא צנוע ועומד בחצי יסיו, ואינו כועס, ואינו משתכר, ואין מעמיד על מדותיו, (מו) ודבורו בנחת עם הבריות, וכל היודעו והזהיר בו והמשמרו במהרה אהוב למעלה, ונחמד למטה, ואימתו מוטלת על הבריות, (מז) ותלמודו מתקיים בידו, ונוהל שני עולמות. שם הנכבד זקוף בלשון בפה כל ישראל, ואבינו אברהם קראו בלשון הזה, שנאמר ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה (נחלשית טו ח), והוא השם שקראו אדם הראשון, ומה שאמר משה רבינו; מה שמו, על שם גבורתו של אלהינו שאמר ויאמר לו אהיה, ועוד אמר לו ה', (מח) ולמה אנו כותבין השם הגדול בשלשה יודין י' על שם יו"ד של שדי, ויו"ד של אלהים, ויו"ד של אהיה. זה שמי וזה זכרי, לא כשאני נכתב אני נקרא:

הערות ותקונים

היה בישראל מסורת. עיין נחלשית נ' כ"ד בדברי רבינו שם. (לח) אמור להם אני אהיה עמכם בשעבוד מלכות זה. ברכות ס' ע"ב ורש"י ע"ה. (למ) בשעבוד ד' מלכות - זכרי פלארענן בשעבוד ד' גליות. (ס) כדגרסי' במס' שבעות דף ל"ה ע"א. ומס' סופרים ס"ד ה"א. (מא) לעלם כתיב. קידושין ע"א ע"א, וסרש"י לעלם להעלים. (מב) לא כשהוא נכתב. קידושין שם. (מג) דגרסי' במס' קדושין. שם. (מד) לבניהם. המלה הזאת ליתא בגמרא. (מה) והוא השם אב"ג ית"צ קר"ע שט"ן ומקודש. הוא הוספת רבינו, ורש"י בגמרא שם הודה וכתב שם י"ב ומ"ב לא פרשו לנו. ורבינו הביא רק הסתמלה ובעלי הקבלה הביאו שהוא אב"ג ית"צ קר"ע שט"ן נגד י"ב צמר רחב חקב סנע יגל סוק סקו לית אשר כללם בס מ"ב. ועיין במורה פרק ס"ב וע"ס בנרבוני. ונרש"י ע"ז י"ז ע"ב האנס את השם בלוחיותיו פי' דורשו צמ"ב ושם מה שלנו חפץ. וכן תמלא שמו כל הקב"ה הוא ע"ב אותיות עיין בדברי רבינו. להלן בשלח י"ד כ"א ונרש"י סוכה מ"ה ע"א ד"ה אני והו'. וצוהר בשלח. ובפסיקתא פסקא החודש ובהערה קע"ז. (מו) ודבורו בנחת עם הבריות. חסר בגמרא שם ומוצא בהרמב"ם במו"ג שם. (מז) ותלמודו מתקיים בידו. חסר בגמרא ומוצא מהרמב"ם שם. (מח) ולמה אנו כותבין השם בג' יודין. מוצא במנחת יחודה מרבינו יחודה צ"ל אליעזר גדפס בדעת זקנים על התורה על הכתוב זה שמי לעולם. וז"ל כתוב בלחץ פוז וז"ל למכ אנו כותבין השם הגדול בג' יודין י' על שדי, ויו"ד של אהיה ויו"ד של אלהים ע"ס. ובפסוק נשא

שמות ג שמות

(פו) לך ואספת את זקני ישראל . (מט) [מעולם לא פסקה זקנה מאבותינו, ואברחם זקן (נחלשיה מד ה), ויהי כי זקן יצחק (שס כו א), כי בן זקונים הוא (שס לו ב), ועיני ישראל כבדו מזוקן (שס מח י) . לך ואספת את זקני ישראל] . במדבר כתיב שבעים איש מזקני ישראל (נמדנר יא פו) : פקר פקדתי אתכם : (ג) זה המטבע שטבע להם יוסף הצדיק, דכתיב פקר יפקוד אלהים אתכם (נחלשיה נ כה) :

(יז) ואמר אעלה אתכם מעני מצרים . צרפתי אתכם כצרוף כסף, וכה"א הנה צרפתיך ולא בכסף (גא) בחרתיך בכור עוני (ישעיה מח י) : (נב) אל מקום הכנעני והחרי, והגרנשי לא זכר, כי בכלל אלו היה :

(יח) ושמעו לקולך . בישרו והבטיח כי יאמינו, וכן היה ויאמן העם (שמות ד לא) : אלהי העבריים נקרא עלינו : מהו העבריים, אמר לו הקב"ה אמרו לו לפרעה עשרה סבות מוכנים לך ולבסוף בים הפלתו, לכך נאמר העבריים (נג) י' עשר סבות, י"ם זה הים, נקר"ה שלשה מאות וחמשים וחמשה . היינו שנ"ה, זה שנה תמימה שלקה בו המצריים : ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר . כדי להסיתן לרדוף אחריהם :

(יט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה . ולא בנסים ובמופתים, כי אם ביד חזקה :

(כ) ושלחתי את ידי . זו מכה, שהיד מתפרש לכמה ענינים, יד מקום, יד נבואה, יד מכה, יד חזון, יד ממש, יד שפת הים, יד כח, גדול העצה ורב העלילה, אמנם לא נבראו אבותינו ולא אנתנו עד היום הזה אלא להראות הקב"ה נסיו ואותיותיו בקרב הארץ, כענין שנא' נתתה ליראיך נס להתנוסס (מל"ס ס ו). (נד) ובשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושבע לבריאות עולם, שהוא שנת אלף ועשרים ותשע לחרבן בית שני, שהוא שנת שנים עשר למחזור רנ"ו, (נה) פרנא ורבנא טוביהו, בנו של רבינו הגדול אליעזר זצ"ל, הבין בספרי אלהינו, ונתן את לבו על אורך גלותינו, כי אולת יד, ואפס עצור ועוזב, והנה כלו כל הקיצים, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, כענין שנאמר אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב (ירמיה ד א).

הערות ותקונים

דף מ"א ע"ד . כתב רבינו וז"ל וכנגד שלם יודין יברק יאר יאח כותבין את השם בשלם יודין ע"ל . (מט) משלם לא פסקה . המאמר שהסגרתו כוספתי עפ"י כ"י פלארענץ ופ"ב, וזילקוס רמו קע"ב הונא בשם הספרי לך ואספת את זקני ישראל, לא במקום אחד ולא בשני מקומות המקום חולק כבוד לזקנים בכל מקום אתה מונא שהקב"ה חולק כבוד לזקנים דכתיב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל כו' וזהו לפנינו בספרי צהלותך סי' ל"ב . וגם בתנחומא שמות תני רש"י בכמה מקומות שנינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים כו' כונת התנחומא אל המאמר מספרי . (ג) זה המטבע שטבע להם יוסף הצדיק . תנחומא שמות עה"כ וילך משה ואלהרן ויאספו . שמ"ר פ"ג וסדר"א פמ"ח ורש"י עה"ח שמות ג' י"ח ויש לחקן ברש"י שם במקום מיעקב ומיוסף ז"ל מיעקב ליוסף כמו שהוא לנכון בתנחומא . (גא) בחרתיך . בכ"י לפנינו כתוב בחרתיך וזכ"י פלארענץ מונא לנכון בחרתיך, וזכ"י פ"ב חסר כל הדרוש על הכתוב הזה . (נב) אל מקום הכנעני . וכן מונא בכ"י פלארענץ, ובקרא כתיב אל ארץ הכנעני . (נג) י' עשר מכות וכן הביא הבחי אלהי העבריים ע"ד השם חוכמת הי"ד רמו לעשרה מכות שעתיד להביא על מצרים . ע"ל . והוא מדברי רבינו סו"ב וכן במדרש שמ"ר פ"ג אלהי העבריים, למה קורא אותם עבריים על שם שעברו ים . לקח ג"כ מדברי רבינו סו"ב . (נד) ובשנת ארבעת אלפים כו' . כ"ה גם בכ"י פלארענץ וזכ"י פ"ב שני הנמלא בפ"ב קובץ 245 . אולם בשם הגדולים ח"ה מערכת פ' אות ד' מונא זה בטעות, וז"ל שם אחר זמן רב צא ליד פסיקתא זוסרתא כי מבראשית ושמות וכתב שם פ' שמות וז"ל : בשנת ד' אלפים תתין שהיה אלף ופ"ח לחרבן כו' יש לחקן בדבריו שז"ל שהיה אלף וב"ב לחרבן או ז"ל ד"א תתנו שהיה אלף וב"ח לחרבן וא"כ ראה כי אחד מוקדמת בשנה אחת . ומה שהגהתי שז"ל וב"ח לחרבן כי ידוע שחרבן בית שני היחס בשנת ג"א תתב"ח ואם תחשוב לזה אלף וכ"ח יעלה החשבון ד"א תתנו . עיין במצוא . (נה) מרנא ורבנא מוכיחו בנו של רבינו הגדול אליעזר זצ"ל, הבין בספרי אלקינו ונתן את לבו . בכ"י פ"ב לא נמלאים המלות מרנא ורבנא, וזכ"י פלארענץ כתוב אני טוביהו בנו של רבינו אליעזר זכותי בספרי אלהינו ואתם את לני וזכ"י שני הנמלא בפ"ב קובץ 245 . כתוב אני טוביהו בנו של הרב הגדול ר' אליעזר ז"ל בימותי ס' . וכן הרב צעל שם הגדולים אות פ' סי' ד' הביא ג"כ בשם פסיקתא זוסרתא כ"י אני טוביהו בנו של רבינו אליעזר

שמות ג' ד שמות

יא

ואמר אם תשיב ואשיבך לפני תעמוד (יחיה פו יט) (נו) ואנו מביטים לצד ישענו, כי כימי מצרים יראנו נפלאות, ותחת הנחשת יביאו זהב, כמו שעשה במצרים, שנאמר ונתתי את חן העם [הזה] בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריכם, לקיים ברית הצדיק של אברהם אבינו, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (נלשית פו יד), ולנו הבטיח שפעת גמלים תככך בכרי מדין ועיפה (ישעיה סו), ואומר והיו מלכים אומניך ושרותיהם סיניקותיך (פס קס ג), ואומר אז תשמח בתולה במחול ובחורים ווקנים יחדו והפכתי אבלם לששון (יחיה לא יג):

(כב) ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה וגו' ונצלתם את מצרים. (נו) כמצולה זו שאין בה דגים:

(ד' א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי. (א) כל הבורח מן השררה שרדה חדפת אחריו:

(ב) ויאמר אליו ה' מזה בידך. (ב) כתיב מזה, (ג) כלומר מזה אתה ראוי ללקות במקל שבידך, אודיעך שלא עשית בטוב, כי אמרת והן לא יאמינו לי, וכן היה:

(ג) ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש, מפני מה נהפך לנחש, לומר לך מה נחש זה שהוא משים זנבו לתוך אזנו כדי שלא ישמע קול מלחשים, שנאמר כמו פתן הרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהלים נח ה), כך הית פרעה הרשע, ולא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי:

(ו) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ירך בחיקך וגו' והנה ידו מצורעת כשלג. (ד) אמר לו הקב"ה אתה אמרת והן לא יאמינו לי, ואני יודע שהן מאמינים בני מאמינים, דכתיב והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (נלשית פו ו), הייך שאתה לוקה בצרעת, (ה) שכל המוציא שם ידע על חבירו לוקה בה, שנאמר זאת תהיה תורת המצורע (ויקרא יד כ), (ו) המוציא רע, לפיכך והנה ידו מצורעת כשלג: (ז) ד"א לפי שהיה ישראל תחת יד טמאין במצרים ועתידין היו ליטור: ד"א כי ידו של משה רבינו לא נטמאת: (ח) לפי שאין טומאה לנגע אלא ע"פ כהן, (ח) וכן אמר ר' יוחנן משהרב בית המקדש אין טומאה ממצורע:

(י) ויאמר וגו' ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו. (ט) ללמדנו שמדה טובה מטהרת לבא ממדת פורעניות, שבתחלה כתוב ויוציאה והנה ידו מצורעת, אבל לכפוף כתוב ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו, עד שלא הוציאה מחיקו שבה כבשרו:

(י) והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון. לקל כתיב הסרו ו', שאפילו שתהא קלה בעיניהם ביאת המעשה הזה והאמינו לקול האות האחרון: (ט) ד"א לקול האות הראשון לקול האות האחרון. מלמד שהיה המטה משמיע קול במצרים, מטה הייתי ונעשיתי נחש ועוד מטה. וכן היד היתה משמעת, טהורה הייתי ונצטרעתי ועוד נטהרתי, להודיע שבתו ונדולתו של הקב"ה:

(ט) והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה, שאם יהיו קלים בעיניהם: ולא ישמעון לקולך וגו'. כי שני האותות הראשונים הם נכיונות למשה, גם

הערות ותקונים

חליפור גדול זל. בינותי בספר אלמינו ואתנה לבי על אורך נלחתי בו. (נו) ואת מניסים לצור ישענו. כתיב סלרסנן ואת מונסחים. (נו) כמולס זו שאין בה דגים. ברכות ס' ע"ב וכו' דברי ר' ל' סס, ופירש"י כמו מלולת ים, כלומר בתוך הכוס אין מלויין דגים אלא על שפת הכיס היכל לחיכל מוזן.

[ד'] (א) כל הבורח מן השררה: וכן כתיב בח"כ דף ב' ע"ב וכן מובא בילקוט ריש ויקרא וכו' מתחומא וכן בילקוט שמואל רמז ק"א מובא כן בשם התחומא. ובגמרא פירובין י"ג ע"ב כתיב כל הבורח מן הגדולה גדולה מהזרת אחריו. (ב) כתיב מזה. כי הקרי מה זה. (ג) כלומר מזה אתה ראוי ללקות. התחומא שמות ושמי' פ"ג ורש"י ע"פ. (ד) אמר לו הקב"ה. התחומא שמות ושמי' פ"ג ועיין שבת ל"ז ע"א. (ה) שכל המוציא שם רע על חבירו לוקה בה. עיין שבת סס. (ו) המוציא רע. דרש המורס נוסריקון ועיין ספרא מורס פ"ה ויקר פ"ד. (ז) ד"א לפי שכו ישראל. התחומא שמות ושמי' פ"ג. (ח) לפי שאין טומאה לנגע אלא ע"פ כהן. ספרא חוריע פ' נעים פ"א. (ח) וכן אמר ר' יוחנן. נעלס ממני מקוט. אבל משס שלימס כ"ס בתוספתא נעים פ"ח ובספרא מורס סוף פ"א שמתברין נפני כנית ושלס נפני כנית ומסריין בגולין. (ט) ללמדנו שמדה טובה מטהרת לבא ממדת פורעניות, ורש"י ע"פ. (ט) ד"א

שמות ד שמות

הנחש, גם ה'ד, אבל הדם הוא באמת האות העקרי, לפי שעתיד היה להפוך לדם יאוריהם, לפיכך לקח מימי היאור: והיו לדם ביבשת. תחת שהיו שופכים דם בני ישראל נתפכו מימי היאור לדם. יש אומרים אות הנחש על שם שאמר והן לא יאמינו לי, וכן היה, וכן הדם הרמיוו שסוף לוקה במים:

(י) ויאמר משה אל ה' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול. (י) תמול חד, מתמול תרי, משלשום תלתא, גם מאז דברך אל עבדך הא ארבעה, סיכן שארבעה ימים היה מדבר עמו לשלחו: כי כבוד פה וכבוד לשון. שלא היה לו צחות לשון לדבר בלשון פלטין כאהרן: (יא) דברי אנדה, וי"א כשהיה קטן הביאתו בת פרעה לאביה, והיה פרעה מחבקו ומנשקו, נטל משה עטרה מעל ראשו וזרקתה לארץ, אמרו הרטומי מצרים, אין זה אלא סימן מורד במלכות, אמרו יביאו זהב פרוים ונחלים לוחשות, אם יטול הנחלים בידוע שאין ממש במעשיו, ואם יטול הזהב בידוע שבן דעת הוא, כיון שבא ליטול הזהב בא מלאך ודחק ידו על הנחלים, נטלן וזרקן לתוך פיו, לפיכך נהיה כבוד פה:

(י) ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. מי שם פה לאדם הראשון, או מי ישום אלם, בשעה שירד פרעה לים, או חרש שלא ישמעו איש שפת רעהו עד שירדו לתוך הים:

(יב) ועתה לך. כל תרעומותיך (יב) וכל טענותיך ראיתים: ד"א ועתה לך. לך היו ישראל מצפים: ואנכי אהיה עם פידך. אשרי לתלמיד שרבו מתרגמו. אשרי עבד שרבו סניגורו:

(יג) ויאמר בי אדני. (יג) ביאה אתה עושה עמי, שהרי אתרן גדול כסני (יד) והוא מתנבא להם זה שמונים שנה: שלשה נביאים נתקשו בשליחותו של הקב"ה, משה, ויונה, וירמיהו: שלח נא ביד תשלח. אמר לפניו רבש"ע שלח נא ביד תשלח, (טו) ביד משיח שהוא עתיד לגלות:

(יד) ויחדר אף ה' במשה. אמר לו לא היה רצונך אלא לשאול מה שמי ולדבר עמי כל אלו הימים, כי היה לך מתהלה לומר שלח נא ביד תשלח, אלא אחר כל העמקים הללו, תאמר שלח נא ביד תשלח: אהרן אחיך הלוי. (טז) שעדיין לא נבדל אהרן לכהונה: וראך ושמח בלבו. (יז) אם היה יודע אהרן שהקב"ה מעיד עליו וראך

הערות ותקונים

מוצא בילקוט רמז קע"א בשם מדרש הנביר. (י) תמול חד כו' הא ארבעה. מוכן שארבעה ימים היה מדבר עמו לשלחו. צויר פ"א, חזית פ"א, שמ"ר פ"ג, שו"ס מזמור י"ח, איתא ז' ימים הי' מדבר עמו לשלחו. וק רש"י פ"א כצ"ח ז' ימים הי' הקב"ה מפתח את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך כרי ג' ושלשה גמין רבין הם כרי ששה וכו' הי' עומד ביום השביעי כו', וכן רבינו בחיי הביא ח"ל דרשו רז"ל שנפת ימים היה הקב"ה מפתח למשה שילך למצרים כו'. (יא) דברי הגדה. הוא בדברי סימס של משה רבינו מוצא בילקוט רמז קס"ו, ונדפס בבית המדרש ח"ב לד ג', וכן מוצא בשמ"ר פ"א על הכתוב ויגדל הילד, ומוצא גם בספר הישר, ורבינו בחיי שמות שם על הכתוב הזה הביא זה בשם מדרש. ח"ל אמרו במדרש משה נתגדל בפלטרין של פרעה כו'. (יב) וכל טענותיך ראיתים. כרי פלארענך כרי דמיתים. (יג) ביאה אתה עושה עמי. פיין ערוך ערך ביאה שהביא מילמדנו ויגם כי אדוני ביאה אתה מעביר עלינו, וכן הוא בב"ר פ"ג וכתב פי' ענין ועקה של שוות הדין, והמוספי שם כתב שהיא מלה יונית פ"ט ונדעתי בשמ"ר פ"ג כי אדוני אמר משה להקב"ה אתה ארון העולם כי אתה רוצה שאהי' שליח כרי לא איש דברים אנכי. המ"כ כתב וכו' אתה רוצה גרפיין, ואין ספק אלני שהיה בנוסחא אמר משה להקב"ה ארון העולם כי אתה מעביר עלינו אתה רוצה שאהיה שליח כו' כמו שהוא בב"ר על כי אדוני, ודרש כי לשון ביים שהוא ענין ועקה ותרעומות על דבר שוות הדין. וכן עוד שם א"ר חייא הגדול אמר לפניו רבש"ע כי אתה רוצה לגאול בניו של אנרס. ל"ל אמר לפניו כי אתה מעביר עלינו אתה רוצה לגאול בניו של אנרס. ופיין בתנחומא פ' דברים. (יד) והוא מתנבא לכם זה פ' שנים: תנחומא שמות ושמ"ר פ"ג פ"ט. וילקוט רמז קע"ב בשם בתנחומא, וילקוט שם הדע לך שהוא יוצא לאנפתי שלך זה בשם בתנחומא לפנינו ויש לחקק ש"ל לאנפתי שלך, והיא מלה יונית וסי' לקראת, פיין ערוך ערך אפנתי לכן יפה נרשם בלד בילקוט פי' לקראת. (טו) ביד משיח שהוא עתיד לגלות. פדר"א פ"מ ביד פוחו האיש שאהיה עתיד לגלות וסייניו אליהו. ונחני"ע ביד פוחו דחמי למשלחא בסוף ימיא. ופ"ל פוחו זה אליהו. (טז) שעדיין לא נבדל אהרן לכהונה. פיין ונחני"ע ק"ח פ"א, וילקוט רמז קע"ג ורש"י פ"ח. (יז) אם היה יודע אהרן.

שמות ד שמות

יב

ושמח בלבו, היה יוצא לקראתו בתופים ובמחולות: ד"א כי כבוד פה: אמר לפניו רבש"ע כמה ימים אתה מדבר עמי, ועדיין אני כבוד פה וכבוד לשון, אמר לו הקב"ה מי שם פה לאדם, (יח) מעתה לא אעשה אותך בריה חדשה, אלא לך והורותיך אשר תדבר:

(טו) ודברת אליו ושמת. (יט) כדרשן הזה שמדבר למתורגמין, שנאמר והיה הוא יהיה לך לפה:

(יז) ואת המטה הזה תקח בידך, כיון שקיבל עליו משה רבינו לילך, אמר לו הקב"ה ואת המטה הזה תקח בידך, אמר לו אם אין אתה עושה שליחותי, (יט) אפילו מקל זה הולך ועושה שליחותי: אשר תעשה בו את האותות. אמר לו הקב"ה מתנות הרבה יש לי ליתן על ידך. השבת, המן, והבאר, וענני כבוד, ועל ידך אני נותן שש מאות ושלושה עשר מצות, וכשם שהושיע הקב"ה את אבותינו במצרים על ידי אותות ומופתים על ידי נביאי ובמטה עזו, וכן יושיע שאריתו באותות ומופתים, כענין שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ (יול ג נ), ואומר משה עזך ישלח ה' מציון (תהלים קיב):

יח וילך משה וישב אל יתר חתנו. ולמה, (כ) ליקח את אשתו ואת בניו: (כא) ד"א שב אל יתר חותנו להתיר לו השבועה שעשה, מיד קשר והקב"ה ענן במדין והתיר לו נדרו, (כב) שנאמר ויואל משה (שמות כ כא): אל יתר. (כג) בתחלה שמו יתרו, וכאשר דברה שכינה עם משה נתמעטת כבוד יתרו ונקרא יתר, כי לא היה כדאי יתרו למשה: ויאמר לו אלכה נא ואשובה. (כד) לפי שמסורת הוא ביד החכמים שבן עשרים שנה יצא מצרים, וששים שנה היה במדין, והוא שהרשע אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו (שמות כ יד), ועדיין לא הגעת לתורת איש, ואתה בטוח על סמלת בת פרעה, והנה אנחנו מודיעים לך אפילו קיסי עריסתך, שאתה בן יוכבד, ואתה סחרף ומגדף את דגון אלוהו של פרעה, ואתה שופך דמים, כיון ששמע משה אמר הולכי רכיל יש בישראל והם מקדים לישועה, אברח לי מתוכם, היינו דכתיב ויברח משה מפני פרעה (שם כ טו): (כה) אל אחי. אלו ישראל, אמר לו יתרו אתה הולך להוציא אחרים, ותוליך את אלו לשם, אמר לו משה כדי שיעמדו על הר סיני עם ישראל, אמר לו לך לשלום: (כו) הנפרש מן החי אל יאמר לך בשלום; אלא לך

הערות ותקונים

רוח רבם פ"ה ע"כ ויבטם נה קלי, וזילקוס סוף רמו קפ"ב סיים, חילו היה אהרן יודע' וחסר הסלמת כמאמר וכוון למאמר הזה ואולי כי לפניו בתחומא וחסר לפינו. (יח) מעתה לא תעשה לוחך בריה חדשה. עיין שמ"ר פ"ג ע"כ ויאמר משה אל ה' כי לדוני ר' סימון אומר בורא אני לוחך בריה חדשה. (יט) כדרשן הזה. כ"י פלארענץ כדרשן היה ועי' חזית פ' ג' ג' ג' לחיך. (יט) אפילו במקל הזה. מוצא זילקוס רמו קפ"א בשם מדרש אנכיר. (כ) ליקח את אשתו ואת בניו. שמ"ר פ"ד בשם בנו של ר' חייא הגדול, ובתחומא לא נמלא. וכ"י פלארענץ כ"י וילך משה וישב אל יתר חתנו. כיון שראה משה רבינו הקב"ה מפליר עליו מיד כתרסה לילך כדרך שעשה יונה בן אמתי ורמי' בן חלקיבו, וביה לו לילך מצרימה אלא שב אל יתר חתנו, ולמה ליקח את אשתו. לכן חסר לפינו מן יתר חתנו עד יתר חתנו. (כא) ד"א שב אל יתר חתנו להתיר לו השבועה שעשה. בתחומא שמת וילך משה וישב אל יתר חתנו להתיר את נדרו וליסול ממנו רשות. וזילקוס רמו קפ"ג הביא בשם התחומא להתיר נדרו, מה עשה הקב"ה קשר עק שם כניסול בתר נדרו של משה, ד"א שכלך ליסול רשות ממנו. ועיין נדרים ס"ה ע"א, וברש"י ע"ה ח"ה ליסול רשות שהרי נשבע לו, ועיין שמ"ר סוף פ"ד. (כב) שנאמר ויואל משה. כ"י פלארענץ כ"י שנאמר ויואל משה חן ויואל אלא שבועה כענין ויואל שאל את העם לאמר. ועיין נדרים שם חן אלה אלא שבועה. ועיין שמ"ר ס"א ע"כ ויואל משה ר"י אומר שנשבע לו ואין ויואל אלא לשון שבועה כו'. (כג) בתחלם שמו יתרו. עיין מכלתא יתרו ורש"י ע"ה פ' יתרו שבע שמת נקרא לו, יתרו לבגנתגיר וקיים במלות כוסיפו לו אות אחד על שמו. (כד) לפי שמסורת הוא ביד החכמים שכן כ' שנה כו'. טבע ממדרש אנכיר מוצא זילקוס שמות רמו קפ"ז וז"ל מי שמך לאיש שר ושופט שאלתה שעה לא היה כי אש בן עשרים שמסורת צדינו כשעלה עליו הקב"ה בן שמונים שנה היה ואמרו מי שמך לאיש שאין אדם נקרא איש עד ל"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לאיש, ואחר כך אמרו לו לא נבנה של יוכבד אחת דייך שקורין לך בן נחיה. ועיין בשמ"ר פ"א. (כה) אל אחי כ"י פלארענץ כתוב את אחי נעשות. (כו) הנפרש מן החי. ברסח פ"ד ע"א, שמ"ר פ"ה זילקוס

שמות ד שמות

ת

(כ) ויהי בדרך במלון. על עסקי מלון. ולפי ששהת את המילה ונתעסק בתחלה בתקן המלון: ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. למשה, לפי שנתרשל מן המילה, וכן אמר ר' יהושע בן קרחה (לו) במס' נדרים גדולה מילה שכל הזכות שעשה משה רבינו לא עמדה לו בשעה שנתרשל מן המילה. (לו) א"ר יוסי חס ושלום שמשח הצדיק נתרשל מן המילה. אלא כך אמר, אמול ואצא סכנה הוא, דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים (נראה לך כה), אמול ואשהח ג' ימים, הקב"ה אמר לי לך שוב מצדימה (שמות ד מט), אלא מפני מה נענש, מפני שנתעסק במלון תחלה, שנא' ויהי בדרך במלון: רבן שמעון בן גמליאל אומר לא למשה בקש להרוג, אלא לאותו תינוק, שנאמר כי חתן דמים אתה לי, צא וראה מי קרוי חתן, משה או התינוק, הוי אומר זה התינוק, (לח) והוא אליעזר, שנאמר ושם האחד אליעזר (שמות יח ד), סיד ותקח צפורה צר:

(כה) ותקח צפורה צר, (למ) שהיתה זריזה כצפור: ותכרות את ערלת בנה: (ס) מיכן שהמילה כשרה בגשים: צר. (סא) טנרא, ויש אומרים כמו חרבות צורים (יהושע ה ז), וכמו חלקת הצורים (ט"ז כ טי), (סב) פרזלא הינדונא: ותגע לרגליו. (סג) על רגליו של משה, כדי שלא יגע בו המשחית וכשם שנתנו ישראל במצרים מן דם פסחים על המשקוף, ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם: (כו) וירקם סמנו. באותה שעה נטרפא, או אמרה חתן דמים למולות, הבינה צפורה שנתחייב באותה מיתה בשביל המילה שנתרשל עליה. (מד) זה שארז"ל, (מה) כל המצדיק אותו מלמטה, מצדיקין אותו מלמעלה, (מח) שהקב"ה מדקדק עם צדיקו יותר מכל אדם, שנאמר בקרובי אקדש (ויקרא י ג), ואומר וסביביו נשערה מאד (מלאכי כ ג), ואומר וכיראתך עברתך (שם נ יא), וכל כך למה להיות עולמם שלם,

הערות ותקונים

בכאן בני א"ל רק לא כהן הוא, אמר להם הן, א"ל שופס ומי. ראה כהן צבית הקברות, כי א"ל פשה לפרעה שופס אלטכות אלו שאתה אומר פתים הן, אבל ה' אלהים אמת, הוא אלהים חיים ומלך עולם. ופשה גם בקלח שיטוים בשמר פ"ה פה"כ ויאמרו אל פרעה כה אמר ה'. (לו) נמס' נדרים. דף ל"א פ"ג, וכן בירושלמי נדרים סוף פ"ג. (לז) א"ר יוסי. נמרא שם אמר ר'. וגירסת כ"ח אמר ר' יוסי. וגם רש"י ע"ה הביא לנכון א"ר יוסי, וכן הוה לנכון בירושלמי שם ומכילתא יתרו פ"א. (לח) וכו' אליעזר. הוא שום רבינו. וכן הביא הראב"ע בשם רב שמואל בן חפני. וכן רש"י ע"ה כתב ויבקש המיתו שלא מל את אליעזר בנו. וכן בשמר פ"ה ונתעלל למול אליעזר בנו, אמנם בספר הישר איתא שהמטעה הי' גרשום, וגם בילקוט סוף רמז קס"ח הביא בשם דברי הימים של משה רבינו וז"ל ויקרא משה שמו גרשום רק לא מל בשר ערלתו בגזרת רשאל חותנו ויהי בעת ההיא מקץ שלש שנים ותהר עוד ותלד בן וימל בשר ערלתו ויקרא שמו אליעזר ז"ש ונדרה של משה רבינו הנדפס צבית המדרג ח"ב חסר זה. וכן ביב"ע ע"ה חרנס ונעא למקלים מן בגלל גרשום גריה ללא הוה נזיר על פיסק חמוי ללא שבקיה למגזריה גרם אליעזר הוה נזיר בתנאה דאתניו תרויבון פ"כ. וכוון למאמר המכילתא יתרו פ"א שיתרו התנה עמו בן שיכיה תחלה יהי' לפגודת סוככים מכאן ואילך לשם שמים. וקבל עליו, לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה, מיד ותקח לפורה לר ותכרות את ערלתו בנה פ"כ, וגם הראב"ן יסד ביוזר לברית מילה לבני אשכנז לא מל בכורו ונתבקש במעונה ועיין ברמב"ן על הכתוב ויקח משה את אשהו ואת בניו וסיים וכן הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר. (למ) שהיתה זריזה כלפורה. עיין לעיל ב' כ"א. ובהערה ק"א. (ס) גיבן שהמילה כשרה בגשים. עיין פ"ז כ"ז ע"א ובחוס' שם ד"ה אשה שהביא בשם רב"ג דאשה כשרה למול. ועיין ביו"ד ס"י רס"ד ס"א והרמ"א מביא שם בשם סמ"ק לפסול אשה כרצ בע"ז שם. והראב"ן ביוזר לברית מילה ורבינו אברהם הכהן בזולת לבני פולין יסד אם אין איש וזמן שובר, בגשים משונחת הוי תחת גבר, הנזכר בגשים אשת חנר, ועיין בספר האשכול ה' מילה גר קרפ שהביא הלך היכא דליכא גברא יהודאה דידע למימכל, ואיכא אשתא יהודאה דידע ומחלס שפיר דמי עכ"ל. (סא) פנרא. כן חרנס אונקלוס. (סב) פרזלא הינדונא. בע"ז ס"ז ע"א אמר רב זבד בפרזלא הינדואה. פירש"י של ארץ בודו שאין עושין אותה אלא לכלי זיין. (סג) על רגליו של משה. עיין בירושלמי נדרים סוף פ"ג ותגע לרגליו ר' יודה ור' נחמני' ורבנן חד אמר לרגליו של משה. וחרגא אמר לרגליו של מלאך. וחרגא אמר לרגליו של תינוק כו'. ועיין בראב"ע שכתב לפי דעתי לרגליו של משה ורב שמואל בן חפני כתב לרגליו לרגליו אליעזר פ"ט. והרשב"ם כתב ג"כ לרגליו של משה ולא רצה לפרש לרגליו של מלאך פ"ט. ומאשר הבאתי בשם הירושלמי תראה כי דעות שונות בזה לחז"ל. (מד) זה שארז"ל, תפנית ח' ע"א. (מה) כל המצדיק אותו מלמטה. גכ"י ס"ב המצדיק עמנו מלמטה. וכ"ס נמרא שם. (מח) שהקב"ה מדקדק. יבמות קכ"א פ"ג.

שמות ד שמות

שנאמר היתה נפש אדוני צדורה בצרור החיים את ה' אלהיך (שמואל א כה כט) :
 (כו) ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה . בוא וראה גדולתו של אלהינו
 אלהי הרוחות לכל בשר . שהרי משה רבינו היה במדין , ואהרן אחיו הית
 במצרים , והקב"ה יתפאר שמו לעד ולנצח נצחים אמר למשה במדין לך שוב מצרים ,
 ואמר לאהרן לך לקראת משה המדברה , והעולם שבין זה לזה לא הקשיבו ולא שמעו
 דבר , לכך נאמר אין עוד מלבדו (דברים ז לה) , אין קדוש כה' כי אין בלתיך (ש"א כב) ,
 אין כסוד באלהים (מקלים טו ח) , הקול שהוא משבר ארזים משמיע לחש : וילך ויפגשו
 בהר האלהים וישק לו . בלב טוב ושמה , כענין שנאמר וראך ושמה בלבו
 יותר שמה בלבו ממה שהראה לו , (מו) אמר לו הקב"ה הלב ששמה בגדולת אחיו ילבש
 אורים ותומים , שנאמר והיה על לב אהרן (שמות כח ל) , הוא שאמר למעלה שלה נא ביד
 תשלה , (מז) וכי תעלה על דעתך ששמה רבינו מסרב על דברי קונו , אלא
 אמר היאך אני נכנס במדרגתו של אחי , שהרי היה מתנבא להם שמונים שנה במצרים ,
 וכן הוא אומר בעלי הכהן הנגלה נגליתי (מח) לבית אביך בהיותם במצרים (מט) בית
 פרעה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש"א כז כח) : ויפגשו בהר האלהים
 וישק לו . (נ) ר' תנחומא דרש בספרו, חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו (תהלים פה יא) ,
 חסד זה אהרן , שנאמר וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך (דברים לג ח) , ואמת זה
 משה , שנאמר בכל ביתי נאמן הוא (נמדנר יכו) . נפגשו , דכתיב וילך ויפגשו .
 צדק ושלוש נשקו , צדק זה משה , שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל
 (דברים לג כא) . ושלוש זה אהרן , שנאמר בשלום ובמישור הלך אתי (מלאכי כו) .
 נשקו , וישק לו : (נא) שלשה נשיקות עיקר , (נב) נשיקות של פרישה , נשיקות גדולה ,
 ונשיקות של פרקים . של פרישות , שנאמר ותשק ערפה להמותה (רות א יד) . של
 גדולה דכתיב ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקו (ש"א י ט) . של
 פרקים , דכתיב וילך ויפגשו בהר האלהים וישק לו :

(כז) ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו . כללותיה של תורה יותר מפרטיה ,
 שאם בא הכתוב לפרט כל דברי ה' אשר שלחו , היתה עוד פרשה אחרת ,
 אלא שקיצר הענין :

(כט) וילך משה ואהרן . (נג) בעצה אחת ובהסכמה אחת : ויאספו את כל זקני
 בני ישראל . בכל מקום הזקנים מעמידין את ישראל , (נד) הוא שאמרו
 רז"ל אם אמרו לך זקנים סתור ונערים בנה , תסתור ואל תבנה , שסתירת זקנים
 בגין , ובגין נערים סתירה , (נה) וראיה לדבר מרחבעם בן שלמה , דכתיב וינח את
 עצת הזקנים (מ"א יב ח) :

(ל) וידבר אהרן את כל (נו) הדברים האלה . הוא שאמר לו הקב"ה והיה הוא ידע
 לך לפה :

(לא) ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' . (נז) לפי שמסורת היה ביד אבותיהם , מי
 שיבוא ויאמר להם דרך פקודה הוא נאמן : ויקדו וישתחוו . מיכן
 שצריך אדם להודות ולהשתחוות על בשורה טובה :

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(כז) אמר לו הקב"ה . תנחומא שמות . (כז) וכי תעלה על דעתך . תנחומא שם . (כח) לבית אביך . וכי נס
 בכי פלארענן . ובקרא כתוב אל בית אביך . (כט) בית פרעה . בקרא כתוב לבית פרעה . ובכי פלארענן
 כסיותם במלכים לפרעה . (ג) ר' תנחומא דרש בספרו . הוא תנחומא שמות עה"פ לך לקראת משה , ומן
 התנחומא טובע זה למדרש שמ"ר פ"ה וילך ויפגשו בה' חסד ואמת נפגשו . (נא) ג' נשיקות עיקר . תנחומא
 ושמ"ר שם , ובשמ"ר כתב המעתיק , דכתיב לפיל קצר בלשונו כי מוצא בהחלטה פ"ה , וכן נטה צ"ר פ"פ ,
 ורוח רנה פ"ג . (גב) נשיקות של פרישה . פ"י כשפורט מחצרו , נשיקות גדולה , פ"י ציוס שהגיע לגדולה .
 נשיקות פרקים . פ"י בזמן שפוגע בו לפרקים . (נג) בעצה אחת . בכי פ"ג חסד מכאן דף שלם . (נד) הוא
 שאמרו רז"ל . מגילה ל"א פ"ג . (נה) וראוי לדבר מרחבעם בן שלמה דכתיב וינח את ענת הזקנים . וכן מוצא
 בכי פלארענן ובקרא כתוב ויעזוב את ענת הזקנים . ובגמרא שם פ"י רק וסימן לדבר רחבעם בן שלמה .
 (נו) הדברים האלה . וכן מוצא גם בכי פלארענן ובמקרא ליחא למלח , האלהי . (נז) לפי שמסורת היה ביד
 אבותיהם . תנחומא שמות ושמ"ר פ"ה וילקוט רמז קע"ד וסיין לפיל בדברי רבינו ויחי ל' כ"ד :

שמות ה שמות

(ה) ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ. שהרי שש מאות אלף רגלי היו : והשבתם אותם מסבלותם. אמר להם לא נתרבו אלא לעשות סלאכתן : ד"א הן רבים, כלומר שהמצריים רבים הכניסו אותם בעבודת, והשבתם את ישראל מסבלותם ויעבדו המצריים תחתיהם :

(ז) ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים בעם. (יב) כל נוגש על עשרה שוטרים, וכל שוטר על עשרה ישראלים :

(ז) לא תאספון לתת תבן לעם. (יג) לפי שהכטלה מביאה לידי שעמום : הם ילכו וקיששו להם תבן. יקבצו הקש ויעשו ממנו תבן ומרחו אותו במורינון :

(ח) ואת מתכונת הלבנים. (יד) מלמד שקודם לכן היה עליהם סכום כמה לבנים יעשו בכל יום ויום : כי נרפים הם מן העבודה, ועוד שהם נרפים מתוך פניות שלהם מבקשים להם לזבוח לאלהיהם :

(ט) תכבד העבודה. ומקשה לבו יפול ברעה (מש"י כח"ד), זה פרעה הרשע שאמר תכבד העבודה על האנשים : ואל ישעו. (טו) ואל יביטו, כמו ישעה האדם על עושהו ועיניו אל קדוש ישראל (ישעי' י"ז) : בדברי שקר. עובדי כוכבים אומרים כי שקר דת אלהים, והוא אלהים אמת ותורתו אמת, ודברי נביאיו אמת, אשרי כל חוכי לו, לא יפול מכל דבריו ארצה, כשם שעשה עם הראשונים יעשה עם האחרונים : ד"א דברי שקר. (טז) לפי שהיה בידם מנילות על הבטחת יציאת מצרים וקורין בהם :

(י) ויצאו נוגשי העם ושוטריו. בחימה שפוכה יצאו :

(יא) אתם לכו וקחו לכם תבן כי אין נגזע מעבודתכם דבר. משכר עבודתכם דבר, וכן היה, וינצלו את מצרים, נטלו שכרן ויצאו :

(יב) ויפץ העם בכל ארץ מצרים. (יז) כדי לייגען : (יח) ד"א כדי שלא יאמרו מצריים פרעה חוטא והן לוקין, אלא כיון שיצאו ישראל לקושש קש היה מצרי רוארו בתוך שדהו ומכהו, לפיכך ויפץ העם :

(יג) והנוגשים אצים לאמר. מצווי של פרעה : כלו מעשיכם. זה מתכונת הלבנים :

(יד) ויכו שוטרי בני ישראל, אלו השוטרים של ישראל שהנוגשים של פרעה היו מסונים על שוטרי ישראל : גם תמול גם היום. זה מלמד שעד יום שלישי לא הכו אותם, כי אמרו סקרה הוא ולא מצאו תבן :

(טז) ויבאו וגו' למה תעשה כה לעבדיך. עדיין עבדיך אנהנו ולא קניתנו לא בבקש ולא בזהב ולא (שיבתנו) [שיעבדתנו] בחרבך ובקשתך, כי אם מעצמינו

ה ערות ותקונים

פיין רשי ס"ה הן רבים פחה עם הארץ שהעבודה מוסלת עליהם ואתם משניחים אותם מסבלותם. (יב) כל ייב על עשרה שוטרים. פיין שמ"ר ס"ה הנוגשים אלו המלרים האופרים אלו זקני ישראל, ופיין שמ"ר ספ"ז. ופיין רשי ע"ה שכתב הנוגשים מלריים היו והאופרים היו ישראלים, הנוגש ממונה על כמה שוטרים, והאופר ממונה לרדות צפלי המלכה. וכן כתב הראב"ע הנוגשים הם המלריים ושוטרי העם הם מישראל. (יג) לפי שהצלה. כתובות נ"ט פ"ב במשנה. (יד) מלמד שקודם לכן. שמ"ר ס"ה, ופיין רשי ע"ה. (טו) ואל יביטו. פיין רשי ובהראב"ע ובהמבאר. (טז) לפי שהי' בידם מנילות. הנחומא ואר"א ושמ"ר ס"ה וסו"ס מזמור ק"ט וילקוט רמז קע"ו בשם הנחומא. ונתחומא בני' יותר נכונה מה' ואל ישעו שהי' בידם מנילות שהי' משתעשעין בהם משנת לשנת לומר שהקב"ה גואלן אמר להם פרעה אל ישעו בדברי שקר אל יהיו משתעשעין ע"כ דרש אל ישעו לשון שעשוע. (יז) כדי לייגען. פיין בהראב"ע שכתב ויפץ העם פועל יולא והפועל פרעה שהנריכס להפיץ ע"כ ופיין בהמבאר וכן כתב הרד"ק בפרשים שרש פון וכתב עוד ואפשר שהוא פועל עומד וכן ויפץ העם מעליו (ש"א יג ח) ע"כ. ובמדרש שמ"ר ס"ה ויפץ העם מש"י שהי' משה במדין, וכתב הי"ח שהלכו לבקש את משה בכל ארץ מצרים. ומזה יש להעיר בנחומא ואר"א איתא ויפץ העם מפני שהוא כתמרין, ופי' בעל עץ יוסף כתמרין קושיא הוא למה ויפץ העם בכל ארץ מצרים וכי מפני שהתן היה ביוקר כתמרין בתמיה ע"ל. ומזה רב סדוקא כזה ולא ידע ונפלס ממנו כי ל"ל מפני שהי' במדין כמו שהוא בשמ"ר אשר נוצע מהנחומא. ובעל הילקוט רמז קפ"ז הביא דברי הנחומא והשמים המלות עמ"י שהוא כתמרין. (יח) ד"א. הנחומא ואר"א ושמ"ר ס"ה.

שמות הו שמות

טז

ידדנו בארצך ואפילו עבדיך אנחנו ; למה תעשה כה לעבדיך , כלום אדם רוצה להרוג את עבדו :

(פו) תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו . אומרים הנוגשים עשו היעשו לבנים בלא תבן : והנה עבדיך מוכים . שלשה עבדיך כתיב , כלומר איה זכות אברהם ויצחק ויעקב , עבדי אלהים חיים ומלך עולם : וחטאת עמך . (יט) התרגם תרגם על המצריים שעמך חוטאים עלינו שמכים אותנו . ויש מפרשים וחטאת עמך לשון חסרון , כמו קולע אל השערה ולא יחטא (שופטים כ טו) , כלומר תחסיר אותנו שאנחנו עמך שאם ישברו הנוגשים את ידינו ואת רגלינו ויפצעו את מוחנו , היאך אנו עושים מלאכת פרעה , ואפילו הכי לא שמע אליהם :

(יז) ויאמר נרפים אתם נרפים . לשון כעס וזידון , (כ) כי כל לשון הנשנה בפסוק הוא לשון זידון :

(יח) ועתה לכו עבדו . הוסיף על חטאתו פשע : (כא) ויראו שופרי ישראל אותם ברע . (כא) אותם את עצמם :

(כ) ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים . (כב) זה דתן ואבירם , שנאמר והתן ואבירם יצאו נצבים (במדבר טו כו) , שבאו לדבר אל פרעה :

(כא) ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט . (כג) מיכן שאין אדם נתפס בשעת כעסו , שלא נחשב להם עון בדבר הזה : אשר הבאשתם את ריחנו . היינו עושים מלאכתו ומוצאים חן בעיניו , ועתה מוכים ולוקים ואין הנאה לנו : לתת חרב בידם להרגנו . מצאו עליהם והם אומרים לנו נרפים אתם נרפים , שאפילו שעת האבילה ועת התשמיש נפסק ממנו :

(כב) וישב משה אל ה' . (כד) מקום תפלה היה לו למשה רבינו הוץ ממצריים , שנאמר בצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' (שמות ט כט) : למה הרעותה לעם הזה . שקיוו לטוב ויבא רע : למה זה שלחתנו . הלא הייתי אומר שלח נא ביד תשלח , ואני הייתי יודע כי עדיין לא נתמרקו עוונות העם הזה :

(כג) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה . (כה) ואם תאמר מה איכפת לך , א"כ למה זה שלחתני , לא דיי שלא שלחם , אלא גידפו וחורפו , הוא שאומר להם נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה' (שמואל א' ה) , הוא בשמך : והצל לא הצלת את עמך . כאשר אמרת וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג ט) שאמרת ראה ראיתי את עמי אשר במצרים (שמות ז ט) :

(ו) ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה . א"ל הקב"ה אתה אמרת והצל לא הצלת (א) בחייך אתה תראה במפלת פרעה ולא תראה במפלת שלשים ואחד מלכים , שעתיד יהושע תלמידך להלחם בהם : ד"א עתה תראה , עתה תראה גדולתך במצריים , וכה"א (ב) וגם האיש משה גדול מאד וגו' (שמות יא ג) , להודיע לכל כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו , משל לשר שמצא את בנו ביד הלסטים משעבדים בו , אמר השר אם אני אומר להם הגיחו את בני ולכו לשלום , אין זה גבורתי , ולא לבני כבוד , אלא אני מייסרם ביסוריך כדי שידעו מה עשו לבני , ולהודיע לכל גבורתו של מלך , וכל שכן שכבר הבטחתי לאברהם אביהם , וגם תגוי

הערות ותקונים

(יט) במתרגם תרגם כוונתו לתרגום אונקלוס . וע' ברש"י וברש"בם ורש"י , ובהמבאר (כ) כי כל לשון הכנסה בכבוק . ר"ל שנה כפול . (כא) אותם את עצמם . וכן כתב רש"י ומלת אותם כמו נפשם ועלמם . (כב) זה דתן ואבירם . נדרים ס"ד ע"ב תנחומא ואלה , ושם ר"ל וילקוט רמז קע"ז ורש"י עה"ת . (כג) מיכן שאין אדם נתפס בשעת כעסו . עיין צ"צ ס"ז ע"ב מלאך שאין אדם נתפס בשעת לערו . (כד) מקום תפלה כי' לו למשה . עיין רש"י שמות ט' כ"ט וכ"ה בשמ"ר שם , ועיין מכילתא דא"ר פ"א . (כה) ואם תאמר מה איכפת . וכן כתיב רש"י בספוק כ"ב וכן הוא בשמ"ר סוף פ"ה וכו' וכו' כי' לפניהם כן במדרש תנחומא כהנא : [ו] (א) בחייך אתה תראה במפלת פרעה . כהנא ר"ל ק"ל ע"ל תנחומא סוף שמות ותנחומא וישנן ושם ר' סוף שמות . (ב) וגם האיש משה . וכן מובא גם כ"י סלארעץ , וכבר נס בני וי"ו ומובא לנכון כ"י

שמות ו שמות

אשר יעבדו דן אנכי (נחלשית פו יד); לפיכך עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו. (ג) שתי פעמים, כי ביד חזקה ישלחם, זו מכת הדם, שלא היה להם ללבון הלבנים, ועל כרחו שלחם, כמו לחפשי ישלחנו (שמות כא כו), וביד חזקה יגרשם, זו מכת בכורות, שנאמר בלה [גרש] יגרש אתכם מזה (שם יא א), וביד חזקה יושיע אותנו, מי שנאל את אבותינו מעבדות לחירות, הוא יגאל ויושיע אותנו, ויקבץ גרחנו מארבע כנפות הארץ, להודיע לכל באי עולם כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו, למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים ואין עוד:

סליק פרשת שמות

פרשת וארא

כתיב טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לך (קללת ז' ג), טוב כעס שהקב"ה כועס על הצדיקים בעולם הזה, כענין שנאמר ויחר אף ה' במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי (שמות ז יד), משחוק ששוחקים הרשעים בעולם הזה, שמאריך אפו והם פרים ורבים, כענין שנאמר ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי (שם ט טו), ואומר בפרוה רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און (תהלים נב ח), בוא וראה משעה שדבר הקב"ה למשה בסנה, שנאמר ויאמר משה משה (שמות ג ד), ששה עשר אמירות של גבורה, ובכולם לא נאמר דיבור, אלא ויאמר ויאמר, וכיון שאמר משה לפני הקב"ה והצל לא הצלת את עמך (שם ה ט), מיד התחילה מדת הדין לקטרג עליו, שנאמר וידבר אלהים אל משה (לכלן פסוק ג), (ד) אין דבור אלא לשון קשה, שנאמר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (נחלשית מז ל), (ה) אלהים זו מדת הדין, עד שלימדה מדת רחמים סניגוריא עליו, שנאמר ויאמר אליו אני ה', זו מדת רחמים, אני ה', אני הוא עד שלא נברא העולם, אני ה' שנגלית לאברהם, אני ה' שעתיד ליפרע מפרעה ומעבדיו, אני ה' שמשלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אני ה' אני הוא ולא אחר:

(ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי. (ו) אני הוא שאמרתי לעולם דיי, יצחק אמר ואל שדי יברך אותך (נחלשית כח ג), יעקב אמר ואל שדי ויברך (שם מט כה), אל שדי נראה אלי בלזו (שם מח ג): ושמי ה'. שם המפורש, (ז) לא הודעת לי להם לא אמר, אלא לא נודעתי, כי בודאי הודיעם שהוא אדון כל העולם, וכן הוא אומר אני ה' אשר הוצאתיך מארץ כשדים (שם פו ו), אלא לא נודעתי בכח לבת אש כמו שנודעתי לך, וגם כן ושאלת ואמרו לי מה שמדסה אומר אליהם, ואמרתי לך אהיה אשר אהיה, אני הוא שהייתי, אני הוא שאני עושה בעולמי, ואני הוא שאהיה בעולמות שבראתי, ומדת שם הנכבד גלית לך, שנאמר כהתאמר לבני ישראל. ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור (שמות ג טו), (ח) ופירש כי לפי הענין שאני עושה בעולמי זה הוא שמי אם במדת

הערות והקוננים

ס"ז. (ג) ב' פעמים. כל המאמר חסר כתי' פלארענן ושם בני' הוא שאמר שתי פעמים נרפיס אתם נרפיס, ואני ביד חזקה וביד חזקה אושיע אותם. והג' אשר לפנינו יותר מתוקנת והסיוס מי שנאל את אבותינו נמלא גם כתי' פלארענן.

וארא (ד) ששה עשר אמירות של גבורה. ס"ז פעמים כתיב ויאמר. (ד) אין דבור אלא לשון קשה. מסת י"א ע"א וספרי בהפלות פי' ל"ס. (ה) אלהים זו מדת הדין, ה' זו מדת הרחמים. ספרי ולחתקן פי' כ"ז שמ"ר פי' בפסוק ויאמר משה אל האלהים. (ו) אני הוא שאמרתי לעולם דיי. חגיגה י"ב ע"א בשם ר"ש לק"ט. ובז"ר פ"ה ופ"ו אני אל שדי אני שאמרתי לשמים ולארץ די וכן בפדר"א פ"ג ופל כן נקרא שמו שדי שאמר לשמים די. ועיין בהראש"ט שהביא וז"ל והגאון אמר כי הסי'ין נוסף, וכמעט שאמר לעולם די, ולא אדם פעם לפירוש זה, כי איך יקרא שם אשר די ע"כ. ומאשר כנאיתי תראה כי הגאון רב ספדי' ז"ל פירש עפי' דברי חז"ל. ועיין גם ברשי' עה"ת נחלשית י"ז א'. אני אל שדי, אני הוא שיש די באלהותי לכל צריה וכן בכל מקום שהוא במקרא פירושו ק' די שלו והכל לפי הענין. (ז) לא הודעת לי להם לא אמר. עיין רשי' עה"ת וברמב"ן. (ח) ופירש כי לפי הענין שאני עושה בעולמי זה הוא שמי. תחומא

שמות ו וארא

הדין נקרא שמי אלהים, ואם במדת החמים נקרא שמי ה', ואם במלחמה נקרא שמי צבאות, ואם לעזרה נקרא שמי שדי, בכל אלו הדברים לא נודעתי להם, ולא נגליתי להם בלבתי אש, כי אם בסראה ובחידות, אבל אליך פה אל פה כאשר ידבר איש אל רעהו:

(ד) וגם הקימותי את בריתי אתם. אע"פ שבראתי שבעים אומות, לא הקימותי את בריתי אתם, אלא אתכם:

(ה) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל. אע"פ שנפטרו מן העולם לא שכחתי את בריתי אתם, אלא שמעתי את נאקת בני ישראל ואזכור את בריתי:

(ו) לכן אמור לבני ישראל. (ט) זו שבועה, שנא' ולכן נשבעתי לבית עלי (ש"א ג יד): אמור לבני ישראל אני ה'.

הוצאתיך מאור כשדים (כנענית פו ו): והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, (י) כנגד ד' זכויות שבידם, שלא שינו את לשונם, ולא חילפו את שמלותם, ולא גילו את סודם, דכתי' ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כג), (יא) ולא בטלו ברית מילה. (יב) ד' מיני גאולות, כנגד ד' כוסות שראה שר המשקים בחלום, והושקו בו מצרים ונעשו ישראל ד' דגלים: וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. זו החרב: ובשפטים גדולים, זו השפלת אלילי מצרים, שנאמר ובאלהיהם עשה ה' שפטים (כמדנר לג ד):

(יג) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. זש"ה עם זו יצאתי לי תהלתי יספוד (ישעיה מג כה):

(יד) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי. (יג) זו שבועת הארץ:

(טו) וידבר משה בן אל בני ישראל. לא עיכב עצמו מלכת: ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. אלו ארבע מאות ושלושים שנה (יד) מנין ס' ק' צ' ר', (טו) ואלו ארבע מאות ושלושים שנה הם ר"ג שנים, לפי שהם קי"ג וחורף שנה שינוי הקיץ ושינוי החורף: ומעבודה קשה. מלמד שהכעם מסלק את הדעת:

(טז) וידבר ה' אל משה לאמר. (טו) על כל דיבור ודיבור שהיה הקב"ה מדבר אל משה, היה אומר לו לך אמור, מיכן אמרו הכמים כל השומע דבר מחבירו אינו רשאי לאומרו עד שיאמר לו חבירו לך אמור:

(יז) בא דבר. לך דבר מבעי ליה, (טז) זה מניד שהשכינה בכל מקום, שנאמר

הערות ותקונים

שמות ושמי' פ"ג. א"ר אבא בר ממל א"ל הקב"ה למשה שמי אתה מנקש לידע, לפי מעשי אני נקרא כו'. (ט) זו שבועה. תנחומא וארא ושמי' סוף פ"ו. ומדרש חזית פ' כששנה. (י) כנגד ד' זכויות שבידם שלא שינו את לשונם כו'. עיין פסיקתא ויהי בשלח לד פ"ג ע"ב בזכות ארבעה דברים גאלנו ישראל ממצרים בזכות שלא שינו את שםם ושלא שינו לשונם ושלא היה בהן פרוץ צערויות. והעירותי שם בהערה ס"ו שכן הוא בו"ר פל"ב ובחזית ס' גן נעול, ובמ"ר ס"כ סוף בלק ומכילתא בא פ"ט וכן נשנה גם במדרש ס"ט מזמור קיד וסדר"א פמ"ח ותנחומא בלק. אבל המאמר הגור בפי רבים ולא שינו את מלבושיהם אין זכר מזה. ובמדרש שמי' פ"א איתא כך בשביל ד' דברים גאלנו ישראל ממצרים שלא שינו שמותם כמו שכתוב בשפ"ט רב"ט ובו"ר פל"ג. הסיוס הזה הוא דברי המעתיק שקצר בלשונו. וסייס כמו שכתוב כו'. (יא) ולא בטלו ברית מילה. בכל המקומות איתא שלא הים בהן פרוץ צערויות, או לא נהגדו על הערויות. ועיין חר"א פכ"ג והיו ישראל מלין את בנייהם במצרים כו'. ועיין שם גם בספר יולאי מצרים נהגו ברית לשמור ברית מילה. (יב) ד' מיני גאולות כנגד ד' כוסות. בכ"י פלארענן הגי' ד"א כנגד ארבעה כוסות, ועיין בר פס"ח מכאן [ל"ל מהיכן] קבעו הכמים ארבע כוסות של ליל פסח, אמר רב הונא בש"ר בניה כנגד ד' גאולות שנאמר במצרים והולאתי, והלאתי, וגאלתי. ולקחתי, רש"י אמר כנגד ארבע כוסות שנאמר כאן כו'. ועיין רש"י פסחים ק"ח ד"ה ארבע, ורש"י ב"ב ר"ח ד"ה רביעית, ורש"י פסחים ג"ס ד"ה ולא, ועיין בשמ"ר פ"ו. (יג) זו שבועת הארץ. כלכתיב ביום ההוא נשאתי ידי לכם להוליאם מארץ מצרים (יחזקאל כ' ו') ופ' מכילתא בא פמ"ח מהיכן נשבע לו מהבאתי אתכם אל הארץ. (יד) מנין מקצר. וכן תראה בבבל הסורים שהביא וז"ל. מקצר חסד וי"ו ושלה כמנין ת"ל לומר שלסוף ת"ל שנה ילאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות ושלושים שנה עכ"ל ל"ל ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות יב מא). (טו) ואלו ארבע מאות ושלושים שנה הם ר"ג שנים כו'. פה קצר רבינו ומבאר באריות ובאר היסוד להלן בא י"ב מ' ע"ט. (טז) על כל דבור. יומא ד' ע"ב מכילתא בא פ"א: (טז) זה מניד.

שמות ו וארא

התשלה ברקים וילכו ויאמרו לך הננו (סיוג למ לה), ויבוא לא נאמר, אלא וילכו, וכן הנה אמר לו הקב"ה אני מסציא סכינתי לשם, בא דבר ואנכי אהיה עם פיך, כאדם האומר לחבירו אני אהיה לשם ובוא אלי:

(יב) וידבר משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. (טז) זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה, כיוצא בדבר ואכיה ירק ירק בפניה (נמדנר יב יד), בשושן הבירה (אסתר ט יא), הנה אנחנו פה ביהודה יראים (ש"א כג) וכיוצא בהם לשון קל וחומר:

(יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל, (יו) ציווי זה עבודת כוכבים, בדכתיב ביחזקאל איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תמסאו (יחזקאל כז), וכתיב וימדו בי ולא אבו לשמוע אלי איש (יח) שקוצי עיניו לא השליכו ובגלולי מצרים אל תמסאו (שם טז ט): ואל פרעה מלך מצרים, (יח) שתהא אימת מלכות עליהם. והתחיל לייחס ראשי בית אבותם הביא היחס על משה ואהרן: שנאמר

(יד) אלה ראשי בית אבותם, ואומר אלה ראשי, לפי שהיו בתוך המצריים ובאו להיבדל ממומאתם ולהתייחס, (יט) אמר אלה לפסול את שכיניהם:

(טו) ואלה שמות בני לוי. לפי שהזכיר למעלה את ראובן ושמעון, אמר ואלה שמות בני לוי לתולדותם גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע ושלושים ומאת שנה, לוי ירד למצרים בן ארבעים ושלושה שנה, שהרי בשנה שלישית לנשואי לאת נולד לוי, שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה (שמות א ג), נמצא לוי גדול מיוסף ד' שנים, שהרי יוסף בסוף ו' שנים לנשואי לאה נולד, שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף (בראשית ל כה), הרי לוי גדול מיוסף ד' שנים, וכתיב ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (שם מא טו), וז' שני השבע, וב' של שני הרעב, שנאמר כי זה שנתים הרעב (שם מה ו), נמצא לוי בן מ"ג שנה ברדת יעקב אבינו מצרים, כי אחרי ו' שנים שעשה יעקב אבינו בבית לבן, נשאה יעקב, מול ג' שנים לראובן שמעון לוי, ובשנה שנשא לאה, בה בשנה נישאת רחל, שנא' מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת (שם כט כז), שבוע זאת, (כ) אלו ו' ימי המשתה, שאין מערבין שמחה בשמחה, וכבר היה נולד קהת בן לוי, וכתיב בפרשת ואלה שמות ובני גרשון קהת ומררי, (כא) ויהי לוי אחרי שירד יעקב אבינו למצרים אחד ושבעים שנה, דכתיב ויחי יוסף מאה ועשר שנים (שם נ כב), וקודם לכן היה לו תשע ושלושים שנה, (כב) הוא שאמרו רז"ל בסדר עולם

ה ערות ותקונים

ב"ב כ"ב פ"ב וע' מכילתא בא פ"א - (טז) זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה - ב"ר פל"ג - ומוכח בילקום שמואל רמז קל"ב ונרשם שם בלדו אינו מונה כי אם תשעה ונמלא כתוב בשם רבי קלונימוס איש רומי ז"ל, וכן ביחזקאל (טו ה) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אם אכלתהו' ע"כ - וזה נוסף לפנינו במדרש - ובהנה מה שהניח רבינו וכן במדרש שם שכתובים בתורה כי גם נביאים וכתובים נקראים תורה - וכ"י פלארענן בגי' זה אחד מקל וחומר שבתורה - (יז) ציווי זה עבודת כוכבים כדכתיב ביחזקאל - מקור המאמר הזה הוא במכילתא בא פ"א ולא שמעו אל משה וכו' שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים שנאמר ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תמסאו (יחזקאל כ) ואומר וימדו בי וכו', כה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל, נוס לפרוש מעבודת כוכבים - (יח) שקוצי עיניו לא השליכו ובגלולי מצרים אל תמסאו, ל"ל את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו - ונשתבש מספוק שלפניו. (יח) שתהא אימת מלכות - מכילתא בא פ"ג - (יט) אמר אלה לפסול את שכיניהם - כי כל מקום שנאמר אלה פוסל את בראשונות, ב"ר פ"ב ופ"ל ושמר פ"א וריש משפטים ותחומא ריש משפטים, (ב) אלו ו' ימי המשתה שאין מערבין שמחה בשמחה - ב"ר סוף פ"ע והמאמר שאין מערבין שמחה בשמחה חמלא גם במ"ק ה' ע"ב וירושלמי מ"ק פ"א וכן הביא רבינו לעיל בראשית כ"ס כ"ו - (כא) ויהי לוי אחרי שירד אבינו למצרים ע"א שנה - פה חסר ונמלא לנכון בכ"י פ"ב וכו"ל ומיה לוי אחרי שירד אבינו למצרים [כ"ד שנים ויוסף חיה אחרי שירד אבינו למצרים] ע"א שנה - ובכ"י פלארענן חסר מן ויהי לוי עד ויהי יוסף ג"כ משנת המעתיק - (כב) הוא שאמרו רז"ל בסדר עולם - פרק ג' - ובסדר עולם זוטא איחא לוי חיה מאה ושלושים ושבע שנים, ופיין מדרש חדש - נדפס

שמות ו ז וארא

לא חי מכל השבטים יותר מלוי, (כג) וכל ימי לוי לא נשתעבדו אבותינו במצרים, שנאמר וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא (שמות יג ו), (כד) ותניא בסדר עולם שבעה הם שקיפלו כל העולם כלו, אדם הראשון ראה את מתושלח, מתושלח ראה את שם, שם ראה את יעקב אבינו, יעקב אבינו ראה את עמרם, עמרם ראה את אחיה השילוני, ואחיה השילוני ראה את אליהו, ועדיין הוא קיים, (כה) חשוב עתה מלדת עמרם שהיה בתוך שבעה עשר שנים שחיה יעקב אבינו במצרים, דכתיב ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה (בראשית יב כח), (כו) שבתוכם נולד עמרם, וכל שנותיו של עמרם שבע ושלשים ומאת שנה, ומשה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה, הרי הכל מאתים ועשרים וארבע, צא מהם שני מאות ועשרה לישיבת ארץ מצרים, נמצא כשהיה משה בן עשרים וארבע מת עמרם, למדנו שאחיה השילוני חי מיוצאי מצרים, ואם תאמר והא כתיב אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה (לנרים א לה), (כז) כך פירשו רז"ל לא ננזרה נזירה על שבטו של לוי, שנאמר במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה (נמלכר יד כט), מי שפקודיו מבן עשרים שנה, יצא שבטו של לוי שפקודיו מבן שלשים, ומבן חמש ועשרים, ומבן חמשים, לכך הוצרך הכתוב לכתוב ושני חיי קהת, ושני חיי עמרם:

(כ) ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה, (כח) לאו דודתו מן האם, אלא מן האב, שלוי נשא שתי נשים, מאחת הוליד את קהת, ומאחת הוליד את יוכבד, (כט) והוא שאמרו רז"ל במס' שבת, שבין נח מותר בקרובותיו מן האב ולא מן האם:

(ג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון, נתערבה משפחת הכהונה עם משפחת המלכות, שכט לוי ושכט יהודה:

(ד) ואלעזר בן אהרן לקח לו סבנות פוטיאל, (ל) סבנות יתרו:

(ו) הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן, השווה זה לזה, (לא) לפי ששניהם שקולין כאחד:

(כט) וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך, שלשה דברות בפסוק אחד, כנגד שלשה אותות הראשונים:

(ל) ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים, שלשה פעמים, אמר משה זה הדיבור, האחד, כי כבר פה (שמות ד י), והב', ואני ערל שפתים (פסוק יג), והג', הן אני ערל שפתים, כל כך למה, כדי שיהפוך מילולו ללשון צהות, אמר לפניו רבש"ע אם אני הולך אצל פרעה ואני ערל שפתים, יאמר לי וכי לא היה עבד טוב מסך לשלוח אלי אמר לו הקב"ה

(ז) א ראה נתתיך אלהים לפרעה, אע"פ שאתה ערל שפתים, אלהים אתה לפרעה, שהרי ניסי אלהינו כך הם, (א) הברזל צף לפני העץ, (ב) והמים הסרים נמתקו בעץ דפנא, (ג) וכן בימי אלישע, במלח ריפא המים הרעים, כדי לעשות גם בתוך נם:

הערות ותקונים
 (נדפס בבית המדרש ח"ג דף קע"א) - (כג) וכל ימי לוי - בסדר עולם טס - (כד) ותניא בסדר עולם - סוף פ"א, וכן נשנה בגמרא ב"ב קכ"א ע"ב וכתב טס הרשנים ברייתא היא בסדר עולם - (כה) חשוב עתה - עיין ברש"י ב"ב טס - (כו) שנחוכם נולד עמרם - בכ"י פלארענץ שנכופס נולד עמרם - (כז) כך פירשו רז"ל - ב"ב טס - (כח) לאו דודתו מן האם אלא מן האב - ות"א אחות אבובי - וכן נשנה בסנהדרין כ"ח ע"ב מאי לאו דודתו מן האם לא דודתו מן האב - (כט) והוא שאמרו רז"ל במס' שבת - ט"ס היא ול"ל במס' סנהדרין - והוא בגמרא טס שניינתי ועיין ברמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ח ונכסף משנה טס - וראיתי בכ"י פלארענץ נאמר לנכון במס' סנהדרין - (ל) סבנות יתרו - סוטה מ"ג ע"א - (לא) לפי ששניהם שקולין כאחד - ריש מכילתא, ורש"י עה"ת - ועיין בהראש"ע:

[ז] (א) הברזל צף לפני העץ - דכתיב ויקלעב עץ וישלך שמה ויקף הברזל (מ"ב וו) - (ב) והמים הסרים נמתקו בעץ דפנא - ל"ל ברדפני והוא ע"פ מאמרם מכילתא בשלח (מסכתא דויסע פ"א) ויורה ה' עץ, זה עץ הרדופני - וכן בתנחומא בשלח ר' נחן אומר הרדופני מר היה - וכן הביא הערוך ערך ברדפני בשם סילמדנו - וגם ראיתי בתי"י וי"ע שמות פ"ו כ"ה שחרגמו על ויורה ה' עץ אילן דארדפני - והמלה יוכית (קודם) (לארבעערטויס) עיין במוספי - (ג) וכן בימי אלישע במלח ריפא המים הרעים - דכתיב

יה

שמות ז וארא

להבין ולהשכיל, כך אין בינה בלבו להבין ולהשכיל, (יג) ע"כ נכבד לבו ונתחוק לו :
 (פו) לך אל פרעה בבקר. (יד) לפי שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כס :),
 אמר לו הקב"ה הנה יוצא המיטה, (טו) חפוס עד שהוא יוצא לנקביו, כדי
 שלא יתנאה עליך, הוא שאמר לו ראה נתתיך אלהים לפרעה (לעיל ז א) : ד"א הנה
 יוצא המיטה. לפי שהיה אומר למשה, אין לי פניות לשמוע דבריך, אמר לו הקב"ה
 כשהוא יוצא המיטה אז תתפוס ונצבת לקראתו, במקום שאין לו יכולת לברוח אנה
 ואנה : על שפת היאור. (טז) לפי שאלוהותו היה היאור : והמטה אשר נהפך לנחש
 תקח בידך. כדי שיכירוהו ויזכור גם הראשון :

(טז) ואמרת אליו ה' אלהי העברים. אמרת לו אתמול אלהי ישראל, אמור עתה אלהי
 העברים : והנה לא שמעת עד כה. מהו עד כה, עד סכת בכורות,
 שנאמר כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שמות יא ז) :

(יז) כה אמר ה'. במלה שפסק בה התחיל, עד כה, כה אמר ה', שלא יהא הפסקה
 למכותיו מזו ומזו לזו : ד"א כ"ה כ"ה ב' פעמים, הרי חמשים, אלו חמשים
 מכות שלקו המצריים, (יז) כמה לקו באצבע עשר מכות, (יה) אמור מעתה במצרים
 לקו חמשים מכות, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות, לפי שכל מכה ומכה שהביא
 הקב"ה על המצריים (יט) היתה של חמש מכות, שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה
 יזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלים עח מט) : בזאת תדע כי אני ה'. אתה אמרת
 לא ידעתי את ה' (שמות יב ג), בנין בוא"ת ארבע מאות ועשר, כלומר שיעבדת בישראל
 ארבע מאות שנה, עשר מכות ילקה, וידע כי אני ה' : בזאת תדע. בזאת המכה :
 הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים : (כ) עשר מכות היו חקוקות על מטה משה
 דצ"ך עד"ש באח"ב, לפי ששפכו דמם של ישראל כמים, נהפכו לדם, יאוריהם,
 ונזוליהם בל ישתיון (תהלים עח מד) :

(יא) והדגה אשר היאור תמות. מכה בתוך מכה נעשה במצרים ; מה שלא נעשה
 במבול, שהרי במבול לא נגזרה גזירה על הדגים שבים, שנאמר מכל
 אשר בחרבה מתו (בראשית ז כג), ולא דגים שבים :

(יט) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח סמך ונמטה ירך וגו'. לרבות אפילו המים
 שהיו מביאין ממקום אחר : ובעצים ובאבנים. (כא) אלו בתי ע"ז

הערות ותקונים

הכבד אין זו בינה ט'. זה לא נמנה בתנחומא, רק במדרש שמ"ר פ"ט לבו של זה נעשה כגד ועיין במפרשים
 שדחקו לפרש דברי המדרש שם, וכן נמלא עוד הפעם במדרש שמ"ר פ"ג ט' בא, כי אני הכבדתי את
 לבו, מהו הכבדתי שעשה הקב"ה את לבו ככבד הוא שהי' מתנשלת שניה והרססים נכנס בתוכה כך נעשה לבו
 של פרעה ככבד הוא ולא היה מקבל דבריו של הקב"ה. המלה הרססים הביא המוספי וכחז פי' בלי דבר
 נשוח וכו' נקבים מלאים רוח וזה כינוי לגאווה עכ"ל. וידידי הרב החכם הגדול הנלסן הנשלח מהר"י לשוי
 בלוצר המלים שלו הביא שהיא המלה היונית ἀσπιδος (לופסארסינפס, לופס). ועיין מעריך צמד
 הרססים. (יג) על כן נכבד לבו ונתחוק לו. כ"י פלארענן הגי', כך אין בינה בלבו להבין ולהשכיל על מה
 נכבד ונתחוק לבו. (יד) לפי שהיה אומר. תנחומא וארא ושמ"ר פ"ט. (טו) חפוס עד שהוא יוצא לנקביו.
 תנחומא שם ושמ"ר שם. (טז) לפי שאלוהותו היה היאור. תנחומא וארא מפני שפרעה והמלאים היו עובדין
 ליאור. (יז) כמה לקו. הגדה של פסח. מכילתא בשלח פ"ו ובמדרש תהלים ע"ח, ש"ר פ"ה פ"ג.
 (יח) אמור מעתה. הוא דברי רבי עקיבא. (יט) היתה של חמש מכות. כ"י פלארענן צמעות של ארבע
 מכות והוא ממאמר רבי אליעזר. (כ) עשר מכות היו חקוקות. תנחומא וארא ע"כ ראה נתתיך, ותנחומא
 פוריע, ושפ"ר סוף פ"ח א"ר יהודה המטה משקל ארבעים סאה היה ושל סמפרינון היה ועשר מכות חקוקות
 עליו נוסריקון דלך עדש באחז. והאבודרהם סדר הגדה הביא וז"ל ובירושלמי אומר שקד היו כתובים במטה,
 ואמרינן בתנחומא שהמטה של סמפרינון היה וכתוב בו דלך עדש באחז. עכ"ל ומה שהביא בשם הירושלמי
 ששש מכות היו כתובים במטה. לא מלאתי בירושלמי. וכן הוא מפורש בתנחומא שהביא. ואולי ל"ל בתרגום
 ירושלמי וכוון לתרגום המכונה יב"ע ע"פ שמות י"ד כ"א וז"ל חקיק ומפרש שישרתי אתוואת לי מחת ית
 מלאי. (כא) אלו בתי ע"ז שלהם. כן הביא הילקום רמז קפ"ב בשם תנא דבי אליהו, והוא צ"ל אלא
 מלמד שאפילו ע"ז שלהן היו פולטין ומוליאים דם. ובשמ"ר סוף פ"ט הביא וז"ל : רז"ל אומרים אף ע"ז
 לקה

שמות ז וארא

- (ב) אתה תדבר . כך בחרתי ולא באחר :
- (ג) ואני אקשה . הניד לו מראשית אחרית :
- (ה) וידעו מצרים כי אני ה' . תחת שאמר מי ה' (שמות ה ג) , וידעו כי אני ה' : בנמותי את ידי . (ד) כמה זמן נטה הקב"ה את ידו על מצרים , י"ב חדש , שנאמר ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן (שמות ה יג) , אימתי נמצא התבן בשדות באייר , ובניסן יצאו , (ה) וכל אותו הזמן איוב נידון ביסורין , שנאמר כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל סנו לי (איוב ז ג) , ירחים של סנין זו שנה :
- (ו) ויעש משה ואהרן וגו' כן עשו . לא הוסיפו ולא פיהתו :
- (ז) ומשה בן שמונים שנה . הגיע לגבורות, שנא' ואם בגבורות שמונים שנה (מל"ג י) :
- (ח) כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת . (ו) אמתת מופת כמו פתאום , דבר שאין לו המתנה , אבל האות עד זמן , כמו הנידו האותיות לאחור (ישעי' מא ע) , דבר העתיד לבא : ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין . הוא תנין הוא נחש שאמר לו הקב"ה בסנה , לפי שנקרא פרעה תנין , התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כג ג) , לפיכך נהפך המטה לפניו לתנין : סימן לו כשם שהמטה הזה בלע שאר המפות , כך הוא עתיד ליבלע בתוך הים :
- (י) ויהי לתנין . מיד יהי לתנין : ד"א יהי אות לפרעה שנקרא תנין :
- (יא) ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים . (ו) מלמד שאפילו האומות אם יעשו דבר חכמה נקראו חכמים , ועוד לפי דעתם נקראים חכמים , כמו הוי חכמים בעיניהם (ישעי' ה כח) , חכמים המה להרע (ירמיה ד כג) , וכמו שהע"ז נקרא אלוה בדעת האומה העובדת אותה : בלהטיהם . (ז) אלו מעשה שדים , (ח) וכה"א את לחט הרב המתהפכת (בראשית ג כד) : בלטיהם . אלו מעשה כשפים , דבר הנעשה בלט , כמו לוטה בשמלה (ש"א כא י) , והוא אחיזת עינים :
- (יב) וישליכן איש מטהו ויהיו לתנינים ויבלע מטה אהרן את מטותם . תניניהם לא כתיב , אלא ויבלע מטה אהרן את מטותם , (ט) גם בתוך גם שנהפך לתנין , ועוד חזר למטה , והמטה בלע המפות , שאם בלע התנין את התנינים , אין זה אות ומופת , שכן דרכו של עולם הגדול בולע את הקטן , אבל מטה למטה הוא המופת :
- (יג) ויחזק לב פרעה . לפי שהקב"ה החזיק לבו לתת מכשול לפניו , ופירש הדבר למען רבות מופתי בארץ מצרים , בתחלה החזיק פרעה לבו מעצמו , ולבסוף ויחזק ה' את לב פרעה , (י) הוא שאמרו רבותינו (יא) בא ליטמא פותחין לו :
- (יד) כבד לב פרעה , (יב) כלומר לבו של פרעה נהפך לכבד , כשם שהכבד אין בו בינה

הערות ותקונים

יולא אל מולא המים וישלך שם מלת ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים כאלה (מ"ג ב כח) . (ד) כמה זמן נטה הקב"ה כו' י"ב חודש . סדר שלם פ"ג ופ"ט נבגרות כג"א זל . (ה) וכל אותו הזמן איוב נידון ביסורים . גם זה הוא בסדר עולם שם מכת איוב י"ב חדשים שנאמר כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מט לי מס לילות למיטי שלחן אף ירחים למיטי שלחן . (ו) אמתת מופת כו' . עיין מ"ט רצינו למיל ג' י"ב . (ז) מלמד שאפילו . מגילה ס"ז ע"א . (ז) אלו מעשה שדים . סנהדרין ס"ז ע"ב , תנחומא וש"ר וילקוט רמז קס"ג . (ח) וכן הוא אומר את לבס כחריז המתהפכת . עיין רש"י ע"ה שכתב אין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו לבס כחריז המתהפכת . (ט) גם בתוך גם . תנחומא ואל"ה וש"ר ס"ט וילקוט רמז קס"ג ושבת ל"ז ע"א . (י) הוא שאמרו רבותינו . שבת ק"ד ע"א . (יא) בא ליטמא פותחין לו . כמו שהוא לפנינו כן הוא גם בכ"י פלארענן חולם בכ"י פ"ב סיים אחר זה לפי שהיה אומר הואיל וזה משקה שדותנו וכרמנו והוא נזכרין ממנו ודאי הוא אלוה תנייטו . בפני הכל ואמר לו הקב"ה הנה יולא המימה כשהוא עומד על גבי אלוה תנייטו בפני הכל . ד"ה הנה יולא המימה שילא לראות מעלות המים אם עלו , כי כך היה דרכו היה יולא במלך והשרים אם רואים מדרגות המים שטולים סיו שמחין כי מי היאור שותה ארץ מלרים ואמר לו הקב"ה הנה יולא המימה . ד"ה ויחזק ה' את לב פרעה . שאלה הואיל מן הקב"ה חזוק לב פרעה שהוא לא חסא . חזונה אמנם היה ראוי ללקות עשר מכות שהביא הקב"ה מכה אחת וממנה לא נכנס לשוב אל ה' לשלח את העם לפי שלא הייתה מתלמדת המכה זמן הרבה , שאין הקב"ה בא בצרוניא עם צרוניא אפי"פ שהם חייבים בלייה לפי שהיה ריוח , ע"כ ואח"כ מתחיל כבד לב פרעה . (יב) כלומר לבו של פרעה נהפך לכבד כשם

שמות ז וארא

שלהם : והיה דם בכל ארץ מצרים . שאפילו ישראל שותה (כב) בקנישקון , ישראל מצר זה , ומצרי בצד זה , היה הדם בצד מצרי , לקיים מה שנא' והיה דם בכל ארץ מצרים : (ב) ויעשו כן . משה ואהרן :

(כב) ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם , בלחישותם , נראין כעושים ואינן עושים , (כג) כי הא דההוא טייעא דטרקיה לגמליה והדר קם , (כג) ומעשה באחד שנקרע כריסו ויצא בני מעיו , והביא הקוסם את בנו ושחמו לפניו באחיות עינים , ראה זה שנקרע כריסו , כי בנו נשחט , נתאנח , באניחתו נכנסו בני מעיו לתוך כריסו , מיד עמד זה הקוסם , ותפר את בטנו , וכל זה לא עשה אלא שלא יגע בבני מעיו , אלא מעצמם יכנסו כדי שיתרפא , וכאלה רבות בתלמוד שאמרו החכמים שהיו בימיהם , כי מעשה חרטומי מצרים הכל באחיות עינים היה : ויחזק לב פרעה .

מן הקב"ה נתחזק לבו כאשר דבר ה' : (כג) ויפן פרעה וגו' גם לזאת . לא למעשה התנין , ולא למעשה הדם , אפס כי הפרש ביניהם , התנין מעשה מופת , והדם הוא מכה , ואפ"ה לא שת לבו : (כה) ויבלא שבעת ימים . למה שבעת ימים . לפי שמכת הדם היא טומאת האשה הנדה , מה טומאת הנדה שבעת ימים , (כד) אף מכת מצרים בדם שבעת ימים :

(כו) ויאמר ה' אל משה : כל מכת מצרים בוואמר , לפי שנחת היה להם לישראל בשעה שהיתה המכה באה על המצריים : בא אל פרעה . לפי שלא היה ביאור אלא בפלטין שלו , לפיכך אמר לו הקב"ה בא אל פרעה : ואנכי אהיה עם פיך ואמרת אל פרעה כה אמר ה' שלח עמי ויעבדני . בתהלה אמר לו כה אמר ה' אלהי ישראל , וחזר ואמר כה אמר ה' אלהי העברים , ומכאן ואילך כה אמר ה' לפי שכבר הודיעו מי ה' :

(כז) ואם מאן אתה לשלח . מה זה התראה ; הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים : (כח) ושרץ היאור צפרדעים . שתי המכות האלו היו מן היאור , כי עיקר יישוב ארץ מצרים היאור הוא , שעולה ומשקה את ארצם , שנאמר לא כארץ מצרים הוא וגו' (דברים יא י) , וכשהיה יצא פרעה המיטה , לצוות את עבדיו ואת עמו על תיקון היאור , מיד היה משה רבינו נצב לקראתו , תחלה אמר לו על מכת היאור בדם , אמר לו אתה בופח על היאור שישקה את שדותיך וכרמך , הוא נהפך לדם , ואחר הדם תעל הצפרדע , (כה) על שהיו המצריים מעירים אותם משנתם . לאמר עמדו עשו עבודת פרעה , (כו) הביא עליהם קולנים , שהיו באים הצפרדעים וצווחים באזניהם , שנאמר ועלו ובאו בביתך ובחדר כשכבך ועל ספתך , היו קופצים ועולים במפת

הערות ותקונים

לקס נדס . (כב) בקנישקין . נכ"י פלארענן גי' בקנקן . והג' טלפנינו נכונה וכורחת מלת קנישקין פ"ן פרוך ערך קנישקין שכתב כוס של זכוכית או של כסף ויואלין ממנו כשני קנים דקים משני גדי הסס וחלונין פן ומאזים בו שנים כל היין שנכנס בו . וברור לדעתי שנתחומא וארא וכשמ"ר פ"ס הנוצם מהתחומא א"ל נשחט בחוך הקטרה א"י ואתה ציח , ישראל שותה מים והמצרי שותה דם . שיהי כחונ נשחט בחוך קנישקין והמפתיק שלא ידע הורחת המלה הציג , בחוך הקטרה ובש"ס מזמור ע"ח איתא ושניהם היו נחמס פיהם בספל ויהי ישראל שותה מים והמצרי דם גם פה ביתה גי' בקנישקין . (כג) כי הא דהכוא טייעא דטרקיה לגמליה והדר קם . כוונתו למאמר סנהדרין ס"ז ע"ב א"ל רב לרבי חייה לדידי חיי לי הכוא טייע' דשקלי לספסירא וגייליה לגמלא וסרף ליה בעבלא וקם . וס"י דטרקיה לשון דקירס וצ"י פ"ז דטרקיה נסעות . (כג) ומעשה צאלד שנקרע כריסו . עיין חולין לו ע"ב ונסירש"י ט"ס . (כד) אף מכת מצרים בדם שבעת ימים . הוא דעת ר' יהודה תנחומא וארא , ושמ"ר ספ"ס , וש"ס מזמור ע"ח , וילקוט דמו קס"ב בשם תנחומא . (כה) על שהיו המצריים מעירים אותם משנתם . תנחומא ושמ"ר פ"י ומובא בספר זכור דף א' ע"א שהולא לאור ידידי סרב כגדול מוהר"ר ישראל מאיר פריימאן עם ציורו ענפי יסוד . למרדעים למה הביא עליהם מפני שהיו משתעבדין צ"שאל ואומרים לכן הביאו לנו שקלים ורמשים לפיכך חסל המרדע . (כו) הביא עליהם קלנים . תנחומא בא הביא עליהם קלנים אלו לפרדעים . ומובא צערוך ערך קלן בשם סילמדנו סוף וארא . וכן נשנה בספיקתא ויהי בחני הלילה וע"ש בעטרה פ"ז .

שמות ז ח וארא

יפ

ובתנור, אפילו באש היו נכנסין ונשרפים, והריח שלהם נכנס בלכם ונלאים, שנאמר
ובתנור ובמשארותיך, (כו) אימתי תפת נתן בתנור, בשעה שהוא חם :
(כז) ובכה ובעמד, (כח) בה"א, לפי שכל מכה ומכה היתה של חמש מכות: (כט) ד"א
בכיה היתה לו ולעמו, (ל) שקירקורם קשה היתה להם. מה לשון צפרדע,
(לא) צפור היה בגילום בעל דע, ושרק להם, והם באו ונקראו על שם הצפר
בעל דע צפרדע :

נח א ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ירך במטך על הנהרות על
היאורים ועל האנמים. זה דומה לדם, שאמר ונטה ירך על מימי
מצרים וגו' (שמות ז יט), וכי על כל נהר ואגם ועל כל מקוה מים נטה יד, אלא נתכוין
בעד הנהרות, ובעד האנמים, ובעד מקוה מים; וכן בצפרדעים לא נטה ידו אלא
במקום אחד, אבל הוא נתכוין על הנהרות ועל האנמים ועל היאורים, כמו על שאול
ועל יהונתן בנו ועל עם ה' (שמואל ב' א יג), ופירושו בשביל :

ב ותעל הצפרדע. (א) א"ר אלעאי צפרדע אחת היתה ומלאת כל ארץ מצרים :
(ב) ויש מפרשים ותעל הצפרדע, כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית לו ו),
והם רבים; וקראם הכתוב אחד :

ג ויעשו כן החרטומים בלטיחם ויעלו וגו'. לא הוסיפו ולא גרעו :

ד ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה'. אתמול אמר לא ידעתי את
ה' (שמות ח ג), ועכשיו אמר העתירו אל ה' :

ה ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. כלומר יהיה לך פאר ממני תשאל ואנכי אעתיר
בשבילך ואמור למתי אעתיר לך : ד"א התפאר, דומה לו כי תחבוט זיתך
לא תפאר אחריו (דנניס כד כ), כמו ששנינו במשנתנו לא יפלה, (ד) ר"ש ול"ד
משמשין, והוא ענין תפיש ובחוק, כך אמר לו משה רבינו לפרעה, התפאר התפלא
חפש בלבך ושאל ועלי לעשותו :

ו ויאמר למחר ויאמר בדברך לסען תדע כי אין כח' אלהינו. על כל דבר דובר
היה מזכיר חטאתו שאמר לו לא ידעתי את ה' (שמות ח ג) : אמר לו משה
לסען תדע, אבל עליו ועל כיוצא בו נאמר, אם תכתוש את האויל במכתש בתוך
הריפות בעלי (משלי כו כג), כלומר בין מה שתרפה הימנו בהגברת העלי מן המכמש,
הוא שוכח המכות, כן גם פרעה הרשע בין הריפות של מכות בין זמן לזמן היה לבו
כבד, שנאמר וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו, (ללאן פסוק י"א) הכבדה
היתה לו מן השמים :

ז רק ביאור תשארנה : לזכרון להודות לשם ה' :

הערות ותקונים

(כז) אימתי תפת נתן בתנור בשעה שהוא חם. פסחים כ"ג ע"ב ותחומא וארא. ומוכח בס' וזכיר דף א'
פ"א. (כח) בה"א לפי שכל מכה. ר"ל ובכה כתוב מלא היא בסוף התיבה וכל שאר חסר. ואר"ב בעל מנחת
שי הביא בשם רבינו בחיי כי תוספת ה"א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המלכים במלכים היתה
של חמש מכות ע"כ. וזה נובע מדברי רבינו טוביה. (כט) ד"א בכיה היתה לו ולעמו. לרש בכ"ה לשון
בכיה. (ל) שקירקורם קשה היתה להם. תחומא נא ושאלחות ופי' זקתם; ועיין פסיקתא פסקא ויהי
נחלי סליה וספרה פ"ז מה שכתבתי שם. (לא) צפור ה' בגילום בעל דע ושרק להם. עיין בגמרא סנהדרין
פ"ז ע"ב וכן בגמרא דבי אליהו פ"ז ומוכח בילקוט רמז קס"ב. ותעל הצפרדע [לסור] שיש בו דעה ס'
ובתחומא ושמ"ר לפרדע אחת היתה ושרקת להן ונלאו :

[ח] (א) א"ר אלעאי. בתחומא וארא ושמ"ר פ"י ותדב"א פ"ז. הגי' ר' עקיבא אומר לפרדע אחת היתה
והיו המלכים מכין אותה ומתוח נפרדעים הרבה. ובש"ס מזמור ע"ח ורש"י פה"ח חסר שם האומר;
ועיין בגמרא סנהדרין פ"ז ע"ב, וגם שם הגי' ר' עקיבא אומר, ובכ"י פ"ב חסר המאמר על הכתוב
הזה, ובכ"י פלארענך כתוב ג"כ א"ר אלעאי, והמאמר שם מוקדם לפני הכתוב ויאמר ה' אל משה.
(ב) ויש מפרשים. גם רש"י כתב ופשוטו יש לומר שרון הצפרדעים קורא לשון יחידות וכן ותיבה כנס.
(ג) כמו ששנינו במשנתנו לא יפלה. שנת י"א ע"א. לא יפלה את כליו ע"ש בפירש"י. (ד) ר"ש ול"ד
משמשין. ר"ל מתחלפים. ודוחק לומר כי פאר הוא כמו פלא ויותר נכון לומר כי תפאר אחריו מתרנמין
לא

שמות ה וארא

(י) ויצברו אותם חמרים חמרים. (ה) אין חומר פחות מעשרה איפות, שנאמר כי עשרת הבתים חומר. (יחזקאל מה יד), וכתוב האיפה והבת (ו) תוכן אחת להם (פס טס יא), ואע"פ שלא כתוב הכתוב איחר מכת הצפרדעים, הדעת נותן לחומר כי מכת הדם בנין אב לכל המכות, מה מכת דם שבעת ימים, אף כל אחת ואחת שבעת ימים, חוץ מן החשך דכתיב בו בפירוש שלשת ימים (שמות י כג), (ז) ותוכל לחומר כי גם החשך שבעת ימים, אבל שלשת ימים היתה אפילה, סבן ואילך חד' ימים השך בלא אפילה, כי יש אומרים שמחודש שבט התחילו המצריים ללקח, ולכך נקרא שבט שבו נשכמו המצריים, ומשבט עד ט"ז בניסן עשרה שבועות, (ח) שבוע לכל מכה :

(יב) ויאמר ה' אל משה וגו' נטה את מטך וחק את עפר הארץ והיה לכם. (ט) חסר, כי נחסר מדעת החרטומים עשיית הבנם יתר משאר המכות, (י) והוא שארז"ל שאין חשך יכול לבראות פחות מכשעורה: ע"א לפי שכל עפר הארץ היה כגם והחרטומים עומדים על הבנים ואין רגליהם נוגעות בארץ, ולעולם כל זמן שאין המכשף נוגע רגליו בארץ, אין מועיל כלום במעשיו, לפיכך כתיב ולא יכלו: (טו) ויאמר ה' אל פרעה אצבע אלהים הוא. (יא) כלומר לא זה המעשה ממשה ואהרן, אלא מכה היא שכאה לעולם מאת הבורא: ויחזק לב פרעה. ודע כי מכת הבנים בלא התראה הביאה הקב"ה עליהם, וכן השחין והחשך וס' מן בח"ש, משבתי בלבי לומר על אלו השלשה למה הן בלא התראה, כי על השנים היה מתרה בו, ועל השלישי לא היה מתרה בו, (יב) כסימנו של ר' יהודה דצ"ד עד"ש באח"ב, (יג) והיינו דתנן (יד) מי שלקה ושנה, בית דין בונסין אותו לביפה, ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו נבקעת: (טו) ולמה לקו בכנים, לפי שפגעו בישראל מדחצאות, והיו הבנים מצירים אותם, ולפיכך גם המצריים לקו בהם:

ה ערות ותקונים

לא חקלי בתוך כמו שהביא הערוך בערך סל, אצל לא מפני שהם מתחלפים. (ה) אין חומר פחות מעשרה איפות. לדעתו חמרים פנינו מדה כמו עשרה חמרים (במדבר יא לב), ולדעת המפרשים פנינו לטר. (ו) תוכן אחת להם. וזכרי פלארעקן תוכן אחת להן, ונקרא כתיב תוכן אחד יהי. (ז) ותוכל לומר כי גם החושך ז' ימים. עד סוף הפסוק, חסר זכרי פלארעקן. (ח) שבוע לכל מכה. בסדר עולם ס"ג איחא מכות מלרים י"ב חדשים גלחמר ויפן העם וגו' אימתי דרכו של חנן באייר והס' ילאו בניסן לקו המלרים עשר מכות כל י"ב חודש. ובגאון הרא"ו בהגהות שלו לסי' כחז וז"ל לאו מכות מלרים היה י"ב חודש. שהם התחילו באייר וגו' חדשים נתמלכו משה במדין באותה שנה אלא משנה שנדבר עמו במכה חושב אותם למכות מלרים, ורש"י כתב ס"ג חודש היו המכות ואינו נראה פ"ל. ובגמ' עדיות ס"ג מ"י משפט המלרים י"ב חודש וכתב שם הראב"ד לכתוב לקושש ק"ל לחנן אימתי החנן מלוי שם באייר והס' ילאו בניסן, ועיין הנחומא ושמ"ר סוף פ"ט ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר כ"ד ימים היה מתרה בהם וז' ימים היתה המכה משמשת בהם, וחד אמר ז' ימים היה מתרה בהם וכ"ד ימים היתה המכה משמשת, לכן לר"ע סי' נמשך כל מכה זמן חדש ימים וא"כ הוא כסגרת רש"י, ועיין עול במדבר רבס פ"א ששלש חדשים נכסה משה מהם, ובמשך זמן השעה חדשים. וז"ל הראב"ע שמות פ' י' ונעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים, לא נלמד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה, ושד כי אחרי הכתוב נרדף, וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת, ומלת החושך ג' ימים. על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חודש בא משה והאלו המכות, רק אם היתה קבלה ביד חמיו הקדושים קבלנו ושמענו. סכ"ל. (ט) חסר יו"ד. מובא במנחת סי וז"ל דין לחוד חסר יו"ד כו' ובמדרש לקח סוז חסר יו"ד כתיב כי נחסר מדעת החרטומים כו', פ"ל. ור"חתי נרצינו בחיי הביא וז"ל על עתה הזכיר החרטומים מלא ביו"ד אצל במכה זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטומים חסר יו"ד כי בכלן חסרה חכמתם וכשל כחם והודו על כרחם. (י) והוא שאמר ר"ל. סנהדרין ס"ז פ"ב, וכ"ה בהנחומא ושמ"ר וילקוט רמז קס"ג, ומובא בספר ובהיר דף א' פ"ב, ורש"י ע"ה הביא ולא יכלו שאין הסד עולם על בריה פחותה מכשעורה. והרמב"ן הביא פחותה מכשעורה. (יא) כלומר לא זו המכה. עיין ס"ד סוף פ"י כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירז המפשים מפשה אלהים ולא מפשה שדים ושד לא תזשו לדמות פלמן למשה להוציא המפשים. וגם רש"י ע"ה הביא אצבע אלהים הוא מכה זו אינה פ"י כששים מאת המקום היא ועיין גם ברש"י סנהדרין שם. (יב) כסימנו של ר' יהודה. עיין לעיל וארא ז' הערפ ב' (יג) והיינו דתנן. סנהדרין ס"א רפ"ב במסא. (יד) מי שלקה ושנה. עירש"י שלקה שתי פעמים על שד עבירות. (טו) ולמה לקו בכנים. בחד"א ס"ז הנחומא וארא ושמ"ר פ"י, וילקוט רמז קס"ג פס

שמות ה' וארא

כ

(טז) ויאמר ה' אל משה השכם בבקר: (טז) לעולם הזריזין מקדימין למצות, וישכם משה בבקר (שמות לד ד): והתיצב לפני פרעה. מקום שאין דרך לנמות ימין ושמאל: הנה יוצא המימה. (טז) דרשו רבותינו בספר השכם כי יוצא המימה לנקביו, (יז) ואעפ"כ ראה לדבר כי בלשון נקיה דיבר הכתוב, כמו ויבא שאול אל גדרות הצאן לחסך את רגליו (ט"ח כד ד), לפי שעשה פרעה עצמו אלוה. ויש לומר כי המימה מסש, בדרך שהמלך הולך אל נהר נילוס לראות כמה מדרגות עלו המימה:

(יז) כי אם אינך משלח. זו התראה: הנני. דבר מוזמן: משליח בך. כל המכות (יח) מפרעה התחילו, מפני שהוא פתח בגזירה תחלה: ובעבדיך ובעמך. (יט) [עבדיך אלו רואי פני המלך. ובעמך] (כ) אלו הכפרים והכרכים: את הערוב. (כא) חיות רעות באות ונומלות תינוק של מצרים מתוך העריסה, וכל כך למה, לפי שהיו אומרים לישראל לכו וצודו לנו אריות דובים ונמרים, (כב) כי על כל מכות ומכות פרעה ועמו כלם מדה כנגד מדה: ומלאו בתי מצרים את הערוב. היה רעה נשתלחה בהם: וגם האדמה. אלו השדות והכרמים: אשר הם עליה. אלו יושבי כרכים ועיירים:

(יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן. (כג) פליאה תהיה בעולם היאך ארץ זו לקתה וזו לא לקתה: אשר עמי עומד. כענין שנא' ואנכי עמדתי בהר (ויקרא י"ט), והלא כתוב ואשב בהר (ש"ס ס"ט), ומדוע עמדתי אחרתי, כך אשר עמי עומד עליה, אין עמידה זו אלא איחור, (כד) לפי שבשלוש עשרה מדות התורה נדרשת בהן, כאשר דרש ר' ישמעאל בתורת כהנים, וזה אחת מהן, דבר הלמד מענינו: למען תדע. הוא שכתבתי בשנים ושלושה מקומות על כל תוכחה הוא מזכיר הטאתו, שאמר לא ידעתי את ה', לפיכך אמר למען תדע, אפס כי היה סהפך עליו הלשון, פעם כי אין כה' אלהינו, פעם וידעו מצרים כי אני ה', פעם כי אני ה' בקרב הארץ: (יט) וישמתי פדות בין עמי ובין עמך. היא היא הפליאה שתהא פדות לישראל ולא למצרים ואמר לו למחר יהיה האות הזה, לא כדרך שהיו בית ישראל

הערות ותקונים

תדבא, ומובא גם כן' וזכיר דף א' ע"א, איחא למה הביא עליהם כנים, לפי ששמו ישראל מכבדי חולות וזוקים לפיכך הפך הקב"ה את עפר מצרים לכנים עד שלא מלאו עפר סיכנדו. ורלתי בצבל הסורים שהביא ג"כ כמו שהוא לפנינו פעם הכנים לפי שמנשו המצרים את ישראל מלכת במרחללות ומתוך כך נתמלאו כנים בצנדיהם לפיכך לקו הם בכנים ע"ל. (טז) לעולם. עיין ספחים ד' ע"א, יומא כ"ח ע"ב. (טז) דרשו רבותינו בספר השכם. המדרש הזה נקרא, מדרש הש"ס על שם התחלתו השכם בצוקר וגאננד מאתנו ודברתי אודותיו צמחא. והמאמר שהביא רבינו בשמו נמלא גם בתחומא וארא עכ"כ השכם בצוקר, ובשמיר פ"ס עה"כ לך אל פרעה בצוקר הנה יוצא המימה, וכן מובא ברש"י עה"כ וארא ז' פ"ו. (יז) ואעפ"כ ראה לדבר. כ"י פלארענך ואע"פ שאין ראה לדבר. (יח) ויבא שאול אל גדרות הצאן להסך את רגליו. וכן מובא כ"י פלארענך. ובמקרא כתוב ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערב ויבא שאול להסך את רגליו. (יח) מפרעה התחילו. חנחומא וארא ושמיר פ"א. ע' מכילתא בא פ"ז בשלח פ"א סופס פ' ע"א חוספתא ש"ס ד'. (יט) עבדיך. חוספתי ומלא לנכון כ"י פלארענך. (כ) אלו הכפרים והכרכים. כ"י פלארענך אלו הכרכים והכפרים. (כא) חיות רעות כו' לפי שהיו אומרים לישראל כו'. בתחומא וארא ושמיר פ"א ומובא גם' וזכיר דף ב' ע"ב ערוז למס שהיו המצרים אומרים לישראל לאו והביאו לנו דובים ואריות כדי להיות מלירין בהם, לפיכך הביא עליהן חיות מעורבנות. ושור איחא בתד"א פ"ז ומובא בילקום רמז קס"ב ערוז מפני מה אמרו לכן לאו והביאו לנו דובים ואריות והכניסו לניח מלחמתינו ונעשה בהם קניגלות כו'. פי' צווי לידת חיות מדבריות (יאננד). וברור כי בתחומא ושמיר ל"ל פדי להיות מלידין בהם. וכן יסד. כפיסין בשילוק ליום שני על פסח הם כגלוס להביא חיות להכללות. ומס שהביא רבינו חיות רעות בלות ונומלות תינוק וכו', הוא מתחומא בא אות ד' ומובא בילקום רמז קס"ב גפס התחומא, ועיין בהראש"י סכת מלת ערב. פי' חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ומרים. ועיין גם ברש"י. (כב) כי על כל מכות. עיין ילקום רמז קס"ב בשם מדרש, ובגם חנחומא, ובגם מדרש. (כג) פליאה תהיה בעולם. מפרש והפליתי שהוא חכר אל"ף כמנ שהביא בהראש"י וי"י מלאן פלא. ופ' ח"י ואלעזר פלאין נומא סכא. (כד) לפי שבשלוש עשרה מדות סחורה נדרשת בהם כאשר דרש ר' ישמעאל צ"כ. כו דרש הם יקבע נשתלח הספרא ומתחיל רבי ישמעאל אומר בשלח פפרה מלות

שמות חפ וארא

אומרים, (כה) כי לימים רחוקים הוא ניבא, ארכו הימים ואבד כל חזון, אלא לסחר יהיה האות הזה:

(כ) ויעשה ה' כן. לא עבר הזמן:

(כא) ויקרא פרעה למשה ולאהרן. ויאמר לכו ובחו לאלהיכם בארץ. לא היה חפץ להרחיקם מארצו:

(כב) ויאמר משה לא נכון לעשות כן. כפי דבריו ענהו, דבר דבור על אופניו, כי תועבת מצרים:

(כג) דרך שלשת ימים. הוא דרך הר חורב:

(כד) ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם. רוצה ולא רוצה:

(כה) ויאמר משה הנה אנכי. באנכי אמר לו פרעה, ובאנכי ענהו משה רבינו, שכן דרך החכמים שלא לענות יותר מן המדבר, (כו) וכן בתלמוד אומר

בתלמידי שמאי והלל, מה זו סמיכה, ואמר לו מה זו שתיקה: וסר הערוב מפרעה. מלשון גדולה הוא למלכות מצרים לומר להם פרעה: פחר. כל התנאים היה ליום

מחר, לפי שבהשכם היתה באה להם המכה, (כח) ועד שעת השכמה לא היו ניצולים הימנה: רק אל יוסף פרעה התל. כמו שקר, כענין אם כהתל באנוש תהתלו בו

(ליוצג ג פ)

(כו) ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה'. לא היתה עבודתו כי אם לעבוד את ה':

(כז) ויעשה ה' כדבר משה. (כט) ותגור אומר ויקם לך (סס ככ כח):

(כח) ויכבד פרעה את לבו. זו ההכבדה מאתו היתה:

[מ] כי אם מאן אתה. זו התראה:

(ג) הנה יד ה' הויה. (א) לית דכוותיה בכל המקרא שהוא דומה לשם הנכבד, לפי שהשם הנכבד נתכבד בה בכל גויי הארץ, ולא היה הדבר כי אם במקנה

ולא באדם, (ב) לפי שהיו ישראל רועים את מקנה מצרים שלח בהם הקדוש ברוך הוא את הדבר:

(ד) והפלה ה'. כמו והפליתי כיום ההוא את ארץ נושן (שמות ט יח):

(ה) וישם ה' מועד לאמר פחר יעשה ה' (ג) (את) הדבר הזה בארץ. לא לפתאום הביא עליהם המכה:

(ו) ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת. בזמן שהתנה:

(ז) וישלח פרעה והנה לא מת וגו' ויכבד. בעל כרחו כדי למורדו מן העולם:

(ח) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיה. (ד) היא האפר הלבנה שעל הנחלים כשעוממו: וזרקו משה השמימה. באויר העולם:

(ט) והיה לאבק וגו' לשהין פורה אבעבועות. (ה) שחין שהיה בימי פרעה לח מבפנים ויבש מבחוץ. זו מכה בלא התראה שהרי הותרה בשמים:

הערות ותקונים

בחורב נדרשת. ורצונו גרם נדרשת. בהם. עיין מה שהעיר ידילי כרס"ג מוכר"ר חייזיק סירט ווייס. במסורת התלמוד אוח ב'. (כה) כי לימים רחוקים הוא ניבא וגו'. הכריז שני כתובים יחד, הכתוב הראשון יארכו הימים ואבד כל חזון (יחזקאל יב כב) והכתוב השני בן אדם הנה בית ישראל אומרים החזון אשר הוא חזונו לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (שם שם כז). ויקרא פרעה למשה ולאהרן. וכן מובא בכ"י פלארענץ וס"ב ובקרא כתוב ויקרא פרעה אל משה ולאהרן. (כז) וכן בתלמוד אומר. צינה כ' ע"ב. (כח) ועד שעת השכמה. וכ"ה גם בכ"י. פלארענץ אצל בכ"י ס"ב. הגי' ועד שעת החשיכה. (כט) ותגור אומר. ע"י תענית כ"ג ע"א וירושלמי שם פ"ג ה"ב.

[מ] (א) לית דכוותיה. וכן נמסר במסורה. (ב) לפי שהיו ישראל רועים. בתנחומא ושמר"ר ס"א ומובא בס' וזהיר צ' ע"ב למה הביא להם דבר, לפי ששמו ישראל רועי בקר ורועי לאן כו'. וכ"ה בתרא"י פ"ז ומובא בילקוט רמו קפ"ב. (ג) את הדבר הזה. וכ"ה גם בכ"י. פלארענץ וס"ב. ובקרא ליתא למלת, את' ובמסורה י"א חסר את צלישנא, וביב"ע חרנס ית פתגמא כאלו סי' כתוב לסניו את הדבר. (ד) היא האפר הלבנה כו'. וכן רש"י עה"ת כתב דבר הנפח מן הנחלים עמומים כשדפיס נכבשן. (ה) שחין שהיה בימי

שמות ט וארא

כא

(יא) ולא יכלו החרטומים . כשם שלא יוכלו להוציא את הכנם , וכל ימי ההושך לא כמו איש מתחתיו , באלו שלש סכות לא יכלו החרטומים , והמה בלא התראה .
 (ו) סכת שהין באה על המצריים למה , לפי שהיו משעבדין את ישראל להביא להם חמין וצונן במרחצאות , בא השחין עליהם ולא יכלו לרחוין לא בחמין ולא בצונן :
 (יג) ויאמר ה' אל משה השכם בבקר . על כל סכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים , לא היה משה רבינו הולך , אלא על פי הנבוכה , יבואו עשרה סאמרות של עשר סכות , ויפרעו מפרעה זמן המצריים , שרצו לשעבד עם ישראל , (ז) שבעבורם נברא העולם בעשרה סאמרות :

(יד) כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך . הוא תחלה ואח"כ בעבדיך ובעמך , וכל כך למה בעבור תדע , שאמרת לא ידעתי את ה' (שמות טו) , אמנם כי הלשון מתחלק למען תדע (סס טו) , בעבור תדע , כמו ודון לבך השיאך . (טו זכריה טו) , השיא אותך (ימיה מט טו) , וכן בלשון הנביא מחלפין הלשון והרצון אחד , (ח) שהרי סגנון אחד עולה לכמה נביאים , ואין שני נביאים מתנבאין בסגנון אחד , ואפילו הנביא בעצמו משנה הלשון , שכן כל שירות ותשבוהות של דוד אין לשון זה כלשון זה , כלו סג (תהלים ע ד) , הכל סר (סס יד ג) , ויחגרו (ס"ב כז טו) , ויחרגו (תהלים יח טו) :

(טו) כי עתה שלחתי את ידי . כלומר הייתי עושה כך וכך :

(טז) ואולם בעבור זאת העמדתך :

(יז) עודך מכתולל . פירושו מסתורר , ר' ששתמש בל' , כמו ארסנותיו אלמנותיו (ישעיה יג כג) , כמו כי תשתרר (נמדנר טו יג) : ד"א בעון שאתה עושה בעמו תהיה משתולל , כמו וסר מרע משתולל (ישעיה נט טו) : ע"א מסתולל , תרבה עליהם מס של עבדות , תולל כמו ותוללינו שמחה (תהלים קלו ג) :

(יח) הנני ממטיר כעת מחר . (ט) זבדי בן לוי אמר סרט לו סריטה בכותל ואמר לו כשתגיע החמה עד כאן , הצפרדעים למחר סרו , הערוב למחר . וכן בדבר היום הזה מתרה בו , ולמחר היה המעשה , כדי לסנפו ולענותו , (ט) הוא שאסור בישראל לענות את דינו , אבל במצריים כאשר היה פרעה מענה את ישראל , כך נתענה בכל מיני עינויים :

(יט) ועתה שלח העז . (י) קבץ , ודומה לו יושבי הנבים העיוז (ישעיה י ל) , וכן העיוז בני בנימין (ימיה ו ח) : שלח העז . וכי יש לך שהוא סביא על שונאו רעה , והוא סודיעו ומתרה בו , (יא) אלא זש"ה (יב) הן אל שגיא בכחו מי כסוהו מורה (איוב לו כג) , שהוא מורה דרך לרשעים שיעשו רצונו ולא יאבדו מן העולם :

(כ) הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הנים . (יג) בוא וראה מה כתוב ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד ז) , מהיכן לקחן מן הירא את דבר ה' , שהרי כתוב וימת כל מקנה מצרים (סס טו) , (יד) הוא שארז"ל (טו) ר' שמעון בן

הערות ותקונים

פרעה לח מפנים ויבש מנחון . נגמרה צמרות מ"א ע"א שחין דמלרים יבש מפנים ולח מנחון , למחיתן לח מפנים ויבש מנחון וכן צ"ק פ' ע"ב דלמר ריב"ל שחין שהביא הקב"ה על המלרים לח מנחון ויבש מפנים שנאמר ויהי שחין אנטבנות פורח בלדס וצנכמה . וסירש"י אנטבנות פודרא , צפריחתו לכינו מנחון הוא מנכנע דהיינו לח , מכלל דנפנים סוי יבש . לכן יש לתקן כן גם בדברי רבינו יבש מפנים ולח מנחון .
 (ו) מכת שחין צאה על המלרים . תנחומא ואלר שמר פ"א ותד"א פ"ז ומוכא צס' והזכיר צ' ע"ב .
 (ז) שבעבורם נברא העולם בעשרה סאמרות . במשנה אבות ס"ה מ"א בעשרה סאמרות נברא העולם ונאלדרינ פל"ג איתא עשר מכות הס כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אנרסם אבינו ע"ה . (ח) שהרי סגנון אחד . סנהדרין פ"ס ע"א . (ט) זבדי בן לוי אמר . תנחומא ואלר שמר פ"ב ורש"י עה"ת וס' והזכיר ג' ע"א . (ט) הוא שאסור . עיין סנהדרין ל"ה ע"א ושס פ"ט ע"א . (י) קבץ ודומה לו ס' . גם רש"י עה"ת הביא ראי' מן הכתובים האלה . (יא) אלא זש"ה הן אל שגיא בכחו . תנחומא ואלר עה"כ השכם צנוקר . (יב) הן אל שגיא בכחו . וכן מוכא בכ"י פלארענן , וצקרא הן אל ישגיב צכחו . (יג) בוא וראה מה כתוב . מכילתא בלח ס"א על הכחוב ויקח שש מאות רכב בחור . (יד) הוא שאמרו חז"ל . מכילתא שס , וילקוט רפו קדו ומסר כליון , ומוכא צס' והזכיר ג' ע"א . (טו) ר' שמעון בן יוחאי . במכילתא שס צ"י ר' שמעון

שמות ט וארא

יחאי אומר טובי שבנחשים רצוף את פחו, (טז) והכשר שבמצריים הרוג :
 (כא) ואשר לא שם לבו אל דבר ה'. מבלי משים לנצח יאבדו (איוני ד כ) :
 (כב) ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על השמים. (יז) על האויר לפי שהאויר נקרא
 שמים : ד"א על השמים. בשביל השמים, כמו על הנהרות ועל האגמים
 (לפיל ח א), (יח) כמו שכתבנו למעלה, שהוא בשביל הנהרות ובשביל האגמים :
 (כג) ותהלך אש ארצה. אש לשון נקבה, כמו כי אש קדחה (דברים לז כג) : ויסטר ה'
 ברד. (יט) א"ר יוסי בר חנינא צלוחית מלאה אש ומאתריה ברד. ר' יוחנן
 אמר (כ) שלשה טפחים [התחתונים ברד, ושלושה טפחים] העליונים אש, מצרי יושב
 נכוה בברד, עומד נכוה באש, ולמה הכם הברד, (כא) לפי שהיו המצריים חושבים
 שיהיו ישראל בוצרים את כרמיהם, וכן מפורש ע"י רוד, יהרוג בברד גפנם ושקמזתם
 בחגמל (תהלים עח מז), (כב) בא חן מל וקיצץ את האילנות :
 (כד) ויהי ברד ואש מתלקחת. (כג) שהיו מתערבין זה בזה :
 (כה) ויך הברד. יש ויך לרעה ויש ויך לטובה, כענין שנא' ויך שרשיו כלבגון (הושע יד ו) :
 (כו) רק בארץ גושן. זו תפלאה שבין ישראל למצריים :
 (כז) וישלח פרעה ויקרא. שהיה מתיירא ללכת אליו מפני הברד : ה' הצדיק. (כג) הפח
 שאמר לא ידעתי את ה' (שמות ה כ), הוא שאמר ה' הצדיק :
 (כח) העתירו אל ה' ורב. שירבה אריכות אפים ברשעים, כענין שנאמר ורב חסד
 ואמת (שמות לד ו) :
 (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. (כד) מן העיר, כענין את אוצרו הטוב את
 השמים (דברים כא יב), ופירושו מן השמים, וכמו הם יצאו את העיר
 (נראה מד ד) : מן העיר. (כה) מלמד שחוצה לעיר היה לו בית תפלה למשה רבינו :

ה ערות ותקונים

שמעון לבד וזילקוס וגם' והזכיר בגי' כמו שהביא רבינו. (טז) והכשר כו'. וכן הובא גם' והזכיר
 וזמכילתא בגי' פוז. (יז) על האויר. וכן כתב הראב"ע על השמים, הוא האויר וכמוהו על פני
 דקיע השמים. (יח) כמו שכתבנו למעלה, שמות ח א. (יט) א"ר יוסי בר חנינא ללוחית מלאה אש.
 צ"י פלארענגן חסר במלמד הזה בשם ר' יוסי ומתחיל ר' יוחנן אמר וזה משנת המעתיק. ואם לפי
 צפסיקתא ויהי ציוס כלות משה (דף ג' ע"ב) ומדרש חזית ס' לאינה וראינה ותנחומא וארא, ושם ר' סיב
 וס' והזכיר צ' ע"ב מובא בשם ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר ללוחית של ברד מלאה אש, ר' נחמיה
 אמר אש וברד פחוכין זה בזה אולם מה שהביא רבינו בשם ר' יוסי בר חנינא ור' יוחנן לא מלאה במדרשים
 רק גם' והזכיר דף ג' ע"א. ונדלוי האילוף הדרש ממדרש ילמדנו או ממדרש השכם אשר הביא רבינו
 למעלה וגם צל ס' והזכיר לקח ממנו. (כ) ג' ספחים. המלות שהוספתי חסרים גם צ"י פלארענגן וצ"י
 פ"ב, וגמלא לגסון גם' והזכיר והמעתיק השמים מן ספחים עד ספחים. (כא) לפי שהיו המצריים חוששים.
 בתנחומא וארא ושם ר' סיב וס' והזכיר צ' ע"א ותד"א פ"ז ומובא זילקוס רמז קפ"ב. נמלא דרשה אחרת
 ברד מפני מה, מפני ששמו את ישראל נוסע גנות ופרדסים ואילנות וכרמים לפיכך הביא עליהן ברד ושבר
 אילנותיהן. וכאשר הביא רבינו מובא ג"כ גם' והזכיר דף ג' ע"א ולמה הכה הברד חטו המצרים שהיו
 ישראל בוצרין את כרמיהן לטיבך כרגו בברד גפנם ושקמזתם בחגמל (תהלים עח) בא חן מל וקיצץ את האילנות.
 וצ"ל ס' והזכיר הביא בתהלה (דף ג' ע"א) כמו שמלא בתנחומא ושם ר' יוחנן (דף ג' ע"א) הביא דרש
 אחר, ואולי היה כן לפני במדרש השכם. אשר גם דברי רבינו נובעים משם. (כב) בא חן מל. בשם ר'
 סוף וארא סיים במדרש תהלים יהרוג בברד גפנם ושקמזתם בחגמל ר' יהודה בר שלום אומר בחגמל בא חן
 מל ור' פנחס אמר כו' סליון, במדרש תהלים' נוסף מאיזה מעתיק, ובתמא דברי המדרש מובאים מתנחומא
 וארא ושם שמות האומרים הם ר' בוגא ור' יוחנן. וסוגת הדורש בא חן מל עיין דברי ידידי הרב"ג מהר"ם
 סלדווא בביאורו למדרש שו"ם מאור ע"ח. (כג) שהיו מתערבין זה בזה. הוא בדברי ר' נחמיה צפסיקתא
 ויהי ציוס כלות משה, שהיו פחוכין זה בזה. וס"ס בהערה כ"ז שהמלה פורים וענינה ערוכ. וכן מובא
 זילקוס רמז קמ"ו ותהי ה"יון פסיקתא. ונדלו נרצס על מלח פחוכין פ"ו משורנין. (כד) ססס אומר.
 עיין מכילתא בשלח פתיחתא. (כד) חן העיר. וכן הביא רש"י פס"ס. ובג"י פ"ב חסר מן העיר הראשון
 עד מן העיר השני וגמלא לגסון גם צ"י פלארענגן. (כה) מלמד שחוצה לעיר היה לו בית תפלה. במדרש
 שם ר' סוף ס' וארא. בלחתי את סעיר מכאן טלא היס נעוס חסן לחמלג בתוך מצרים לפי שישם מעולמא
 בגלולים

שמות ט וארא

למען תדע כי לה' הארץ . על כל מכה היה אומר לו למען תדע כי לה' הארץ , או בעבור תדע . (כו) והכתיב והארץ נתן לבני אדם (תהלים קמו עז) , לא קשיא כאן בזמן שהבריות עושין רצונו של מקום הארץ נתן לבני אדם , לאכול ולשתות ולשמוח , ואם אין עושין רצונו , לה' הארץ :

(ל) ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון . פי' ידעתי כלומר יודע אני כי טרם תעבור המכה תיראון , וכה"א וירא פרעה כי היתה הרוחה ויכבד (שמות ח יח) :

(לא) והפשתה והשעורה . ו' מוסיף על הברד שהכה כל אשר בשדה : כי השעורה אביב . במלה שפסק התהיל , והשעורה כי השעורה , (כו) וכן במשנה

במה מדליקין ובמה אין מדליקין , אין מדליקין (כה) לא בלכש , וכיוצא בזה הרבה במשנה : כי השעורה אביב . (כט) ולפי שהיתה כבר גדולה נשתברה :

(לב) כי אפילות הנה . (ל) מכוכות בתוך הקש של תבואה כי עדיין לא נתגדלו כל צרכם : (לא) ד"א כי אפילות . פלאות נעשו בהם שהרי כתיב ואת כל עשב

השדה הכה הברד (לעיל פסוק כה) , והחטה והבוסמת אין לא הוכו , אלא אפילות פלאות : (לג) ויצא משה מעם פרעה וגו' ומטר לא נתך ארצה . (לב) אלא עומדין תלוין עד

גוג ומגוג , שנאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו' (יחזקאל לח כג) , ואומר אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה (איוב לח ע) :

(לד) וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות . (לג) ראיתי שנים עשר ברד כתוב בפרשה , לפי שירד בזכות שנים עשר שבטים להוציאם מיד לוחציהם :

ויוסף לחטא . לפי שאמר למעלה חטאתי הפעם (לעיל פסוק כז) , כלומר שוב לא אחטא , ואעפ"כ ויוסף לחטא : ויכבד לבו הוא ועבדיו . הוא ראשון ועבדיו אחריו , וכן במכות

הוא ראשון ועבדיו אחריו , ונער פרעה וחילו (תהלים קלו עו) :

(לה) ויחזק לב פרעה וגו' כאשר דבר ה' ביד משה . כענין שנאמר לו למשה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה (שמות ג יט) , שישראל

הערות ותקונים

בגוללים ובסקולים . וכן הביא רש"י עה"ת ונדלתי היה כן לפניכם באיום מדרש כי גם רש"י לא ראה את מדרש שמ"ר , ועיין ברמב"ן , אך מקורם במילתא בא בפתיחתא פסוק בארץ מצרים . (כו) והכתיב והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כו' . בגמרא ברכות ל"ה ע"א ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה (תהלים כד) וכתיב הסמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה וע"ש בתוס' ד"ה כאן . אולם סתמוכס כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הוא בגמרא ע"ש על מאמר אחר אשר רבי חנינא בר ספא רמי כתיב ולקחתי דגני בעשו וגו' וכתיב ואספת דגן וגו' . (בז) וכן במשנה . שנה כ' ע"ב . (כה) לא בלכש . צ"י פלארענן ה"י' לא בלגש . וכן גורם בעל הערוך בערך לגש . וע"ש בתוספי שהמלה יונת . וזה כוונת הירושלמי לא בלכש רחמ"ל אמר לונשא מפרש מלת לכש שהיא מלה יונת . (כט) ולפי שהיתה כבר גדולה נשתברה . צ"י פלארענן כמלא אחר זה והפשתה נכשל סירותו נכשל בגבו על הזרע נכנס בו הזרע ומגדל לכך נשתרה . (ל) מכוסות בתוך הקש . הוא כדעת ר' יהודה לקישות היו ופי' כמו שכתב גם רש"י בפי' התורה מאחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד צפי קשה . (לא) ד"א כו' פלאות נעשו בהם . תחומא ושמ"ר סוף פ' וארא , ומובא בילקוט רמז קפ"ו בשם התחומא וכן רש"י עה"ת הביא ובמדרש רבי הנחומא יש מרבותינו שחלקו על זה ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו . (לב) אלא שומדים תלוין עד גוג ומגוג . עיין תחומא ושמ"ר צ"י האני ממסיר . ומובא בילקוט סוף וארא אשר לא היה כעובד אבגל עתיד להיות בימי גוג ומגוג שנאמר אשר חשכתי לפי צר ליום קרב ומלחמה (איוב לח ע) וכה"א ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו' (יחזקאל לח ע) וכן ע"ש בסוף הפסוק והשאר שהיו בשמים ירדו על גוג ומגוג לימות המשיח . וכוונת הדרש שהביא לראים ספסוק אשר חשכתי לעת צר . מחובר לפסוק לשלפניו הבאת אל אונרות שלג ואונרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה ר"ל אשר מנעתי אותם מלהורידם במצרים ושמתים להורידם ביים קרב ומלחמה , הוא מלחמות גוג . (לג) ראיתי שנים עשר ברד כתוב בפרשה . ולפי ראיתי חרבע עשר ברד כתוב בפרשה ע' , פסוק י"ח י"ט כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל"א : ובלי ספק היה רבינו מונט י"ב ברד שנפרשה נטה את ידך ששם נמלא רק י"ב ברד ובאמת לפי שהקורא הוא תחלת הפרשה ע"י היא פחותה ועיין בתחומא שהאל דרשתו גם' נטה את ידך בלשון גש"ה וזה מורה שהי' גם' הוא תחלת הפרשה שפ"י היא ובמ"א לארבעתי בפנין הפרשיות של התחומא אשר עתיד אני להוטיאן לאור שלם פסי' סרנה כמני יד

אם יכ"י אלהים עמדי .

שמות ט' ו' ארא

אין יכולין לצאת כי אם בדרך נפוצה של גבורה : ונאלצו ה' צבאות שמו קדוש ישראל . הוא ינאלצו כאשר תבמידו על יד נביאו , כי פדה ה' את יעקב ונאלצו מיד חזק מטנו (יחמיה לא י) : סליק פרשת וארא

פרשת בא

כתיב טוב ליראי האלהים (א) שיראו מלפניו (קבלה פ ונ), וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא (ב) מלפני האלהים (שס פס יג) , ישתבח שמו של מלך מלכי המלכים , שבשלם שכר טוב ליראי שמו , שנאמר ליראי האלהים שיראו מלפניו , שהרי אברהם אבינו כתוב בו , כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (נראה פס יג) זכחת עמו הברית , (ג) שנאמר על ידי עזרא , אתה הוא האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור כשדים ונו' וזכרות עמו הברית ונו' ותרא את עני אבותינו במצרים ואת צעקתם שמעת על ים סוף , ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו (ד) ובכל ארצו (נחמיה פ ח ט) : וטוב לא יהיה לרשע , זה פרעה הרשע , שהיה מתעקש לשלוח את ישראל : אשר איננו ירא מלפני האלהים . שנאמר לא ידעתי את ה' (שמות פ כ) , לכך נאמר

[י' א] ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו . שאמר ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז ג) , (ה) א"ר לקיש בא ליטמא פותחין לו , כיון שהכביד פרעה את לבו , אמר הקב"ה כי אני הכבדתי את לבו , הוא התחיל מעשה כבודות , (ה) ואני אוסיף לו כבידות וטיפשות , כדי לטורדו מן העולם : למען שתי אותותי אלה בקרבו . כדי שאשית מכות נחלות אלה בקרבו חזקות : ד"א שתי לחלשו כענין שנאמר גשתה גבורתם (יחמיה יא ל) :

(ב) (ו) ולמען תספר באוני בנג . פסוק זה למשה אמרו , למען תספר בתורה להודיע לדורות : את אשר התעללתי . (ז) כשם שהם עוללו את כרמי , כך אני מעולל בהם : ד"א התעללתי , הנאתי עליהם הסכות (ח) בגדל עלילות , שנאמר נורא עלילה על בני אדם (מכילת פו ה) : וידעתם כי אני ה' . המוציא אתכם מארץ מצרים : (ג) ויבא משה ואהרן . בבת אחת באו : עד מתי מאנת לענות מפני . (ט) כלומר ממאן אתה שלא לעשות עצמך עני , אלא בעזות פנים ובקשיות עורף אתה עומד : (ד) כי אם מאן אתה . זו התראה : הגני מביא מחר ארבה בגבולך . לא לזמן מרובה אני מרחק אותך אלא מחר : (י) ארבה שמו על שהוא הרבה , שנאמר חילי הגדול (יואל כ כה) , (יא) היה הארבה אוכל ואינו נאכל , היה נופל על פני המצרי ואוכלו ומנקר את עיניו :

הערות ותקונים

[י' א] שיראו מלפניו . וכן בכ"י פלארענן . ובקרא אשר ייראו מלפניו . (ב) מלפני האלהים . וכן בכ"י פלארענן , ובקרא אלהים . (ג) שנאמר פ"י עזרא . המקרא הוא גנחמיה כמו שזיינתי רק חזל נס הקדמונים ורשי ז"ל כמו לנחמיה בשם עזרא כמו שחראה בגמרא סוכה ל"ז פ"א בעזרא הוא חומר לאו סהר ונו' . והוא מקרא גנחמיה ח' פ"ו וכן תמלא הרבה פעמים ברשיי שביא בשם עזרא והמקרא הוא גנחמיה פ"ין בן יוחאי מענה י"ג . (ד) ובכל ארצו . וכה בכ"י פלארענן ופ"ב ובמקרא כתיב ובכל פס ארצו . (ה) א"ר לקיש . שבת ק"ד פ"א . (ה) ואני אוסיף . שחר פ"ג והכבדתי לך . כריני מוסיף לך עומאה על סומאתך . (ו) ולמען תספר . בכ"י תמלא לפני זה הוספה מהמעתיק וז"ל אמר המעתיק שמעתי למה אמר בלשון בא ולא אמר לך , לפי שג' מכות עתידין לבוא עליו כמתין ב"א ואלו הן ארבע פ"ב . ובכ"י פלארענן ופ"ב לא תמלא , וראיתי בבטל המורים שהביא וז"ל בא עולה בגימטריא ג' רמו לו שג' מכות יביא עוד עליו עכ"ל . (ז) כשם שסם שוללו את כרמי . דורש מלשון וכרמך לא תעולל (ויקרא יט י) . (ח) בגדל עלילות . פי' מלשון פעולה , וכן פי' הרשעים . (ט) כלומר ממאן אתה כו' . וז"ל רשיי לענות כחרגומו לאתכונעא והוא מגזרת פני מאנת להיות עני ושפל מפני עכ"ל . (י) ארבה שמו על שהוא הרבה שנאמר חילי הגדול . וכן כתב בראשית ארבה שם מין חולי נקרא כן בעטר שהוא יוחר רב מהמינים האחרים . וכמו יחר בגזם אכל הארבה [יואל א ד] ועליו כתוב חילי הגדול [שם כ כה] וא"כ יסי האלף נוסף עכ"ל . (יא) היה הארבה אוכל ואינו נאכל כו' מלאתי ג"כ כן מובא בס' והזכיר ג' פ"א . הגני מביא מחר ארבה בגבולך , היה ארבה סוס אוכל ולא נאכל

שמות י בא

כג

(ה) וכסה את עין הארץ. זה השמש, כי כענן גדול הוא בא, ולא יוכל בן אדם לראות את הארץ, מרוב הארבה שכיסה את הארץ: ואכל את יתר הפלטה. זה החטה והכוסמת:

(ו) ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים. בכל המכות הוא היה לקה תחלה: ויאמר עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו לבוקש. זה משה, וכה"א כי זה משה האיש (שמות לג א): הטרם תדע. כלומר טרם תרצה לידע, כי אברהם מצרים ואחר תשלחם:

(ז) וישב את משה ואת אהרן. (יב) שלח אחריהם שלוחים: (ט) ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך. כשם שהיינו בעבודה שלך, כך נהיה בעבודת אלהינו:

(י) ויאמר אלהם יהי כן ה' עמכם. בדעתו שהיה מקלל להם: ראו כי רעה נגד פניכם. (יג) זה בעל צפון, אמר להם נגד דרכיכם טעותו עומד והוא ידוע לכם:

(יא) לא כן. לא כדבריכם ללכת כולכם, אלא לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים, כי בראשונה לא הייתם אומרים אלא נלכה נזבחה לה' (שמות יז יז) ועתה לכו נא הגברים ועבדו את ה':

(יב) ויאמר ה' אל משה נמה ידך על ארץ מצרים בארבה. כדי שיבא: (יג) ויש משה את משהו וגו' וה' נהג רוח קדים בארץ. (יג) כל הפורעניות מרוח קדים, שנאמר ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מח ח), רוח קדים חרישית (איוב ד ח), רוח קדים עזה (שמות יד כא):

(יד) ויעל הארבה וגו' וינח. בוא וראה כמה גדולים מעשה ה', הארבה הזו מונח בארץ במקום שאין אדם רואה אותם, ואינו אוכל ואינו שותה, והוא חי בדברו של הקב"ה, וכיון שמצוה עליו לילך לאכול יבולה של ארץ שהכעיסוהו, הוא ננער ומתגבר לעשות שליחותו של הקב"ה, שנאמר (יד) כצל בגטותו נהלכתי ננערתי כארבה (תהלים קס ט), אבל חיילותיו של בשר ודם הוא צריך ליתן להם מתנות תמיד לעמוד במלחמותיו, ואינם יכולים להלחם בהרים ובחומות, שאין הסוסים יכולין לעלות לשם, אבל ארבה זה מה כתוב בו, כמראה סוסים מראהו, כקול מרכבות על ראשי התרים, בעיר ישוקו בחומה ירוצון בבתים יעלו בעד החלונים יבואו כגנב (יול' ז ד ה ט), ועליהם נאמר (טז) הילק הגזם והחסיל חילי הגדול (סס טס טז):

(טז) וימחר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם. מהו לכם לפי שאמרתי יהי כן ה' עמכם (לעיל פסוק י):

(יז) ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו. (טז) מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום, כך תפלת הצדיקים מהפכת הגזירה ממדה רעה לטובה: ויסר מעלי דק את המות הזה. בישרו פיו על סכת בכורות:

(יח) ויהפוך ה' רוחים. הוא שאמרתי שמהפך הקב"ה מדת אכזריות למדת רחמנות, מפני תפלתן של צדיקים: וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף. (יז) ים סוף הוא למצרים מן המזרח, לפי שהארבה מן המזרח בא, שנאמר ורוח הקדים נשא את הארבה, וקדים הוא מזרח, והולך הרוח את הארבה במערב ארץ מצרים, והוא מקום ישוב שדות וכרמים, וכשנהפך הרוח חזר הארבה ממקום שבא, שנאמר ויתקעהו ימה סוף, למה נקרא שמה ים סוף, שכל סופה וסערה באה מן הים ההוא,

הערות ותקונים

סוף סוף כפי המצוי, ואכלו ומנקר את עינו ע"כ. ואולי לקוח ממדרש השכם. (יב) שלח אחריהם שלוחים. וכן הביא רש"י. (יג) זה בעל צפון. מכילתא בא סיני. בעל צפון כשתייר מכל היראות כו'. (יד) כל סודותיו. מכילתא בשלח פ"ד ב"ב כ"ט ע"א. (יד) כלל נוסותו. וכ"ה בכ"י פלארענץ, ונקרא כנסותו. (טז) הילק הגזם והחסיל. וכן מובא בכ"י פלארענץ וכ"י פ"ב ובמקרא כתוב הילק והחסיל והגזם. (טז) מה עתר זה. יבמות ס"ד ע"א. (יז) ים סוף הוא למצרים מן המזרח כו'. עיין רש"י עה"ת שכתב וז"ל ורוח הקדים רוח מזרחית נשא את הארבה, לפי שבא כנגדו עמלרים בדרומית מערבית היתה כמו

שמות י בא

שהמדבר בוקע בו : לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים . בוא וראה הצפרדעים לפי שהבאישו כתוב ויצברו אותם המרים חמרים , (יח) אבל הארבה לא סתו במצרים , כדי שלא יאכלום המצריים ויהנו בהם :

(כ) ויחזק ה' את לב פרעה. בתחלה ויחזק לב פרעה (שמות ט לה), ולבסוף ויחזק ה' את לב פרעה, (יט) היינו דאמר ריש לקיש בא ליטמא פותחין לו, ולכן אמר יחזקאל (יחזקאל נ כ) ונתתי מכשול לפניו, ואומר (כ) ואנכי פתיתי את הנביא ההוא (טס יד ט), שכיון שאדם חפץ ברשע, הוא נכשל מן השמים (כא) ובא ליטהר מסייעין אותו :

(כא) ויאמר ה' אל משה (כב) גמה את ירך על השמים ויהי השך . אותו השך שאמרתי להיות יהיה על ארץ מצרים לבד : וימש חשך . (כג) וימששו מצרים חשך ולא אור , ואע"פ שהוא בש' אחד , הרי כתוב אולי ימושני אבי (נחלשית כז יג) , בש' אחד והוא לשון מישוש , כי הנ' והיו"ד שפל לתיבה , כלומר ימיש אותו : (כד) ד"א מלשון לא ימיש עמוד הענן (שמות יג כג) , כלומר אחר שבא חשך הלילה , בא חשך מצרים ונתחברו חשך של לילה וחשך היום כאחד ; וזה בלא התראה , (כה) ומכת החשך למה היא באה , על שהיה המצרי אוחז את העברי ואומר לו עמוד עד שאני אוכל , והנר מונח דולק על ראשך , ולא תזוז לכאן ולכאן , ואם תזוז הריני הותך ראשך בסייף , לפיכך ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים , כשיעור שלשת ימים , כי לא נפרד היום מן הלילה , לדעת מתי יום ומתי לילה , אלא כשיעור שלשת ימים :

(כג) לא ראו איש את אחיו . אפילו אם היה מדליק נר היה כבה , כשם שאומרים בני אדם על חשך שבהרי חשך , כי אפילו נרות אין דולקות שם ונכבות מפני החשך : ולכל בני ישראל היה אור במושבותם . והיו ישראל נכנסין בבתיהן ונוטלין כל מה שהיו למצריים ואין מרגישין , הרמזים הקב"ה היאך שישראל עתידין לצאת

ה ערות ותקונים

שמפורש במקום אחר (במדבר לד ג) וע"ש שהביא אומר אני שים סוף היה מקלתו במערב לפיכך רוח ים תקפו לארבה כימה סוף כנגדו . (יח) אבל הארבה לא מתו במלרים . עיין תנחומא ואלרא ושמר פי"ג א"ר יוחנן כיון שבא ארבה שמחו המלריים . (יט) היינו דא"ר לקים . שבת ק"ד ע"א . (ב) ואנכי פתיתי . וכו' כ"י פ"ב . וכו' פלארענך אנכי פתיתי הנביא ההוא , ובמקרא כתוב אני ה' פתיתי את הנביא ההוא . (כא) ונא לטהר מסייעין אותו . שבת טס . (כב) נסה את ירך . וכו' כ"י פלארענך ובמקרא כתב נסה ירך ובמסורה נמנה צין י"ו חסר את בלישנא . ויב"ע חרנס ית ירך כאלו הו' גם לפניו את ירך . (כג) וימששו מלרים חשך ולא אור . כוונתו כי הוא מפעלי הכפל . והביא לשון הכתוב ימששו חשך ולא אור (איוז יב כה) . ועיין בהראב"ע אחרי שהביא דברי יפת כי וימש חשך כמו וימש הביא דעתו כי וימש מגזירת ימשש ואין ספנה בעבור שהוא מפעלי הכפל , כי כמוהו צוה הענין ידיהם ולא ימששון כו' והנה הספס שימששו בידם החשך שכל כך יחי' עב . וגם רש"י ע"ה הביא וז"ל ומדרש אנדה פותרו לשון ממשש בלמרים שהי' כפול ומכופל ועב עד שהי' בו ממש עכ"ל ובתנחומא בא ושמר פי"ד איתא וימש חשך כמה היה אוחז חשך רבותיט אמרי עבה כדינר הו' , שנאמר וימש חשך שהי' בו ממש ע"כ . ובילקוט בא רמז קפ"ו הביא בשם תנחומא עבה כדינר קורדיינא . לכן תראה כי בתנחומא ובמדרש נשמטה המלה , קורדיינא' והוא מלשון חז"ל חולין כ"ד ע"ב שיעוריה כדינר קורדיינא כו' והם מיני דינרים של גודיין קיסר כמו שהביא המוספי . וכן בתנחומא עבה כדינר קורדיינא זהו שיעור ממשות . וע"ע בחולין כ"ה ע"ב אם אישחזיר עובי דינר זהב כשרה . וראיתי בספר והזכיר (ג' ע"א) וימש חשך שהי' משתמש וזהו עובי כדינר זהב , עובי דינר גורדיינא יש לתקן שז"ל שהיה ממשש או ממשש כחרגוס ירושלמי . והמחבר הוסיף על לשון התנחומא , והיה עובי כדינר זהב' ע"י מאמרס חולין כ"ה ע"ב וכן בהרבה מקומות בדברי רז"ל מובא השיעור הזה . כדינר זהב . וידידי הרב"ג בעל ענפי יהודה כתב וז"ל מ"ש המחבר עובי דינר וכו' ליתא בתנחומא ושמר וכנראה שהיא חסר עכ"ל אולם עובי דינר גורדיינא הוא דברי התנחומא ובעל והזכיר הוסיף רק המלות עובי כדינר זהב . ואולי היתה זאת הגהה מבחון והוצא פנימה . (כד) ד"א מלשון לא ימיש . עיין רש"י שכתב ואונקלוס חרנס לשון הסרה כמו לא ימיש , בהר דיעדי קבל לילה , כשיגיע סמוך לאור היום , אבל אין הדבור מיושב על כו"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך . והרב הגאון הגדול מהר"ן אדלער בעל נתינה לגר העיר בלדק שגם המתרגם מפרש שהוא כמו וימשש ע"ש . ועי' מכילתא בשלח פ"ד שהוא מש באפילה שנאמר וימש חשך . וז"ל שהוא מלה אחת ועי' במדות סופרים אות מ' . והראב"ע הביא בשם יפת כי וימש חשך כמו וימש . (כה) ומכת החשך למה היא באה כו' . גם זה מובא בס' והזכיר (ג' ע"א) וז"ל אמרו כשהיה המלרי סועד בלילה

מאפלה לאורה, והם המצריים עתידין להיות שותקין, עליהם נאמר ורשעים בחשך ידמו (ט"א כ ס), ומכה זו בלא התראה, כי בראשונה היה מתרה בו ב' פעמים, ובשלישית בלא התראה באת להם המכה, וכן כל המכות שנים בהתראה והשלישית בלא התראה, וכיון שנהפך המטה לנחש, כסבור היה פרעה שכשפנים הם משה ואהרן, אמר לו פרעה למשה (כו) תכן אתה מכנים לעפרים, (כז) כלומר עפרים מקום כולו תבן, ומשם מוציאים תבן לשאר עיירות, כך למה את בא לעשות כשפים, ומצרים הוא מלאה כשפים, אמר לו משה לפרעה (כח) למתא ירקא ירקא שקול, (כט) כלומר לעיר שהיא מלאה ירק הולך לשם ירקות, כלומר אין הדבר נמכר בטוב אלא במקום שעושיין אותו, ואם ארץ מצרים מלאה כשפים, המעשים של זקב"ה גדולים מהם, וכיון שלא קמו איש מתחתיו שלשת ימים נלאו, שנאמר ויקרא למשה ולאהרן, זה היה מעשה אחר שלשה ימים של חשך, שהרי כתיב ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים, (ל) אמרו שלשת ימים היה חשך ואפלה (לא) עוביו כדינר זהב, ושלשת ימים אחרים היה חשך ולא אפלה, קל ממנו וביום הו' התחיל להאיר:

(כד) ויקרא פרעה אל משה. (לב) יש אומרים כי משבט התחילו המכות למצריים, (לג) לפיכך נקרא שבט שבט למצריים, חשוב עשר מכות לשמונה שבועות, ארבעה בחודש שבט, וארבעה באדר, ושנים בחצי ניסן, ובחמשה עשר בניסן יצאו, כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה ע ה):

(כה) ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות:

כי וגם מקננו ילך עמנו. וכתיב ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים (שמות ז יא), (לד) אמרו רז"ל גם לרבות אשת פרעה, שהיא התחילה לקרוא למכשפים,

ואח"כ פרעה, לכך נאמר גם פרעה, ומשה רבינו אמר וגם מקננו לרבות רכוש מצרים, שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית סו יד): לא תשאר פרסה. לא תשאר בהמה טהורה המפרסת פרסה: כי ממנו נקה לעבוד את ה' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבוד. (לה) באותיות יש מהם כמו עתידות, והם עברות, כמו י' יעשו ענף בחורב (מגילת קו יט), וכן נדע, כמו אין אנו יודעין מה נעבוד את ה', שחרר כאן כתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב):

(כו) ויחזק ה'. שהחזיק את לבו מתחלה החזיקו הקב"ה:

(כז) ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני. זה שאמר הכתוב בפי כסיל הוטר נאווה (משלי יד ג), ואומר ופי אויל מחתה קרובה (סס יד):

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

כי' מביא את ישראל ומושיבו כנגדו ומדליק את הנר ומניחה על ראשו ואומר ראה שלא חספ לכאן ולכאן ולא לאו אני מתין את ראשך. ואין ספק כי טבע ממדרש כספס כי בהנחומא סוף וארא ושמי' סיד ותד"א פי' וילקוט רמו קפ"ג ורש"י עה"ת (כ"א כ"ב) וס' והזכיר (ג' ע"ג) נמצא פעם אחר למכת הארבעה. (כו) חנן אלה מכנים לעפרים. מנחות פ"ה רע"ג. (כז) כלומר עפרים מקום כולו חנן. ז"ל רש"י שם עפרים שהוא מקום הרבה תבואה אלה מביא לשם תבואה למכור בחמיה כך ארץ מצרים שהיא מלאה כשפים אלה נא לשם לעסוק בכשפים. (כח) למתא ירקא ירקא שקול. בגמרא שם אמר לכו אמרי אינטי למתא ירקא ירקא שקול. (כט) כלומר לעיר שהיא מלאה ירק כו'. ז"ל רש"י שם לעיר שגדל שם ירק הרבה הביא ירק שלך למכור לפי שמתקבצין שם הכל לקנות. (ל) אמרו שלשה ימים. הכוונה ג' ימים האחרונים הי' חשך ואפלה, וג' ימים אחרים היינו הראשונים. וז"ל התנחומא ריש ג' עה"כ ויס משה את ידו ושמיד פי' ז' ימים היס כי' שלשה ימים הראשונים מי שהי' יושב וצקש לעמוד עומד והעומד שצקש ליטש יושב, שלשה ימים האחרונים כל מי שהי' יושב לא הי' יכול לעמוד כו', מנין שכן כתיב לא ראו איש את אחיו הרי שלשה ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים הרי ששה כו' וכן הביא רש"י עה"ת ומוצא גם גם' והזכיר (ג' ע"ג). (לא) עוביו כדינר זהב. עיין לעיל הערה ר"ג. (לב) יש אומרים. הביא רבינו לעיל ח' וע"ש בהערה. (לג) לפיכך נקראו שנים שנים למצרים, לעיל הביא רבינו לכך נקראו שנים שנים למצרים. (לד) אמרו רז"ל גם לרבות אשת פרעה שהיא התחילה לקרוא למכשפים. לא מנחתו לפנינו בהנחומא רק ראיתי בילקוט רמו קפ"א וחבר הליון. ויקרא פרעה אין כתיב כאן אלא ויקרא גם פרעה וא"ר לוי שקרא לאשתו וא"ל ראי כילך בלו היכודים לשחק צי כו'. ובשמ"ר פ"ט ויקרא גם פרעה מאו גם שאף לאשתו קרא ועשתה כן. (לה) באותיות יש מהם כמו עתידות והם עברות. ר"ל באותיות נמצא שהם לעתיד והם מורה לעבר. וכ"כ פ"ג בשמות והם עברות:

שמות י יא בא

בט) ויאמר משה כן דברת. יפה אמרת, לא אוסיף עוד ראות פניך, וכן היה: [יא] א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים. לימד על שאר מכות שנקראו נגעים: גרש יגרש, כאדם שמחזיק בחכירו להוציאו מביתו, וכה"א ותחזק מצרים על העם (שמות יג ג):

ב) דבר נא. (א) אין נא אלא לשון בקשה, אמר לו הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם לישראל, וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, וכי מצרים ריעיחם של ישראל היו, שהכתוב אומר איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, אלא מלמד שאחרי המכות נהיו המצריים כריעים וכאוהבים לישראל, כדי להשאיל להם כלי כסף וכלי זהב זה, ולא היה לו למצרי ריעי ואהובי השאילני כלי זה, או מלבוש זה, העם בעיני מצרים (שמות יא ג), לקיים מה שנא' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (נחל'ית טו יד), אמר הקב"ה כשם שנתקיים עליהם כי גר יהיה זרעך (שם טז יג), כך יתקיים עליהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, (ב) ואם תאמר והלא בשלשה ימי אפלה לקחו כל אשר להם, תשובתך (ג) בשלשה ימי אפלה לקחו המטמוניות ולא הרגישו המצריים, ומה שהיה להם בבתים השאילום, והלא דברים קל וחומר הם שלא הבטיחם הקב"ה אלא בדבור אחד זכו לכך, אנו שהבטיחנו על ידי כל נביא וחווה על אחת כמה וכמה, עוד אבנך ונבנית (ד) בתולת בת ציון עוד תעדי תופיך (ירמיה לא ג), עוד יאמרו באזניך בני שכוליך (ישעיה מט כ), אז תשמח בתולה (ירמיה לא יג), אז יאמרו בנוים (תהלים קכו ג), אז תראי ונהרת (ישעיה ס ה), אז ימלא שחוק פיננו (תהלים קכו ג), וכאלה רבות ישועות ונחמות אשר הבטיחנו הקב"ה, לכך נאמר לכן חכו לי נאם ה' (נפני' ג ח), אשרי המחכה ויגיע (דניאל יג יג), ואשרי כל חוכי לו (ישעיה ל יח), קח אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (תהלים כו יד):

ד) ויאמר משה כה אמר ה'. (ה) זה הדבר אומרו משה בעמדו לפני פרעה, בשעה שאמר לו כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך, קודם שיצא היתה שם יד ה', שנאמר ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה, ואמר לו כחצות הלילה, (ו) לפיכך אמר משה רבינו [כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא, ויש לנו ביוצא בהם במקרא] כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו (שמות לג כו), ואמר כה אמר ה' כעת מהר סאה סולת בשקל (מ"ג ז א), מלמד שלפי השעה נצנצה רוח הקודש עליו. (ז) ד"א כחצות הלילה, לפי שידע משה רבינו שאיצטננונים של פרעה לא היו יכולין לעמוד על חצות הלילה, כדי שלא יאמרו משה בדאי הוא, אמר כחצות, או קודם לכן או אחר כן כי אם סמוך לחצות: רובן של עובדי כוכבים לוקים בלילה, שנאמר כל חשך טמון לצפוניו (חיוג כ כו), במבול כתיב והפך לילה וידכאו (שם לד כה), בחמשה מלכים כתוב ויחלק עליהם לילה (נחל'ית יד טו), בסדום כתיב וכמו השהר עלה (שם יט טו), לפי שכבר הוכו מן הלילה, בלבן כתוב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (נחל'ית לא כד), וכן נאמר באבימלך ובפרעה: בסיפרא כתוב הכוכבים מסלותרם נלחמו עם סיפרא (שופטים ה כה), בסנחריב כתוב ויהי בלילה ההוא (מ"ג יט לה), בבלשצר כתוב ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא (דניאל ה ל), בהמן כתיב בלילה ההוא נרדה שנת המלך (אסתר ו א), להביא פורעניות על המן, כן יאבדו כל אויביך ה': אני יוצא בתוך מצרים. דרך גבורה, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים תהם (זכריה יד ג), כי הנה ה' יוצא ממקומו (ישעיה כו כא), יצאת לישע עמך (חבקוק ג יג),

ה ערות ותקונים

[יא] א) אין נא אלא לשון בקשה. ברכות ס' ע"א. (ב) ואם תאמר עד והלא דברים קו, נשמע בכ"י פלארענץ. (ג) בשלשה ימי אפלה לקחו המטמוניות. עיין תנחומא ב"א ע"כ ולכל בני ישראל היה אור. (ד) בתולת בת ציון. בקרא בתולת ישראל. (ה) זה הדבר אומרו משה בעמדו לפני פרעה. עיין רש"י ע"פ שכתב: בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שחרי משיאל תלסניו לא אוסיף ראות פניו. (ו) לפיכך אמר משה רבינו. המלות שהבארתי חפרים לפיננו ונמלא לנו ככ"י פלארענץ, וככ"י ס"ב, והמעתיק השמים מן כה אמר עד כה אמר. (ז) ד"א כחצות הלילה לפי שידע משה. ברכות ד' ע"א וילקוט ב"א

שמות יא בא

בל אלה לשון גבורה, שנאמר ה' כגבור יצא וגו' (ישעיה מז יג), לכך נאמר אני יוצא, בכבודו הגדול נגלה בתוך מצרים:

(ה) זמרת כל בכור, וימות, כמו והשכיל ועשה (ירמיה ס ה), ופירוש כמו ישכיל ועשה, כן וסת רסת: כל בכור, הוא שאמר הקב"ה למשה ואמר אל פרעה וגו', ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך (שמות ד כג): מבכור פרעה היושב, (ח) הוא הראוי להיות יושב על כסאו: עד בכור השפחה, (ט) הוא בכור השבי (שס יג סס): אחר הרחים, כמו אשר בבית הבכור (סס), אלא ששינה הכתוב בלשון: וכל בכור בהמה, השווה הקב"ה המצריים לבהמתם, מפני שתועבת מצרים היתה בהמתם:

(ו) והייתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה, (ז) לשון זכר, כלומר כמוהו כאותו הלילה לא נהיית צעקה, כי הצעקה לשון נקבה, וכמוהו לילה זרם לאותו לילה, לא תוסיף צעקה, חצי הפסוק לשון זכר, וחצי הפסוק לשון נקבה, לפי שחציה עונה על הלילה, וחציה על הצעקה:

(ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב, (יא) כמו לא יצרח כלב, שלא ינבח: למאיש וער בהמה כלומר אפילו בהמתם של ישראל שהיו מנהגין את בהמתם לצאת לדרך לא יחרץ להם כלב את לשונו: (יב) לשנו חסר ו', כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו: למען תרעון, על כל תוכחה ותוכחה הביא בו ידיעה, למען תרעון, למען תדע, וכן כולם, לפי שאמר בתהלה לא ידעתי את ה' (שמות כג):

(ח) וירדך כל עבדיך, ירידה תהיה להם לרדת ממדרגתם: אלה אלי, מלמד שלפני כל השרים היה מדבר אל פרעה: צא אתה וכל העם אשר ברגליך, לרגליך נצולים כלם: ואחרי כן אצא, ביד רמה: ויצא מעם פרעה, זה מודיע כי משעה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך (שמות י כט), לא זו משם עד שאמר לו למשה רבינו כל הדברים האלו:

(ט) ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה, זה הדבור קודם לכן נאמר לו למשה רבינו ולא ישמע אליכם פרעה, שנאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם סלך מצרים להלוך (שמות נ יט), זה הפסוק מוקדם ומאוחר, וכן הוא אומר ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, ולאחר שיצא משה מעם פרעה קודם מכת בכורות אמר לו פרשת בכורות, ופרשת חוקת הפסח, ופרשת קדש לי, ופרשת פטר רחם, כדי לחנכם במצות ישתבח שמו של אלהינו (יג) שהביא המכות על פרעה ועמו (יד) כשכסים מלכים, בתהלה סבר להם אמת חסים, שנאמר ויהפוך לדם יאוריהם ונזוליהם בל ישתיון (הכלים עח מד), כיון שלא חזרו הביא עליהם (טו) קלנים, אלו הצפרדעים, כיון שלא חזרו ירה בהם חצים אלו חכנים, שנאמר ותהי הכנם באדם

הערות ותקונים

גא רמו קמיו, ורשי עהיז, ועיין בפסיקתא פסקא ויהי בחמי הלילה ובהפדה כ"ס. (ח) הוא הראוי להיות יושב על כסאו. וכן ת"ל לפתיל למתב וכן כתב הראש"ע היות על כסאו הראוי לשבת על כסאו אחריו. (ט) הוא בכור השבי. וכן הביא הראש"ע והראש"ס ע"ס. ועי' מכילתא גא פי"ג. (י) לשון זכר כלומר כמוהו כאותו הלילה לא נהיית צעקה. עיין הראש"ע. והראש"ס כתב הרבה מלינו לשון זכר ולשון נקבה בדבר אחד והספורנו מפרש כרבינו אשר גילה כמוהו לא נהיית צעקה כזאת. (יא) כמו לא יצרח כלב. ויהי' מלותיו המסתפכות כמו כש כש. מלשון יריע חף יריוח (ישעיה מז יג). (יב) לשנו חסר וי"ז. מוצא בשמו במנחת שי וז"ל במדרש לקח מוצ לשנו כתיב חסר וא"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע"כ. (יג) שהביא המכות על פרעה ועמו כשכסים מלכים. הנחומא גא ארז"ל כשכסין של מלכים הביא הקב"ה עליהן המכות, ומקור המאמר הוא בפסיקתא ויהי בחמי הלילה דף ס"ו ע"ב ר' לוי בר גרמי אמר כשכסין של מלכים גא עליהם הקב"ה ופ"ס בהפדה פ"ד שכל המאמר נמלא בשאלות דרב אחאי גאון ס"ס לו ס"י פ' ולין שם בגאון הרי"ב מעין זה חמלא בילקום ואר"א רמו קפ"ב בשם הנחומא עכ"ל וזאת השאלות שאב דבריו מהפסיקתא וכן מלא בס' והזכיר דף ג' ע"ב. (יד) כשכסין. עכסין. פי' ציוני מצאצא סדר (ארדנונג) ור"ל לפי סדר ומספר המלכים כן הביא עליהם המכות ועיין בפסיקתא שם הערה פ"ה. (טו) קלנים. פי' משמיע קול, והעירותי בפסיקתא שם הערה ס"ז, שהיא מלה רגילה במדרשים, כמו וי"ז חז"ו ארי גרם אליו לפריא קלנין אמר הקב"ה יבא הקול, ויכפר על הקול. ונתחומא חלוס פ' וזה הדבר (לק"ט ח"ב) דלית קלאנין

שמות יא בא

ובבהמה (שמות ח יג), (טז) שהיתה נכנסת בתוך גופו של מצרי כחץ, כיון שלא חזר הביא בהם את (יז) הלגיונים, אלו הם הערוב, שנאמר הנני משליח בך וגו' (שס ה יז), ואומר ישלח במ חרון אפו (תהלים עח מט), כיון שלא חזרו הביא בהם (יח) דורמייכות, זה הדבר, והרג את מקניהם, כיון שלא חזרו הביא בהם (יט) גפס, זה השחין כיון שלא חזרו השליך עליהם (כ) אבני בליסטראות, זה הברד, כיון שלא חזרו (כא) גירה בהם אוכלסין הרבה, זה ארבה, כיון שלא חזרו נתנם (כב) בבית האסורים, זה החשך, ואח"כ הכה הנדולים שבהם, שנא' ומת כל בכור (לעיל פסוק ה): (כג) כהוב במדרש שיר השירים על אשה אחת שהמטינה את בנה בראש הגג, ומפני שאמר מישה ומת כל בכור, הסבירה היא שינצל על ראש הגג, הרגישו בו הכלבים ואכלוהו, עמדה בחצי הלילה לבקשו, והנה אכלוהו הכלבים, והיא הקיצה כל המצריים בקולה. (כד) כמו פורענות מצרים תהיה פורענות אדום, מצרים בדם, ואדום בדם, שנאמר ונתתי בופתים בשמים ובארץ דם ואש, השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום ה' (יואל ג ג), במצרים קול צפרדעים, ובאדום קול שאון, דכתיב קול שאון מעיר (ישעיה כו ו), במצרים נהפך עפרה לכנים, ובאדום לזפת, שנאמר [ונהפכו נחליה לזפת] והיתה ארצה לזפת בוערה (שם לד ט), (כה) במצרים [ערוב, ובאדום כתוב וירשוה קאת וקפוד וינשף ועורב ישכנו בה (ישעיה לד יא)], במצרים] דנם בדבר, ובאדום

הערות ותקונים

קלאנין של הולעים יולאים מתוך אהליהם. והמאמר מהפסיקתא מובא בערוך בערך קל ה'. (טז) שהיתה נכנסת בתוך גופו של מצרי כחץ. עיין בפסיקתא שם הערה פ"ח (יז) הלגיונים. בפסיקתא שם בהערה פ"ט כתבתי היא מלה שנורה במדרשים והיא יונית λεγέω וכן רומית legio וענינה חיילות ובהנחומא נאמר במקומה ברברים, וזילקוס וארא נשמטה שלשה מכות ערוב דבר שחין, כי קפץ המעתיק מן לא חזרו עד לא חזרו. (יח) דורמייכות. עיין פסיקתא שם בהערה ז' ופי' דבר כגד מאלד והיא כמו אנדרלמוסיא ע"ס. (יט) גפס. ידוע שמתן הרים הנוסף מזין הסלעים Naphtha ועיין מה שהעירותי בפסיקתא שם הערה ז"א. (כ) אבני בליסטרא. בפסיקתא שם הערה ז"ג הנאחתי הרבה מקומות אשר המלה הזאת נמצאת, וכתבתי שהיא מיוני ורומי Ballista βαλλιστρα ופי' כלי מלחמה אשר בו מורים אבנים והניתוח לרדות החומה ולהרוג האויבים ע"ס. (כא) גירה בהם אוכלסין. כ"ה בהנחומא וזילקוס רמז קפ"ב בשם התנחומא וגם מובא כן בשם' והזהיר דף ג' ע"ב, אולם בפסיקתא דף ס"ז ע"א, גם בפסיקתא רבתי פסקא ויהי בחצי הלילה הנוסחא העמיד עליהם כובשים, המפרש לפסיקתא רבתי דפוס ברעסלוויא כתב לריך עיון פירושה, ואזכי בהערה ז"ד בפסיקתא שם העירותי שאין ספק שמעתיק התנחומא הציג מלת אוכלוסין במקום כובשין יען כי חשב שפי' כובשין הוא חיילות שיכבשו אותם, וכן מפרש הגאון בעל זרע אפרים המלה הזאת בפסיקתא רבתי שם, אולם מלבד אשר מנה כבר הלגיונות למכת ערוב וראוי אי"כ למכה זאת דבר אחר, גם איננו עולה יפה לפי הענין, וראיתי צייטרענע להרב הגדול מהרימ"ז ז"ל ח"ב דף קמ"ז בהערה שרלה לגרום כבשים מן כבש שפי' מדרגות וסולמות ע"ס ודבריו דחוקים, אולם האמת הוא כאשר מצאתי בערוך ערך כבש ז' וז"ל בפסיקתא ויהי בחצי הלילה, הביא עליהם כבשין הרבה בריש מגילת איכה [בשהיחתיא וזכור את צוראך] ולבנות דייק כבשין ע"כ. וכח המוספין מין כלי מלחמה עשוי לרדות חומות ולו ראש כמו חיל וכבש מננה, וכן קוראים לו היונים ורומים בלשונם עכ"ל והוא הגקרא Aries (וויידער, באק) עיין ערוך ערך חילה דספינהא ובהערה להרמ"ל שם. וראיתי בשאלות שם הביא ג"כ הלשון העמיד עליהם כבשים, והוסיף הגאון ר' אחאי ז"ל באמצע המאמר, ר"ל כובשים ומחזיקים בהם ובמח"כ לא ירד לשומק הוראת המלה שהוראתה מין כלי מלחמה, ואולי היא הוספה חילונית דבברי הגאון מאיזה מעתיק. (כב) בבית האסורים. כ"ה בהנחומא וילקוס וארא, אולם בפסיקתא דף ס"ז ע"ב ובפסיקתא רבתי ובשאלות הני' הביאם בפלקיות, והמלה יונית ופי' ψαγλας בית הספר. ובערוך ערך פלק א' הביא צ' נוסחאות וז"ל בפסיקתא ויהי בחצי הלילה, וזילמדנו ויהי חשך, אח"כ חבשן בפלקיות זה החשך ס"א לא חזרו חבשן בבית האסורין, פי' בית הספר צ"י ובלשון ישמעאל נקרא הסדין שכובשין בו רגלי האדם פלקה עכ"ל. ועיין בהערה ז"ה לפסיקתא שם. (כג) כתוב במדרש שיר השירים. חפשתי ולא מצאתי לפניו במדרש חוית. וככ"י פלארענץ חסר זה מן כתוב במדרש עד כמו פורענות מצרים. (כד) כמו פורענות מצרים. עיין פסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה דף ס"ז ע"ב ומובא בשאלות ובפסיקתא רבתי ובהנחומא צא וזילקוס רמז קפ"ב בשם התנחומא וכן בשם' והזהיר דף ח' ע"ב. מי שפרע מן הראשונים הוא יפרע מן האחרונים מה מצרים בדם אף אדום כן. ועיין בפסיקתא שם הערה ז"א. (כה) במצרים ערוב. המלות שהסבירתי חסרים ככ"י גם ככ"י פלארענץ ופי"ב ונאמר לנכון בפסיקתא ותנחומא והמעתיק קפץ מן מצרים עד מצרים. במצרים

שמות יא יב בא

כו

בתיב ונשפמתי אתו בדבר ובדם (יחזקאל לח כג), במצרים לקו בשחין, ובאדום כתיב
 המק בשדו (זכריה יד יג), (כו) במצרים לקו בכרד, ובאדום כתיב וגשם שוטף ואבני
 אלגביש (יחזקאל לח כג), במצרים לקו בארבה, ובאדום כתיב אמור לצפור כל כנף
 ולכל חית השדה (יחזקאל לט יז), במצרים לקו בהשך, ובאדום כתיב נטה עליה קו תוהו
 ואבני בוהו (ישעיה לד יג), ואומר כי הנה החשך יכסה ארץ (שם ס ג), וכשם שבמצרים
 הרג הבכורות, כך באדום כתיב נסיכי צפון כולם (יחזקאל לג ל), במצרים פרע מאלהיהם,
 ובאדום כתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעיה מד
 כא), (כו) כך דרש ר' תנחומא במדרשו:

פרשת התודש [יב] א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. (א) שומע אני שהיה (ב) הדבור
 (ג) למשה ולאהרן, (ד) ת"ל ויהי ביום דבר ה' אל משה
 בארץ מצרים (שמות ו כח), א"כ למה נאמר למשה ולאהרן, ללמדך שכשם שהיה משה
 (ד) כלל לדברות (ה) ולמאמרות, כך היה אהרן: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן.
 (ו) הקיש הכתוב אהרן למשה, מה משה דיין לפרעה, אף אהרן דיין לפרעה, מה
 משה אומר דבריו ואינו ירא, אף אהרן אומר דבריו ואינו ירא: בארץ מצרים. חוץ
 לכרך, אתה אומר (ז) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך, כשהוא אומר כצאתי את
 העיר אפרוש את כפי (שם ס כט), והלא דברים קל וחומר, ומה תפלה קלה לא התפלל
 אלא חוץ לכרך, דבור המור לא כל שכן, ומפני מה לא דבר עמו בתוך הכרך, לפי
 שהיתה מצרים מלאה גלולים ושקוצים. (ח) עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל
 הארצות בשרות לדבור, משנבחרה ארץ ישראל (ט) לא הוכשרו לדבור, (י) שכן
 מצינו ביונה שנאמר בו ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' (יונה א ג). (יא) והכתוב
 אנה אלך מרוחק ואנה בפניך אברה (מהלך קל סז), אלא אמר יונה אלך לחוצה לארץ
 מקום שאין שכינה נגלית, לפי שהגוים קרובי תשובה הם, כדי שלא להייב את ישראל
 (יב) משל לעבד של כהן שברח לבית הקברות מקום שאין רבו יכול לבוא, אמר לו
 רבו, אני לא אכנס, (יג) אשלח אחרוך עבדים כיוצא בך, (יד) כך ברח יונה;
 וה' הטיל (טו) רוח סערה אל הים (יונה א ד), לפיכך לא נדבר עמו פעם שלישית, שנא'
 ויהי דבר ה' אל יונה שנית (שם ג א), (טז) שנית נדבר עמו, שלישית לא. (יז) ר' נתן

הערות ותקונים

(כו) במצרים לקו. המלות שהסגרת חסרים כ"י וכ"י פלארענץ ופ"ב ונאמר לנכון בתנחומא ועיין בפסיקתא
 פסקא ויבי צמחי הליכא הערה ק"ב. (כו) כך דרש ר' תנחומא במדרשו. כ"ה בתנחומא בא:
 [יב] (א) שומע אני. מכילתא ריש בא. ומכאן מתחיל המכילתא. ומונח בתנחומא בא ונרשם שם
 ממכילתית דר' ישמעאל ויהי הוספה שהוכיף המפתיק אלו הדברים מהמכילתא. ומונח
 בילקוט רמז קע"ט וקפ"ז בשם המכילתא. (ב) הדבור. כ"ה גם בילקוט. ובמכילתא לפנינו כ"י הדבר
 והוא מלשון מקרא והדבר אין בהם (ירמיה ה יג) וכו' צמ"ס אות א' ועיין במאיר עין הערה א'. (ג) למשה
 ולאהרן. במכילתא לאהרן ולמשה. (ד) ת"ל ויהי ביום דבר ה'. כאשר היא במכילתא כן יש לתקן לפנינו
 כשהוא אומר ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים, למשה היה הדבור ולא לאהרן, א"כ מה ת"ל אל
 משה ואל אהרן אלא מלמד שהי' בו' ועיין ספרא ויקרא פ"ב וצמדות סופרים להר"ג מהר"ם ווייס אות
 ג'. (ד) כלל לדברות. בתנחומא וילקוט כ"י כלול לדברות ופ"י ראוי וכן הניה הרב החכם מהר"ם א"ש
 במכילתא, ע"ש במאיר עין אות ג'. (ה) ולמאמרות. ליתא במכילתא. (ו) הקיש הכתוב. מכילתא שם.
 (ז) חוץ לכרך. מכילתא, ורש"י עה"ת ועיין תנחומא וש"ר פ"ב בפ' בלאתי. (ח) עד שלא נבחרה א"י.
 הוא מאמר בפני עצמו, ובמכילתא הני' ועד והניה הרב בעל מאיר עין ש"ל עד. (ט) לא הוכשרו לדבור.
 עיין מכילתא ושם נמלא אריכות דברים. (י) שכן מצינו ביונה. מכילתא. וע"ש. (יא) והכתוב אנה אלך.
 במכילתא יש הוספה דברים. (יב) משל לעבד של כהן. במכילתא לעבד כהן פי' עבד של כהן, ובילקוט
 יונה רמז תקמ"ט בשם המכילתא משל לעבד שברח מרבו כהן. (יג) אשלח אחרוך עבדים כיוצא בך.
 במכילתא גי' אחרת אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך. (יד) כך ברח יונה וה' הטיל רוח וגו'. במכילתא
 הני' ק' אמר יונה אלך לי בחו"ל מקום שאין השכינה נגלית וכו' אמר לו הקב"ה יש לי שלושת כיוצא בך
 שנאמר וה' הטיל וגו'. (טו) רוח סערה. וכן מונח כ"י פלארענץ, ובקרא כתיב רוח גדולה (טו) שנית
 נדבר. מכילתא שם ושם בפסות ודבר והניהו לנכון הרב בעל מ"ס והרב בעל מ"ס ש"ל נדבר וכו' לנכון
 בילקוט ירמ"י רמז ש"ה ועיין יצמות ל"ח ע"א. (יז) ר' נתן אומר. כ"ה גם בילקוט יונה רמז תק"ן.
 ובמכילתא

שמות יב בא

אומר לא הלך יונה אלא לאבד את עצמו, (יח) שכן הנביאים נותנין נפשם על ישראל: לאמר, (יט) צא אמור להם מיד, דברי ד' ישמעאל: (כ) ד"א לאמר, לך אמור להם, (כא) מיכן לאומר לחבירו דבר, שהוא בבל יאמר, עד שיאמר לו לך ואמר: (ב) החדש הזה לכם, (כב) א"ר ישמעאל משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה ראה וקדש וקבעו בו לדורות, והלא כל הדברות שנדבר הקב"ה עם משה, לא דבר עמו אלא ביום, וכאן כיצד נדבר עמו בלילה, (כג) ר' אלעזר אומר נדבר עמו ביום עם השכה והראהו החדש עם השכה: החדש הזה, (כד) זה ניסן, אתה אומר זה ניסן, או אינו אלא בשאר החדשים, כשהוא אומר וחס האסיף בצאת השנה (שמות ט טז), וחס האסיף תקופת השנה (סס-לל כג), צא וראה אי זה הוא החדש (כה) שיש בו חג ואסיף ותקופה ושנה יוצאה בו ונקרא שביעי, אין אתה מוצא אלא תשרי, לאחר שלמדת תשרי שהוא שביעי, הוי למד שההודש הראשון הוא ניסן, (כו) וכן כתבו אנשי כנסת הגדולה, בחודש הראשון הוא הודש ניסן (לפטר ג ז): (כז) ניסן שבו נעשים נסים לישראל, ובו יצאו מעבדות להירות: (כח) תנן התם ארבעה ראשי שנים הם, באחד בניסן ראש השנה למלכים, ואמרי' למלכים למאי הילכתא, א"ר הנינא לשטרות כיון שמיוחד ראש השנה וכבר מונין לשטרות היכנו, מתוך כך ניכרין המוקדמים והמאוחרין להכשירם ולפוסלם, (כט) דתנן בשלהי פס' שבועות פרוזבול המוקדם בשר והמאוחר פסול, שמרי חובות המוקדמין פסולים, והמאוחרין כשרין, מאי טעמא דפרוזבול, שכיון שראה הלל הזקן שנמנעו העם מהלוחת זה לזה, והיו עוברין על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו (דברים טו ט), עמד ותקן להם פרוזבול, (ל) מאי פרוזבול, (לא) פרוזבול ובוטאי, (לב) בולי אלו עשירים, בוטאי אלו עניים, תקון לעניים שילווים סמון, תקנן לעשירים שלא יתחייבו. (לג) וזה תקון של פרוזבול, מוסרני לכם ב"ד שבמקום פלוני, כל חוב שיש לי ביד פלוני שאנבנו ככל עת שארצה, והדייגין חותמין מלמטה, או העדים, (לד) כדי שיהא האדם סוסך על שטרך ולא יגוש את רעהו כי קרא שמטה, לפיכך אם הפרוזבול מוקדם לחוב כשר, שלא חלה שמטה עליו, ואם מאוחר לחוב פסול, שהרי נתחייב לשמט, אבל שמרי חוב המוקדמין לנתינת המעות פסולין, שהרי גובה מן הלקוחות שלא כדין, שאין הלזה חייב כלום למלוה בזמן השטר, כי אמנה היה דבריהם, שהבטיחו מלוה ללוה לתת לו בתשרי, ולא נותנם לו עד ניסן, והואיל והשטר נכתב בתשרי, גובה מן הלקוחות שמתשרי שקודם ניסן; והוא שלא כדין, שהרי עד ניסן לא נתחייב הלזה

הערות ותקונים

ובמילתא צ"י רבי יונתן אומר, יש לבגיד ר' נתן, ולמחוק אותיות י"ו. (יח) שכן הנביאים. במילתא האבות והנביאים. ופיין מהערה בעל מ"ס, ובעל מ"ס. (יט) לא אמור להם מיד. מילתא שם. (כ) ד"א לך אמור להם. הוא דברי ר"א במילתא שם. (כא) מיכן לאומר. יומא ד' ע"ב. (כב) א"ר ישמעאל. מילתא פתחא א', ומובא בילקוט רמז קס"ח. (כג) ר' אלעזר. מילתא שם. ובמילתא המחמר והלא כל הדברות מובא בעל רש"י. (כד) זה ניסן. מילתא שם. (כה) שיש בו חג ואסיף ותקופה ושנה. וזה במילתא ובילקוט צ"י שיש בו חג האסיף ותקופת השנה וכן תיקן הרב בעל מחיר עין במילתא שם. וסיקר צ"י רצונו שלא ילדק לשון תקופת שנה יולאת בו. (כו) וכן כתבו אנשי כנסת הגדולה. הוא פס"י סאמרס (צ"ב ה') אנשי כנסת הגדולה כתבו מגילת אסתר, ובמילתא שם ליתא המלות וכן כתבו אנשי כנסת ושם ה"ג' אפי"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר בחדש הראשון הוא חדש ניסן. (כז) ניסן שבו נעשה נסים. כוספת רצונו. (כח) חג החס. ר"ס ב' ע"א במשנה. (כט) דתנן בשלהי מס' שביעית. פ"י פ"ה. (ל) מאי פרוזבול. גיפין ל"ו פ"ב. (לא) פרוזבול ובוטאי. פ"ין במוספי שכתב בערך גם נראה שמלת פרוזבול ובוטאי מלה אחת היא פרוזבול ובוטאי פירושה בלי לפי יופיים זכית דין והבאים אחר רב חסדא (כי רב חסדא אחר פרוזבול ובוטאי) השנו שהן שתי מלות בו. אולם מה יענה המוספי שרב חסדא בעלמא אמר (מגילה פ"ו פ"ב) זה בא בפרוזבול וזה בא בפרוזבול. ופיין בדברי הרמ"ל בהערה שם. (לב) בולי אלו עשירים בוטאי אלו עניים. נגמרא גיפין פ"י שם בולי אלו עשירים דכתיב ושמרת את גאון עוזכם והרי רב יוסף אלו גוללות שביבודה, בוטאי אלו עניים דכתיב הענפ חסנינו. (לג) וזה תקון של פרוזבול. שביעית פ"י מ"ד. (לד) כדי שיכא האדם סוסך על שטרך בו. פיין רש"י ר"ס ב' ע"א ותוס' שם ד"ה לשטרות, ונפי' ברמב"ם שביעית

שמות יב בא

כז

למלוח כלום, וכמה יבתנו השטרות הללו, אם מוקדמין הם, אם מאוחרין, מחמת הזמן הכתוב בהן, שאם כתוב בו בשנת אחת למלך בירח ניסן, והעדים מעידים כי בשנה אחת למלך בירח תשרי ניתן המסון, (לה) בידוע שחשמונר הזה מוקדם הוא ופסול, שאין מונין למלכים אלא מניסן, ואם כתוב בשטר בשנה שניה למלך בניסן, והעדים אומרים באחת למלך בתשרי, ידענו שזה ניסן שאחר תשרי (לו) והשטר מאוחר וכשר. (לז) והמוקדם פסול, ידענו שזה פסול בזמנו לגבות מנכסין משועבדים, לפי ששטר שנפסל מקצתו נפסל כולו, (לח) אבל סן המשוחררין גובה. (לט) ומנלן דלמלכים מונין מניסן, משלמה דכתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בתודש זיו הוא החדש השני למלך שלמח על ישראל (מ"א ו ה), (ם) זיו זה אייר, לכן שנינו באחד בניסן ראש השנה למלכים. (מא) ולרגלים, דכתיב בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות (דנ"ט טז טז), לענין גדרים בבל תאחר דבעינן ג' רגלים כסדרן וחג המצות תחלה: לכם ראש חדשים: (מב) לכם ולא לאומות העולם שהרי אומות העולם מונין מתשרי: הוא לכם. (מג) סימן הוא לכם שאתם מונין ללבנה ואומות העולם מונין לחמה: (מד) הקמן מונה לקמן, והגדול מונה לגדול: (מה) וכשם שהחדש מתחדש. כך ישראל עתידין להתחדש: שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח, (שע"ט ס ט), (מו) וכשם שהלבנה מושלת ביום ובלילה, כך ישראל נוהלין העולם הזה והעולם הבא, וכשם שאין כח ללבנה ביום, כך אין כח לישראל בעולם הזה מפני האומות: ד"א החדש הזה לכם ראש חדשים. (מז) הירוש הוא לכם, שנאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (דנ"ט ד לד): ראשון הוא לכם. מה ת"ל לפי שנא' החדש הזה לכם ראש חדשים, (מח) סבור אתה מיעוט חדשים שנים, ת"ל לחדשי השנה, לכל חדשי השנה: ד"א ראשון הוא לכם לחדשי השנה. שכיון שקידשתה חודש ניסן אי אתה רשאי לעברו ולעשות ניסן אחר, שנאמר ראשון הוא לכם, (מט) זה ניסן ואין אחר ניסן, (מט) ומנין שמעברין את אדר לעשות אדר שני, שנא' שמור את חדש האביב ועשית פסח (ס"ט טו ט), שמור את חדש לאביב ואביב לפסח שיבוא אביב בזמנו, הא כיצד עיבר את אדר שיבוא אדר בזמנו: ת"ד על שלשה סימנין מעברין את השנה, על אביב ועל פירות האילן, ועל התקופה שהיה. (נ) במס' סנהדרין פ"א. (נא) וכה"א במלכים, ולשלמה שנים עשר (נב) נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חודש בשנה יהיה על האחד לכלכל (מ"א ד ז), וכתיב (נג) ונציב אחד בארץ (ס"ט ט ט), זה היה כנגד חודש העיבור, (נג) וכמה עיבור שנה חודש, שנאמר שמור את חדש האביב (דנ"ט טו ט), חודש המסוך לאביב, הוי אומר זה אדר השני, ולא עוד אלא כשם שהחדש מתעבר ממנויו יום אחד לחדש, כך שנה מתעברת לפינוריה חודש אחד ל"ב חודש, ומה חודש עיבורו בסופו, אף שנה עיבורה בסופה: ד"א ראשון הוא לכם. כיוצא בכס, (נה) מה אתם בית דין אף לדורות בבית דין

הערות ותקונים

שניעית פי מ"ה וזכר"ש טס. (לה) בידוע שהשטר מוקדם הוא ופסול. זכ"י פלארענן בידוע שהשטר מאוחר הוא וכשר. (לו) והשטר מאוחר וכשר. זכ"י פלארענן והשטר מוקדם ופסול. (לז) והמוקדם פסול. זה ליתא זכ"י פלארענן רק בגי' טס והשטר מוקדם ופסול ואינו גובה אפילו בזמנו לפי ששטר שנפסל מקצתו נפסל כולו. (לח) חבל מן המשוחררים גובה. ליתא זכ"י פלארענן. (לט) ומנלן דלמלכים מונין מניסן. מכילתא בא פ"א, ר"ה ב' ע"ב. (ם) זיו זה אייר. פיין בחוס' טס ד"ס בחודש זיו. (מא) ולרגלים. מכילתא טס, ור"ה ד' ע"א. (מב) לכם ולא לגוים. מכילתא טס. (מג) סימן הוא לכם. מכילתא טס פיין פסיקתא פרשת החודש דף ג"ג ע"א, וכ"ד ע"א. (מד) הקמן מונה לקמן. פסיקתא פ' החודש כ"ד ע"א וכ"ד ע"ז, דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול כו' ועיין בפסיקתא טס בהערות שלי. (מה) וכשם שהחדש מתחדש. פיין בפסיקתא טס במאמר של ר' נחמן. (מו) וכשם שהלבנה מושלת. כ"ד בפסיקתא טס וע"ש בהערה כ"ד. (מז) חידוש הוא לכם. פיין פסיקתא טס דף כ"ב ע"א. (מח) סבור אתה מיעוט חדשים שנים. מכילתא בא פ"ב. (מט) זה ניסן. ברכות י' ע"ב וש"נ מכילתא פ"ב. (מט) ומנין שמעברין. פיין מכילתא טס. (נ) במס' סנהדרין פ"א. דף י"א ע"ב. וזכ"י פלארענן חסר הליון הזה: (נא) וכה"א במלכים. פיין פלארענן י"ב ע"א. (נב) נציבים. וכן מונא בגמרא טס ובקרא כתיב נציבים. (נג) ונציב אחד בארץ. בקרא ונציב אחד אשר בארץ. (נג) וכמה עיבור. מכילתא בא פ"ב. (נה) מה אתם בית דין אף לדורות כב"ד.

שמות יב בא

שלא תהא השנה מתעברת אלא עפ"י בית דין, (נו) כך עושיין בארץ ישראל לפני ראש הישיבה: (נז) מדרש ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. זש"ה ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (סה"ט ז'י), ענה דודי, ע"י משה, ואמר לי, ע"י אהרן, קומי לך, מן הגלות, רעיתי, בזכות אברהם (נח) שריעה ואיחה אותי, יפתי, בזכות יצחק שייפה מעשיו ופשמ צוארו לשחימה על שמי, ולכי לך, בזכות יעקב שנאמר לו קום לך פדנה ארם (נחל"ט כח ז), כי הנה הסתו עבר (סה"ט ז'י), אלו צרות המצריים, הגשם הלף, זה שיעבוד מצרים, הנצנים נראו בארץ (סס"ט יב), אלו משה ואהרן, עת הזמיר הגיע, הגיע עת ליומר, לחתך את המצריים: (נט) ד"א עת הזמיר הגיע, לומר עזי וזמרת יה (שמות עו ז), וקול התור, קול מתן תורה, התאנה הנטה פניה, אלו רשעי ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה, והגפנים סמדר, (נט) אלו בחורי ישראל, נתנו ריח, במעשיהם הטובים: החודש הזה לכם ראש חדשים. (ס) לכם הוא מסור, ולא אתם כסודין בידו, שאם לא נראה בזמנו מקדשין אותו ישראל על ההשבון, (סא) שמואל בר אבא אומר (סב) כל חודש שהוא נולד (סג) קודם שש שעות יש כח לעין לראות, משש שעות ולמעלה אין בו כח העין לראות, ואותו חודש נולד אחר חצות ואין מקדשין אותו, לפיכך הראהו הקב"ה למשה החדש הזה: (סד) תני דבי ר' ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל הדש וחדש דיום. אמר אביי הלכך צריך לברך עליו מעומר. (סה) מאי מברך, בא"י אמ"ה אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, הוק וזמן נתן להם, שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמהים לעשות רצון קוניהם, פועלי אמת שפעולתם אמת, וללבנה אמר שתתחדש עמרת תפארת לעכוסי בטן, שהן עתידין להתחדש כמותה, להלל ולפאר ליוצרים על כבוד מלכותו בא"י מחדש חדשים: (סו) ובזמן שהיו ישראל שרוין על אדמתם היו מקדשין את החדש עפ"י ראיות העדים, וכשגלו אין בית דין קבוע לחקור ולדרוש, וכדי שלא יהו ישראל עושיין ב' ימים טובים בשינוי זה מזה, האב היום, והבן מחר, ואחיו למחרת, עמדו ישראל על תקנות סוד העיבור שהיו מחשביין מאדם ועד נח, ונח מסרו לשם, ושם ליעקב אבינו, ויעקב אבינו לקהת, וקהת לעמרם, ועד היום הזה הוא מסור לחכמי ישראל לקדש בו חדשים, ואע"פ שמצוה לקדש על הראייה אינו חובה לומר שאם לא נתקדש על הראייה אינו מקודש, תדע לך אם היה זמן מעונן ולא נראית הלבנה עשרה ימים, תאמר שלא נקדש חדשים, לכך נאמר שני פעמים בפסוק לכם לכם, לכם לראייה לקדש, ואם לא, לכם סוד העיבור. ואם תאמר היאך מתאחר בראייתו אחר הקידוש, (סו) הוא שאמרו רז"ל עשה ירח למועדים, מועדים הרבה יש לו, פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה, ולכך ראוי לסמוך על סוד העיבור ולא לעשות ישראל אגודות אגודות להיות זה מחלל שמירת יום קודש של זה, ולאכול

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

עין פסיקתא החדש דף נ"ה ע"א. ובהפרות שלי. ובמכילתא סוף פ"ב ר' יאשיה אומר. מנין שאין מעברין את השנה אלא כבד הגדול שבירושלים תל ר'אשון הוא לכם. ושי' ר"ה כ"ב ע"א ובפירוש"י ותוס'. (נו) ק' עשין בארץ ישראל לפני ראש הישיבה. זה ליתא כ"י פלארענן. (נז) מדרש. היא בחזית על הכתוב הזה וכן נטה בפסיקתא החדש דף נ' ע"א. (נח) שריעה ואיחה אותו. מענין רישת ואחזה עיין בפסיקתא שם בהערה פ"ה. (נט) ד"א עת הזמיר. פסיקתא וחזית שם. (נט) אלו בחורי ישראל. ברכות מ"ג ע"ב. (ס) לכם הוא מסור. פסיקתא החדש כ"ב ע"א, ומובא בילקוט רמז קל"א. (סא) שמואל בר אבא אמר. בפסיקתא החדש כ"ד ע"ב הגי' ר' שמלאי חני בשם שמואל והבאתי שם בהערה ר"ז בילקוט נא רמז קל"א הגוססא ר' שמואל בר אבא. (סב) כל חודש שהוא נולד. היא ג"כ בגירסת בילקוט עיין שם בהערה ר"ח. (סג) קודם לשש שעות. ר"ל אם יהי' מולד הלבנה ביום כ"ט קודם שש שעות או תגדל בלילה שאחריו עד שתראה לעין, אזל אם הוא לאחר ו' שעות ביום, היא קטנה מאד ואין כח בעין אנוס לראותה. עיין ר"ה כ' ע"ב וברש"י שם. ובפסיקתא שם בהערה ר"ע העירותי שפ"י הפסיקתא יסד הקליר בפיוס אבי כל חזוה לפרטח החדש זהר לשעות שש, תארו להתאשש פחות משכ כל עין יעשה. (סד) תני דבי ר' ישמעאל. סנהדרין מ"ז ע"א. (סה) מאי מנך. שם, וכן הוא בטעם צרמנ"ס' כל' ברכות פ"י ס"ז. (סו) ובזמן שהיו ישראל. כל המאמר עד הכתוב דברו אל כל עדת ישראל, הם דברי רבינו מלנסי'. (סו) הוא שאמרו רז"ל

כת

שמות יב בא

ביום עינוי של זה, מזה יתבונן כל בני בינה, שאם תהיה שנה גשומה, ותתכסה הלבנה עשרה ראשי חדשים, אם יבואו לעשותן כולן שלימין כמשפט נח בתיבה ואח"כ תראה הלבנה תהיה בשליש הרקיע ולזה יהי' לו ראש חודש, ללמדך כי אין זה דרך הדעת לחשב החדשים משלשים יום כולן, ומי שעושיין אותו ברשע, אין חסים על כבוד קונם, (סז) ועליהם אמר ישעיה הנביא רועים רבים שחתו כרמי (ינמיה יב י), רועיהם התעום הרים שוכבים מהר אל גבעה (סז יו), וילכו במדעצות בשרירות לבם (סז יז), וכיון שאמר הכתוב כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה (ויקרא כג כ), לכל ישראל צוה המצוה הזאת להיות צומים ומתענים ביום אחד בשנה, ולא זה היום וזה למחר, וכבר ישראל נפוצים בארצות שאין הלבנה נראית כדרך שהיתה נראית בארץ ישראל, והתורה אמרה תורה אחת יהיה לכם (במדבר טו כ), לא חילוק דתות, ובזכות ראש וראשון יגאלנו צורנו, מראש וראשון, ראש זו גלות בבל, וראשון זה עשו דכתיב ויצא הראשון (גנלשים ו כה), ונודה לצורנו שהוא ראש לכל ראשון:

(ג) (סח) דברו אל כל עדת בני ישראל. א"ר ישמעאל וכי שניהם היו מדברים, והלא כבר נאמר (סז) ואתה תדבר אל בני ישראל, (ע) אלא כיון שהיה משה רבינו מדבר היה אהרן מימינו, ואלעזר משמאלו, ואיתמר מימין אהרן, והי' הדבור יוצא מביניהן, כאילו יוצא מבין שניהם, ר' שמעון בן יוחי אומר משה היה חולק כבוד לאהרן, ואהרן למשה, (עא) והדבור יוצא מביניהן, כאילו שניהם מדברים: אל כל עדת בני ישראל. מלמד שהמצוה על כל ישראל: לאמר. לדורות: בעשור לחודש הזה. מה בא ללמדנו, (עב) להוציא פסח דורות שאין צריך להיות מקחו מבעשור אלא כל זמן שירצה: ויקחו להם. (עג) וכי כולן היו לוקחין, אלא אחד היה לוקח על ידי כל הבית, (עד) מיכן דשלוחו של אדם כמותו: איש שה. (עה) מלה וגדי בכלל שה, שנאמר שור שח כשבים ושה עזים (דברים יד ד): לבית אבות. אלו משפחות, כענין שנאמר למשפחותם לבית אבותם (במדבר א ג). מנין שאם היה עשר משפחות לבית אב אחד, שיוצאים בפסח אחד, ת"ל שה לבית:

(ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. (עו) בא הכתוב ללמדך שכולן נמנין על הפסח, ומושכין ידיהם ממנו עד שישחוט, דכתיב מהיות משה מהווייתו של שה שהוא חי. ר' יהודה אומר (עז) ובלבד שלא יהא שם אחד מן החבורה ראשונה (עח) לעשות טפילה עיקר ועיקר טפילה: ולקח הוא ושכנו. (עט) ר' ישמעאל אומר מנין שאם רצה אדם למנות אחרים עמו על פסחו שהוא רשאי, ת"ל ולקח הוא ושכנו: הקרוב אל ביתו. (פ) שכינו מכל מקום אלא שדיבר הכתוב בהווה, ואמר הקרוב אל ביתו: במכסת נפשות. אין מכסת אלא מנין, שישחטנו למנויו, ומנין שאם שחטנו

הערות ותקונים

ח"ל. ר"ה כ"ה פ"א. (סז) ועליהם אמר ישעיה הנביא. וכ"ה כ"י פלארענן, ויש לחקן ש"ל ירמיה כנ"ה. (סח) דברו אל כל עדת בני ישראל. וק מוצא במכילתא דא פ"ג, אולם במקרא כתוב דברו אל כל עדת ישראל ומוצא לנכון כ"י פלארענן. (סט) ואתה תדבר אל בני ישראל. וכ"ה במכילתא פ"ג. מקרא זה לא מצינו בכל החורה, ועיין במפרשי המכילתא זה ינחמנו ובחרי במדות, ומדות סופרים. ומאיר פ"ג, כלם האריכו בזה והנכון כ"י רש"י ע"ה"ת והלא כבר נאמר אתה תדבר (שמות ז ב) או ל"ל ואתה דבר אל בני ישראל (שמות לא יג). (ע) אלא כיון שהיה משה רבינו מדבר היה אהרן מימינו, עיין במכילתא ומוצא צילקוס רמז קל"ח ותרצה שחבר פה מאמר שלם מן וכי שניהם היו מדברים במאמר ר' ישמעאל על וכי שניהם היו מדברים במאמר ר' אחי בר' יאשיה, וק חסר כ"י פלארענן וכ"י פ"ג. (עא) והדבור יוצא מביניהן כאילו יוצא מבין שניהם. במכילתא כ"י כאלו השלשה מדברים. וגם רש"י ע"ה"ת כ"ה כמו שהציג רבינו והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים, ועיין במפרשי המכילתא. (עב) להוליא חסח דורות. מכילתא דא פ"ג, ורש"י ע"ה"ת. (עג) וכי כולן. שם. (עד) מיכן. מכילתא, וקידושין מ"א פ"ב. (עה) פלה. שם. (עו) דא הכחוש. מכילתא שם, ועיין רש"י ע"ה"ת ושד יש בו מדרש ס'. (עז) ובלבד שלא יהא שם אחד. גירסת צילקוס ברמז קצ"ב ובלבד שיהא, וק כ"ה ברב בעל מאיר פ"ג במכילתא פ"ג ב"ה יח. (עח) למנות טפילה עיקר. ועיקר טפילה. במכילתא שם כ"י שלא למנות. (עט) ר' ישמעאל. במכילתא מוצא לפני זה דברי ר' עקיבא. (פ) שכינו מכל מקום. שם.

שמות יב בא

שלא למנויו פסול, ת"ל איש לפי אכלו, שנה עליו הכתוב לפסול שלא למנויו: (פא) ד"א במכסת נפשות. מה ת"ל, לפי שאמר איש לפי אכלו, אין לי אלא איש, אשה טומטום ואנדרוניגוס מנין, ת"ל נפשות: איש לפי אכלו. להוציא את החלח ואת הזקן ואת הקטן שאינן יכולין לאכול כזית, שאין שוחטין עליהם: תכוסו. (פב) ר' יאשיה אמר (פג) לשון סורסי הוא, כאדם שאמר לחבירו כוס לי מלה זה: על השח. (פד) כל זמן שהוא חי נמנין ומושכין ידיהם הימנו: (ה) שנה תמים. (פה) להוציא בעל מום: זכר. להוציא טומטום ואנדרוניגוס ונקבה: בן שנה. להביא כל שנתו מתחלתו ועד סופו: מן הכבשים ומן העזים. מזה בפני עצמו, ומזה בפני עצמו: תקחו. ולא גזול: (ו) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש הזה. (פו) פסח מצרים בלבד טעון שמירה מבעשור, אבל לא פסח דורות, שנאמר בחודש הזה (שמות יג) : ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. (פז) וכי כל הקהל שוחטין אלא אחד שוחט על יד אחרים, מיכן ששלוחו של אדם כמותו: ד"א והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר. למה היה פסח מצרים לקיחתו מבעשור, רסו להם שעתידין ישראל לעבור בירדן בעשור, שנאמר והעם עלו מן הירדן (פח) בעשור לחודש הזה (יהושע ד יט), תבא זכות לקיחת הפסח ותתחבר עם לקיחת האבנים מן הירדן: (פט) ד"א למה הקדים לקיחת הפסח מבעשור, (צ) ר' מתיא בן חרש אומר, (צא) לפי שהגיע זמן השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שיגאל את בניו, כדי שיהא עסוקין במצות, שנאמר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל סו ח) עת דודים אלו האבות, ואפרוש כנפי עליך (שס), אלו המצות, ואעפ"כ (צב) ארבע מצות היו להם לישראל, לא נחשדו על העריות, לא שינו את שמותם, לא שינו את לשונם (צג) לא גילו את סודם. לא נחשדו על העריות, דכתי' ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי (ויקרא כד י), (צד) אחת היתה ופירסמה הכתוב. לא שינו את שמותם, כדרך שנתייחסו כשירדו למצרי' כך נתייחסו בעלייתן, ראובן שמעון לוי ויהודה. לא גילו את סודם, דכתיב ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כג). לא שינו את לשונם, (צה) דכתיב אלהי העבריים נקרא עלינו (שס ה ג) ולהלן כתיב ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית יד יג): ד"א והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום. (צו) אמרו לו למשה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח כג), אמר להם קחו לכם, ויהיה לכם למשמרת, ואתם מונין מן הלקיחה, שכשם שלא עשו לכם כלום על הלקיחה ועל הקשירה, כך לא יעשו לכם כלום על השחיטה: ד"א והיה לכם למשמרת. (צז) נאמר שמירה בפסח, ונאמר שמירה בתמיד, דכתיב תשמרו לחקריב לי במועדו (נמנר כח כ), מה פסח טעון

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(פא) ד"א - שס. (פב) ר' יאשיה. מכילתא שס ועיין פסחים ס"ח ע"א. (פג) לשון סורסי הוא. סמלס סורית עיין מה שהעיר הרב החכם ר' אלחנן בריל בספרו פרעמדשטראכליכע רעדענסארטען זל 37. (פד) כל זמן שהיא חי. מכילתא. (פה) להוציא בעל מום. כל המאמר הוא מהמכילתא. (פו) פסח מצרים. מכילתא ע"ס. (פז) וכי כל הקהל שוחטין. מכילתא. ועיין קידושין מ"ג. ומובא ברש"י ע"ה. (פח) בעשור לחודש הזה. נקרא מתיב בעשור לחודש הראשון. (פט) ד"א למה הקדים לקיחת הפסח מבעשור. במכילתא שס ומובא בילקוט. רמז קל"ה מסני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים. וכן מובא ברש"י ע"ה לסיים מה שלא נזכר בפסח דורות. (צ) ר' מתיא בן חרש אומר. מכילתא וילקוט שס ורש"י ע"ה. (צא) לפי שהגיע זמן השבועה. עיין במכילתא ושם כתיב נשחטת. (צב) ארבע מצות היה להם לישראל כו'. מכילתא שס. ועיין בפסיקתא ויהי בשלח דף ס"ג ע"ב בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים. וע"ס בהערה ס"ו. ויש להוסיף על דברי שס שנשנה גם במדרש שו"ס מזמור קי"ד ופדר"א פמ"ח ותנחומא בלק. (צג) לא גילו את סודם. בפסיקתא שס ושלא היה בהן לשון הרע דבר לא באוני העם וישאלו וגו' את מולא זה הדבר היה מוסקד אללן כל שנים עשר חודש ולא נמלא אחד מהם שהלשין על חבירו. ובמדרש שו"ס כתוב ולא גילו מסתורין. והמלה יונת ורומית ופי' סוד ורבינו הלני תמורתו, את סודם. (צד) אחת היתה ופירסמה סתוב. ושם פי' שלומית בת דברי למטה דן (ויקרא כד יא). (צה) דכתיב אלהי העבריים. עיין בפסיקתא שס הערה ס"ח. (צו) אמרו לו למשה. עיין מכילתא שס. (צז) נאמר שמירה בפסח. מכילתא

שמות יב בא

כס

ביקור ארבעה ימים, אף תמיד טעון ביקור ארבעה ימים קודם שחימה, (צח) מיכן אמרו אין פוחתין משה טלאים המבוקרים שלשבת המלאים, כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש השנה, מוסיפים לעולם, (צט) הא ארבעה ימים קודם יום טוב שאם יארע יום המישי ושישי יום טוב הוי יום ראשון ושני ושלישי ורביעי קודם ליום טוב ד' ימים: ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. (ק) בין בחול ובין בשבת, נאמר כאן במועדו, ונאמר להלן בתמיד במועדו. (נמדנר כח נ) מה תמיד דוחה שבת אף פסח דוחה שבת: ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. (קא) מיכן אמרו הפסח הית נשחט בשלשה (קב) כתיב, שנאמר קהל עדת ישראל: בין הערבים. (קג) משש שעות, (קד) ר' נתן אומר מנין לבין הערבים שהוא משש שעות ולמעלה, שנאמר כי פנה יום כי ינמו צללי ערב (יחמי וד), (קה) ר' שמעון כן יוחי אומר כתוב מועד צאתך ממצרים (דברים סז), וכתוב בערב (סס), וכתוב כבוא השמש (סס), הא כיצד, מועד צאתך לשחיטתו, כבא השמש לצלייתו, בערב לאכילתו: (קו) בן בתירא אומר בין הערבים תן ערב לשחיטתו, תן ערב לאכילתו: ד"א והיה לכם למשמרת. (קז) לפי שהיו ישראל במצרים מניחין את המילה, כדי למצוא חן בעיני המצריים, לפיכך הפך לבם לשנוא עמו, כיון ששחטו את פסחיהן היו המצריים חורקין עליהם שיניהם, ולא היו יכולין לומר כלום, כי נפל פחדם עליהם, סיד אמר להם משה רבינו כל ערל לא יאכל בו, אמרו מה נעשה אם נניחנו שלא לקיים מצות הקב"ה, הרי המצריים הורגים אותנו על ששחטנו את תועבותם, מיד מלו כולם, והיה מתערב דם פסחיהם ודם הברית, לקיים מה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך חיי ואומר לך בדמך חיי (יחזקאל סז).

ז) ולקחו מן הדם. (קה) שומע אני בין ביד בין בכלי, ת"ל אשר בסף, מניד הכתוב (קט) שעוקף היה עושה בתוך האסקופה, כענין שנאמר בתתם סיפס את סיפי (סס מנ ח), ואומר ויגעו אמות הסיפיים (ישעי וד), דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי, שנאמר והסיפות והמוטרות והמזרקות (מ"א זג): ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. [מבפנים], שנא' וראיתי את הדם (ססוק יג) הנראה אלי ולא לאחרים (קי) [דברי ר' שמעון], ר' נתן אומר מבפנים, שנאמר והנה הדם לכם לאות (סס), לכם ולא לאחרים: ר' יצחק אומר לעולם מבתוך כדי שיהו המצריים

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

מכילתא ועיין פסחים ל"ו ע"א. (צח) מלאן אמרו אין פוחתין. ערכין יג ע"א במשנה ומוצא במכילתא. (צט) הא ארבעה ימים. עד ד' ימים. כס דברי רבינו מדנפשי. (ק) בין בחול בין בשבת. מכילתא. (קא) מיכן אמרו. פסחים ס"ד ע"א במשנה, ומכילתא סס. (קב) כתיב. במשנה ובמכילתא כחות. (קג) משש שעות. עיין במכילתא סס. (קד) ר' נתן אומר. מכילתא סס והוא הביא רק זכר לדבר. (קה) רש"י אומר. מכילתא ועיין סס בפירוש הרב בעל מאיר עין אות ל'. וע' בנוספות בסוף המכילתא דף ק"ו ע"ב שגראה שחור מפירושו. (קו) בן בתירא אומר. מכילתא סס ועיין בפ' מאיר עין אות ל"א. (קז) לפי שהיו ישראל במצרים מניחין את המילה. עיין ספרי ח"א פסקא ס"ז וח"ב פסקא ס"ג. ועיין שם ר' סי' ורבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם נטלו המילה במצרים כו' היה אומר הקב"ה אם אין אחס נימולין אין אחס אוכלים הפסח מיד נחנו עלמן ומלו ונתערב דם המילה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך וגו'. חיי בדם הפסח חיי בדם המילה ע"כ ועיין ג"כ שם ר' סי' שישראל בעלמם הפרו ברית מילה וכו' בתנחומא בהעלותך ועיין פדר"א פ"ט שפרעה מנע מהם ברית מילה וסיים סס ואומר לך בדמך חיי ואומר לך בדמך חיי א"ר אליעזר מה ראה הכתוב לומר שתי פעמים בדמך חיי אלא אמר הקב"ה בזכות דם ברית מילה ודם פסח גאלתי אתכם ממצרים. וע' מכילתא בא רפ"ה. (קח) שומע אני בין ביד בין בכלי. מכילתא בא ס"ו ומוצא בילקוט רמז קל"ז. (קט) שעוקף היה עושה בתוך האסקופה. כתיב ס"ב שעקף הי' עושה. וכתיב פלארענן שעוקף הי' עושה, ובילקוט רמז קל"ז. (ק) המכילתא שעינה חוקק בלד האסקופה ונרשם בלדו סי' חסירה, ולפנינו במכילתא שעוקף וחוקק בלד האסקופה. יש להקן שעוקף חוקק ופי' שחוקק גומא. ומוצא בערוך ערך סף בשם המכילתא והביא בגי' הנוכח שעוקף חוקק. ולכלן פרשה י"א על הכתוב אשר בסף בגי' במכילתא שעוקף חוקק בלד האסקופה והביא בעל איפס דקט ס"ל שחוקק עוקף בתוך האסקופה. ועיין להלן הפרה רמ"ב. (קי) דברי ר' שמעון, הוספתי כמו שהוא במכילתא

שמות יב בא

(קיא) רואים דם השיים ומעיהם כתבקעים ומתחבבין: ונתנו על שתי המוזות ועל המשקוף. (קיב) שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא, ת"ל והגעתם אל המשקוף ואל שתי המוזות, (קיג) [הא אם הקדים זה לזה יצא] נמצינו למדין שארבעה מזבחות היו לאבותינו במצרים, המשקוף ושתי המוזות והסף, (קיד) כדברי ר' ישמעאל: על הבתים. (קטו) אין לי אלא אשר אוכלין בהם, (קטז) יושבין בהם מנין, (קיז) ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותן בהם, מכל מקום:

(ח) ואכלו את הבשר. (קיה) לא טלפים ולא קרנים ולא גידים ועצמות: בלילה הזה. (קיט) שומע אני כל הלילה ת"ל ולא תותירו ממנו עד בקר (להלן פסוק י), בוקר זה עמוד השחר, (קכ) מיכן אמרו (קכא) אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר: צלי אש. (קכב) ולא צלי שפוד ולא צלי (קכג) אפכלה, (קכד) ולא צלי חרם של תנור: ומצות על סחורים. (קכה) הוסיף לו [הכתוב] שתי מצות חוץ ממצות גופו, (קכו) מנין שאם אין לו מצות ומרורים שהפסח נאכל, ת"ל ואכלוהו מכל מקום: (קכז) ד"א על מצות ומרורים יאכלוהו. מיכן שאינו נאכל אלא על השובע:

(ט) אל יתאכל ממנו נא. (קכח) אין נא אלא חי, (קכח) לשון אנינה שהלב מתאנה ממנו: ובשל מבושל. (קכט) ולא בשל ומבושל, כענין שנאמר אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעיה מז ח), בלומר ולא תהלתי לפסילים, וכמו אל בקצף תוכיחני ובחמתך תיסרני (תהלים לח ז), ופירושו ולא בחמתך: ובשל מבושל. (קל) לחייב על החי ועל המבושל: ובשל מבושל במים. (קלא) אין לי אלא במים, שאר משקין מנין, ת"ל ובשל מבושל מכל מקום, (קלב) וקר וחומר ומה מים שאין מפיגין מעמו של בשר אסור, ושאר משקין לא כל שכן: ד"א במים. (קלג) לפי

הערות ותקונים

במילתא, וכי פלארענן בני דברי ר' ישמעאל ר' יונתן אומר וכן ה' בני לפני בעל הילקוט במילתא, וכן יש לתקן במילתא וכן הוא בני במילתא פ"ז בס' ורזיתי את הדם. (קיא) רואים דם השיים. כ"ס גם בכ"י פלארענן ופי' דם בשה. ובמילתא וילקוט ליתא. (קיב) שומע אני. מילתא. (קיג) הא אם הקדים. הוספתי כמו שהוא במילתא. (קיד) כדברי ר' ישמעאל. כ"ס גם בכ"י פלארענן וכי פ"ז. ולפנינו במילתא בני נתנינו למדין שלש מזבחות ה' להם במזבחות ושתי המוזות, ר' שמעון אומר ארבעה היו, הסף והמשקוף ושתי המוזות. ולפני רבינו היתה בני ר' ישמעאל אומר ארבעה. ובחיפת לדק מחק במילתא ר' שמעון אומר וגורם ר' ישמעאל אומר כי ר' ישמעאל הוא בעל המאמר במילתא שם אין סף אלא אסקופה. (קטו) אין לי. מילתא. (קטז) יושבין בהם מנין. במילתא ובילקוט בני ישנים בהם מנין. וכן בחי"ב על בחי' דיכלון יתיה ודמכין בהון. ה' גם לפני בני ישנים בהם. אולם במילתא פ"ז על הכתוב על הבתים. כתוב למה נאמר והלא כבר נאמר על הבתים אשר יאכלו אותן בהם, אין לי אלא בתים שיאכלו בהם, בתים שהיו יושבים בהם מנין ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום. והילקוט הביא גם כאן בשם המילתא שהיו ישנים בהם. (קיז) ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותן בהם. היא נ"י ישרה ובמילתא ובילקוט בני ת"ל על הבתים אשר אתם שם. והוא פסוק להלן יג. ועיין בהטרה שלפניה. (ק"ח) לא טלפים. מילתא ומוכח ברש"י ע"ה. (קיט) שומע אני כל הלילה. מילתא וע"ש. (קכ) מיכן אמרו. גרבות צ' ע"ה במזנה. ומוכח במילתא (קכא) אכילת פסחים ואכילת זבחים. כ"ה במילתא ובמשנה לא הני בה אכילת פסחים ואכילת זבחים. ובמשנה שבירושלמי דפוס מגנל' ע"ש פי' מרבינו שלמה סירליאו כתוב במשנה ואכילת פסחים לכן מזה תראה לאמרו בירושל' שם חנן חנינן אכילת פסחים איה דלא הני אכילת פסחים. ובמשנה שבבבלי לא הני בה אכילת פסחים ופרך עלה דמתניתין ואילו אכילת פסחים לא קתני ורבינו הביא כמו שהיו לפניו במילתא. (קכב) ולא צלי שפוד. מילתא שם. (קכג) אפכלה. כמו אפכרה והמלה יוליה *εσχαρά* (בראשית) (קכד) ולא צלי חרם של תנור. וכ"ה בכ"י פלארענן וס"ב ובילקוט בני ולא צלי תנור של חרם ובמילתא לפנינו ולא צלי חרם. ובילקוט שם חסר ה' וכן ה' וכן זבחים כ"ז מופך רק על המאמר איכ מה ת"ל בלילה. (קכה) הוסיף לו. מילתא. (קכו) מנין. שם. (קכז) ד"א. מילתא שם. (קכח) אין נא. מילתא שם. ועיין רש"י והראב"ע ועיין פסחים ע"ה ע"ה. (קכח) לשון אנינה כו'. הוא דברי רבינו. (קכט) ולא בשל ומבושל. עד לחייב על החי. כ"ס דברי רבינו. (קל) לחייב על החי. מילתא. (קלא) אין לי אלא במים. מילתא. (קלב) וקר וחומר ומה מים. מילתא המאמר וק"ו הוא מוכח ברש"י שם ר' ישמעאל ואח"כ מוכח שם ר"ע מה שהביא המחבר ברש"י, ועיין פסחים ע"ה ע"ה. (קלג) לפי

שמנינו

שמות יב בא

שמצינו בישול בפסח, כענין שנאמר (קלד) ויבשלו את הפסח באש כמשפט (דה"ב
 ל"ג יג), לכך הוצרך לומר במים: כי אם צלי אש. (קלח) מה ת"ל הרי כבר נאמר
 ובשל מבושל, אלא מה ת"ל כי אם צלי אש, שיכול אין לי אלא הראוי לצלות,
 הראוי לשלוק מנין, ת"ל כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. (קלו) מקולם:
 כרעיו. (קלז) אלו הדקין:

י) ולא תותירו ממנו עד בקר. והנותר ממנו עד בקר. בא הכתוב ליתן עשה אהר
 לא תעשה, לומר שאין לוקין עליו, (קלח) לפי שאין לוקין על לאו שניתק
 לעשה אלא על לאו גמור, דומיא דלאו דהסיפה דמשנה תורה; דכתיב ארבעים יבנו
 (קלט) ולא יוסיף (דנניס כ"ג), וכמוך ליה לא תהסום שור בדישו (ס"ג ס"ד). מה ת"ל
 עד בקר, (קמ) ליתן לו בקר שני לשריפתו, (קמא) מניד שאינו נשרף עד אור
 ששה עשר, לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב, הוא שאמרו (קמב) במס' שבת
 אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב, (קמג) ואמרי' מאי שמן שריפה, שמן של
 תרומה שניטמא ועומד לשריפה, (קמד) ואם הל' ששה עשר להיות בשבת, אין
 הנותר נשרף עד יום ראשון, שהוא שבעה עשר, לפיכך יום טוב של פסח אין שורפין
 את החמץ, (קמד) ולא מפרישין חלת האור לישרף, אלא תלמוש בצונן, עד הולו
 של מועד ותשרף:

יא) וכבה תאכלו אותו: (קמה) כיוצאי דרכים, (קמו) ר' יוסי הגלילי אומר לימדה
 תורה דרך ארץ על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין: מתניכם הנורים נעליכם
 ברנליכם ומקלכם בידכם. לימדך שכל המיטב בסעודה אין דרכו לאהת מאלו, וכך למדנו
 (קמז) במס' שבת איזהו התחלת סעודה משיתיר הנורו, ונעלו ומקלו מכל שכן:
 ואבלתם אתו בחפזון. (קמח) שני חפזון, חפזון דמצרים, דכתיב כי גורשו מצרים
 (לקמן פסוק ל"ג), וחפזון דישראל, דכתיב ולכל בני ישראל לא יהרץ כלב לשונו למאיש
 ועד בהמה (ס"ג י"ז), שלא יתעכבו מחמת הכלבים, כי היו נחפזים לצאת, והיו
 רצים מבית לבית לקבץ נכסיהם, לכך נאמר בחפזון, כיוצא בדבר וכסוהו בעפר
 (ויקרא י"ז), (קמט) ב' עפרים, עפר לכטה ועפר למעלה: פסח הוא לה'. (קנ) שיהיו
 כל מעשיהם לשם שמים, לקיחתו ושחיטתו וצלייתו ואכילתו:

יב) ועברתי בארץ מצרים. (קנא) ר' יהודה אומר כמלך שהוא עובר ממקום למקום:
 ד"א ועברתי בארץ מצרים: עברתי ויראתי במצרים, ואין עברה אלא
 ועם, וכה"א ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (ההלים ע"ח מ"ט), וכתיב הנה יום ה'
 בא אכזרי ועברה וחרון אף (ישעיה' י"ג ס'): והכיתי כל בכור בארץ מצרים. שומע אני
 על ידי מלאך, או ע"י שליח, ת"ל וה' הכה כל בכור (לקמן פסוק כ"ט). מה ת"ל בארץ
 מצרים, אלא אפי' בכורות ומקומות אחרים שבאו וישבו במצרים, וכן בכורי מצרים
 שהלכו למקומות אחרים: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחיל
 הפורעניות, וכן בדור המבול, וימח את כל היקום (בראשית ז' ט'), (קנב) וכן כסדום,
 ואת האנשים אשר פתח הבית הכו כסנורים (ס"ג י"ח), קל וחומר למדת הטוב: ובל

הערות ותקונים

שמצינו בישול בפסח. שמנינו עלי עיין מכילתא ס"ג אין בשל אלא עלי כו'. (קלד) ויבשלו את הפסח. וכן
 מוצא כ"י פלארענץ וגם במכילתא מוצא כן ונמקרא כתוב ויבשלו הפסח. (קלח) מה ת"ל. עיין מכילתא
 (קלו) מקולם. מכילתא ועיין פסחים ע"ד ע"א וברש"י ס"ג. (קלז) אלו הדקין. עיין פסחים ס"ג וברש"י
 ע"ה. (קלח) לפי שאין לוקין. ממה ה' ע"ב וע"ג י"ג ע"ב. (קלט) ולא יוסיף. נקרא לא עלי וי"ז.
 (קמ) ליתן לו בקר שני לשריפתו. שנת כ"ד ע"ב. (קמא) מניד שאינו נשרף עד אור י"ז. מכילתא ס"ג
 סוף פ"ו ועיין במפרשי המכילתא. (קמב) נמס' שנת. כ"ד ע"ב. (קמג) ואמרי' מאי שמן שריפה. שנת כ"ג ע"ב.
 (קמד) ואם הל' ששה עשר. מכילתא ס"ג. (קמד) ולא מפרישין חלת האור. פסחים מ"ו ע"א.
 (קמה) כיוצאי דרכים. מכילתא פ"ז וילקום רמז קל"ט ג"ס המכילתא וברש"י ע"ה מתניכם הנורים מזומנים
 לדרך. (קמו) ר' יוסי הגלילי. מכילתא ס"ג. (קמז) במס' שבת. דף פ' ע"ב ע"ג. (קמח) שני חפזון.
 מכילתא ס"ג, ועיין ברש"י ע"א. ודרש בחפזון ב' חפזון. (קמט) ב' עפרים. חולין פ"ג ע"ב. (קנ) שיהיו
 כל מעשיהם לשם שמים. (קנא) ר' יהודה. מכילתא וכן במאמרים שלאחריו. (קנב) וכן כסדום. וכ
 ליתא

שמות יב בא

אלו מצרים. (קנז) אלו הדמויות שהם אבני שיש: אעשה שפטים. משונים זו פזו, (קנז) של אבן נמסת, של עץ נרקבת, של מתכת היתה נעשית חלודה וחלודה: אני ה'. השם הנכבד ולא אחר, אני השם מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן: אני ה'. (קנז) בשבועה אני נפרע מהם:

(יג) והיה הדם לכם לאות. (קנז) ולא לאחרים לאות: אל הבתים אשר אתם שם. לרבות שאר הבתים שלא היו אוכלים שם: וראיתי את הדם. והלא כבר נאמר ידע מה בחשוכה (דניאל ג כג), גם חשך לא יחשיך סמך (ההלים קל"ג יג), והכל גלוי לפני כסא כבודך, וכה"ת"ל וראיתי את הדם, אלא בשכר מצוה זו אני גלה וחס עליכם, שנאמר וראיתי את הדם ופסחתי עליכם: ד"א וראיתי את הדם, רואה אני את דם עקדתו של יצחק אביכם, שנא' ויקרא שם המקום [ההוא] ה' יראה (נחל"ט כג יד), ופסחתי עליכם, (קנז) ר' יאשי' אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהיה הקב"ה מדלג על בתי בניו במצרים: (קנז) ר' יונתן אומר ופסחתי עליכם. עליכם אני חס, ולא על המצריים: ולא יהיה בכס נגף. (קנז) אפילו ביתו של ישראל בין בתי המצריים: ולא יהיה בכס נגף למשחית בהכותי. שלשה מיני מכות היה מכה בהם, נגף, ומשהית, והכאה: בארץ מצרים. (קס) זו תוכחה, כלומר בארץ מצרים לא יהיה בכס נגף, הא במקום אחר הזהרו בעצמכם:

(יד) והיה היום הזה לכם לזכרון ומנותם אותו. (קסא) יום שהוא לכם לזכרון אתם הוגנים, וכה"א ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה (שמות יג): חג ליל, מלמד שהלח שם שמים על החנינה: לדורותיכם חקת עולם תחננהו. (קסב) לרבות ימות המשיה, יכול והואיל והחנינה בפילה לא יאכל מצות. ת"ל שבעת ימים תאכלו מצות (שס טו ו), (קסג) ושומע אני כל מין מצה, אפילו אורז ודוחן וקטניות, ת"ל לא תאכל עליו חמץ (דברים טו ג), דבר הבא לידי חימוץ אתה אוכל ממנה מצה, ואינו אוכל ממנה חמץ, כגון חמין ושעורין וכוכמין ושיבולת שועל והשיפון, יצא אורז ודוחן והפרגום והשומשמן שאינן באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון:

(טו) שבעת ימים מצות תאכלו. (קסד) יכול אפילו מעשה קדירה ת"ל לחם: שבעת ימים מצות תאכלו. עם יום הראשון או אינו אלא חוץ ליו"ט הראשון, ת"ל עד יום האחד ועשרים לחדש בערב (לסן פסוק יח): שבעת ימים מצות תאכלו. וכתוב ששתמים תאכל מצות (דברים טו ח), השביעי בכלל היתה, ויצא מן הכלל ללמד על הכלל, מה שביעי רשות, אף כלם רשות, יכול אף לילה הראשון רשות, ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות (לסן פסוק יח), הכתוב קבע חובה: ד"א שבעה מן הישן, וששה מן החדש, (קסה) מיכן תשובה לאוסרים וספרתם לכם ממחרת השבת (ויקרא טו טו), שבת בראשית, שפעמים בא השבת באמצע חג המצות או בסופו, ואי אתה יכול לומר שהוא מן החדש, שהרי העומר לא קרב: אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. (קסו) מערב יו"ט, וכה"א לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד כה), לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי

הערות ותקונים

ליהא במכילתא. וע"ט ותמלא ראיות אחרות. (קנז) אלו הדמויות שהם אבני שיש. וכ"כ נכ"י פלארעק. ונשמע לפנינו במכילתא, וכן ליהא בילקוט רמז קל"ט בשם המכילתא. (קנז) של אבן נמסת. בילקוט נכ"י של אבן היתה נמסת, של עץ היתה מרקבת של מתכת נעשית חלודה. ובמכילתא לפנינו ללס של אבן סיני נימוח ושל עץ ה' נרקב, ושל מתכת היה נעשה חררה, ועיין רש"י פה"ת. (קנז) בשבועה אני נפרע מהם. כ"ה במכילתא וכן גורם בילקוט. ובא"ת: לזק גורם בשמי אני נפרע מהם. (קנז) ולא לאחרים לאות. מכילתא שם, וכן המאמרים שאחר זה מקורם במכילתא. (קנז) ר' יאשיהו. מכילתא. (קנז) ר' יונתן. מכילתא. (קנז) אפילו ביתו של ישראל כו'. עיין רש"י פה"ת. (קס) זו תוכחה. עד הזכרו בעצמכם הם דברי רבינו. (קסא) יום שהוא לכם לזכרון. מכילתא שם. (קסב) לרבות ימות המשיח. במכילתא סינהוג הדבר לדורות. (קסג) ושומע אני כל מין מצה. מכילתא פ"ח וילקוט רמז ר"א בשם המכילתא. (קסד) יכול אף מעשה קדירה. מכילתא שם ומוצה בילקוט. (קסה) מיכן תשובה. מנחות טו ע"א פפ"א אמור פ"ג ועיין רש"י והרא"ש ופרמ"ץ ויקרא כ"ג י"א. (קסו) מעשים. מכילתא. ועיין פסחים ט"ז ע"א.

שמת יב בא

ר' ישמעאל (קסז) ר' עקיבא אומר אינו צריך הואיל ואין בעור הכין אלא בשויפה, וכתוב כל מלאכה לאיעשה בהם (לקמן פסוק טז) ושריפה בכלל מלאכה למדנו אך ביום הראשון מערב י"ט: (קסח) ר' יוסי הגלילי אומר אך חלק מערב יום טוב, יכול מן הבקר, ת"ל אך בהצוי יום. (קסח) דתנן אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש:דרשה, אך חלק, (קסח) מן אח"ס במ"ע גי"ף דכ"ץ, א' במקום ח', כ' במקום צדי"ק: ויש אומרים אל"ף ראש לאותיות, כ' הצי א ותיות הרי אך. אכין ורקין סיעוטיין: ביום הראשון. (קע) קודם יום הראשון, כענין שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי (נראה שיש ב' ג), קודם יום השביעי: תשביתו שאור מנתיכם. (קעא) בכל דבר שהוא נשבת מפרד וזורה לרוח או מטיל לים: שאור. אע"פ ששאור הימוצו קשה שיעורו חמץ בכזית, (קעב) דתנן בית שמאי אומר שאור בכזית וחמץ ככותבת, וב"ה אומרים זה וזה בכזית. אין לי אלא שאור נמור, מנין מי תשמיש של נחתום? ת"ל כי כל אוכל חמץ: מנתיכם. כל בית שנשתמש בו חמץ חייב להשבית ממנו חמץ, ומנין שאם לא מצא שיבטל בלבו, ת"ל תשביתו מכל מקום: מנתיכם. להוציא חורי העליונים והתחתונים מקום שאין ביאה לשם: כי כל אוכל חמץ. להביא שתימוצו מהמת מלאכתו שלש במים פושרין, ושלש בחמה, ותחת הכוכבים, ושלש ביחד יותר מארבעים ושלש ביצים שיעור חלה: וצריך מים שלנו, כל ז' ימים לפי שאין הפרש ביניהם: כי כל אוכל חמץ, לרבות כלי תשמישו שצריכין גיעול שטיפה והדחה וליבון כל אחד במה שנשתמש בו כך תהיה התרתו: חוץ מכלי חרש שאינו יוצא מידי דפי לעולם, לפיכך ישברו, וכן מאני דקניא אמירי לענין חמץ, וסכין מעון ליבון וגיעול, וכולהו כדמפורש (קעג) במס' פסחים: כי כל אוכל חמץ. אפי' כל דהו חייב מלקות, לא אמרו כזית אלא לענין כרת: ונכרתה. (קעד) אין הכרתה אלא הפסקה: הנפש ההוא מישראל. המזידה: מישראל. (קעה) יכול תלך אל עם אחר ותחרי, ת"ל מלפני אני ה' (ויקרא כג) , (קעו) לימדך שישראל שמניח את בוראו נכרת מן העולם ואין לו תקנה אפילו בשאר אומות, שנאמר מלפני אני ה', דשותי בכל מקום: מיום הראשון עד יום השביעי. (קעז) עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל כל מחצת לא תאכלו (לקמן פסוק כ), לא ענש אלא אם כן הזהיר: (קעח) ארעם במאכל ובמשתה, כלומר קדשם

ה ערות ותקונים

(קסז) ר"ע אומר. במכילתא לפנינו הוא גסס ר' יוחנן וכן מובא בילקוט והאיפת לדק הגיה גם במכילתא על"ר' עקיבא עפ"י מאמרם בפסחים טס. (קסח) ר' יוסי הגלילי. מכילתא. (קסח) דתנן אוכלין כו'. פסחים י"א ע"ב: (קסח) מן אח"ס בפ"ע גי"ף דכ"ץ. וכן מלאחי גרסיי פסחים דף ה' ע"א וז"ל. אך חלק הכין ורקין מיעוטיין חלמא מקלח היום מותר ומקלחו אסור ומשתה יש לנו לחלק חציו לא סור וחציו להיתר, ואיכא דאמר אך הוא ח"ץ בגימטריא דאח"ס בפ"ע גי"ף דכ"ץ וחופס ח"ת תחת א' ולדיי במקום כ' ע"ל ופולי טון גמה שכתב, ואיכא דאמר לדברי בעל לקח טוב שחי בימיו. (קע) קודם יום הראשון. והיינו פ"ס, פסחים ד' ע"ב ועיין גרסיי ובהראש"ע. (קעא) בכל דבר שהוא נשבת. פסחים כ"א ע"א וסס כ"ז ע"ב. (קעב) דתנן גילה ב' ע"א וכן המאמרים שלאחריו נמלא פסחים מ' ע"ב גילה ו' ע"ב פסחים מ"ב ע"א. טס מ"ח ע"א, מ"ב ע"א והמאמר ותחת הכוכבים ליתא בגמ' ונובע מזה"ג ה' פסחים וסס הגי' תחת הרקיע. (קעג) במס' פסחים. ל' ע"ב. (קעד) אין הכרתה אלא הפסקה. מכילתא טס. (קעה) יכול תלך אל עם אחר. מכילתא טס. (קעו) לימדך. הוספת רבינו והסיום רשותי בכל מקום הוא ממכילתא. (קעז) עונש שמענו. מכילתא טס סוף פ"ח. ועיין פסחים כ"ח ע"ב. (קעח) ארעם במאכל ובמשתה. במכילתא בא פ"ס הגי' כזדהו במאכל ובמשתה וכלכות נקיה. ובספרי פנחס סי' קמ"ז איתא ביום הראשון מקרא קודש אירשו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. וכן ת"א על וביום הראשון מקרא קדש וציומא קדמאה מערע קדיש ובחיב"ע מארע קדיש וכן וקראת לשבת ע"ב (ישמיה ר"ח י"ג) ת"י ותערע לשבתא בתפוקין וז"ל הרמב"ן (ויקרא כג) אשר תקראו אותם מקראי קודש. מקרא קדש מלשון קרואי העדה, ואחר כן יאכלו הקרואים, וכן על מכוון הר' ליון ועל מקראיה, המקומות שנקראים טס שיתקבלו בהם קרואי העדה ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אחכס באחרית הימים לשון מאורע, בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש. ורז"ל אמרו ארעם במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, כלומר שלא יבא חוקה אלך כחק שאר הימים חזל תעשה להם מקרא של קדש לשנות במאכל ובמלבוש מחול לקודש אם זה דעת אונקלוס ע"ל, ומדברי רבינו סוניה ז"ל נראה כי ה' לפנינו הגי' גם במכילתא ארעם במאכל ובמשתה

שמות יב בא

בכסות נקיה , (קעט) מנין לרבות חולו של מועד ; ת"ל אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש (ויקרא ע"ג) , (קפ) כי חדות ה' הוא מעוזכם (נממיה ס י) אסר הקב"ה הללו עלי וקדשו היום ואני פורע : כל מלאכה לא יעשה בהם . (קפא) אפי' על ידי א"י : אך אשר יאכל לכל נפש . (קפב) לפי שאין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש הנר שהוא אסור ביום טוב , (קפג) אפילו בהמה, אפילו כל דהו נפש : שוחט אדם את הבהמה בלבד : לכל נפש . (קפד) במס' יום טוב : הוא לבדו . אע"פ שאינו צריך אלא לכזית כו' כדמפרש (קפד) במס' יום טוב : הוא לבדו . (קפה) הוא ולא מכשיריו , כגון השחות סכין וקציצת עצים , ודיבת דיסא ומלח . (קפו) זה הכלל כל שאפשר לעשותה מערב יום טוב , אין עושין אותה ביום טוב : לבדו . (קפז) ולא מילה הבאה שלא בזמנה, שאינה דוחה לא שבת ולא יום טוב : יעשה להם. ולא לעובדי כוכבים , (קפח) מיכן אמרו מזמנין לעובד כוכבים בשבת ואין מוסנין עובד כוכבים ביום טוב , גזירה שלא ירבה בשבילו (קפט) ומה ראית וכו' :

יו) וישמרתם את המצות . (קצ) שמרתו שלא תביאהו לידי פסול , (קצא) שכן אמר הפח תלבוש בצונן, (קצב) אמרו חכמים אחד שאור ואחד סידוק ישרוף , (קצג) והאובלו חייב מיתה : ושמרתם את המצות . שלא יהיו החטים לחים , ושלא ישרם במים כדי לעשותם סלת , ושלא יניח בצק ביד תינוק ותינוקת , או ביד עבד וכנעני שאינן בקיאים בשימור : ד"א ושמרתם את המצות , שיהו סזורזין בעשייתן , (קצד) מיכן אמרו שלש נשים עכוקות בבצק אחת לשה , ואחת מקטפת , ואחת אופה , וכל הזריו הריוזה משובח , (קצה) ר' יאשי' אומר אל תקרי את המצות אלא את המצות, שאם באת מצוה לידך עשה אותה בזריזות עד שלא תחמץ, (קצו) היינו דתנן (קצז) בן תימא אומר הוי עז כנסר , וקל כנשר , ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים : כי בעצם היום הזה . (קצה) מניד שביום יצאו : הוצאתי את צבאותיכם. (קצט) אלו צבאות ישראל, ומה ת"ל כל צבאות ה' (לקמן פסוק מח) , אלו מלאכי השרת : ושמרתם את היום הזה . (ר) הרי כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם (לעיל פסוק עז), מה ת"ל ושמרתם את היום הזה, (רא) לרבות דברים שהן משום שבות , אין עולין באילן ואין רוכבין ע"ג בהמה , ולא שטין על פני המים, וכ"ל כיוצא בהן : את היום הזה . (רב) מקרא קודש אסור משום שבות , אבל חולו של מועד אינו אסור משום שבות : לדורותיכם חקת עולם . להביא ימות המשיח :

הערות ותקונים

ובמשה . (קעט) מנין לרבות חולו של מועד . מכילתא שם , ועיין ברמב"ן ויקרא כ"ג ז' ובסי' בתורה והמלוה להרצ הגאון הגדול מהרמ"ל מלבי"ם ז"ל ספרא אמור פרשה י"ג אות קפ"ו . (קפ) כי חדות וע' סד ואני פורע . זה ליתא במכילתא . ונמלא בגמרא בילה ס"ו ע"ג . (קפא) אפילו ע"י אינו יהודי . מכילתא שם . (קפב) לרבות הדלקת הנר . עיין מכילתא סוף ויקהל , ובגמרא בילה כ"ב ע"ג ושם כ"ג ע"א בתוס' ובירושלמי בילה פ"ה ה"ב . (קפג) לפי שאין בין יו"ט. מנילה ז' ע"א , ובילה כ"ח ע"ב . (קפד) אפילו בהמה . מכילתא . ועיין ירושלמי בילה פ"א ה"א . (קפד) במס' יו"ט. בילה כ"ח ע"א וע"ב . (קפה) הוא ולא מכשיריו . בילה כ"ח ע"ב . (קפו) זה הכלל . בילה שם . (קפז) ולא מילה . שבת כ"ד סע"ב . (קפח) מיכן אמרו . בילה כ"א ע"ב . (קפט) ומה ראית להוליא את העובד כוכבים ולרבות את הבהמה כו' הבהמה מוונתיה עליך העובד כוכבים אין מוונתיו עליך . עיין מכילתא שם מה ראיה לחלוק שאתה מוזכר על הבהמה ואין אתה מוזכר על אי' . ובילקוט רמז ר"א במאמר המתחיל אך אשר יאכל מה ראית לחלק שאתה מוזכר על הבהמה ואין אתה מוזכר על האחרים שהאחרים אין מוונתם עליך אבל הבהמה מוונתיה עליך . והוא כמו שהביא רבינו . (קצ) שמרתו שלא תביאהו לידי פסול . מכילתא , ומונא בילקוט שם , ובד"י עה"ת שלא יבוא לידי המון . (קצא) שכן אמר . ל"ל מיכן אמרו . ובמכילתא שם מכאן אמרו . והוא במשנה פסחים פ"ה ע"ב . (קצב) אמרו חכמים , פסחים שם ומכילתא . (קצג) והאובלו חייב מיתה . כ"ה בני' במכילתא . אולם במשנה נאמר לנטון האוכלו חייב כרת . וכן הגיה בעל זה ינחמו במכילתא שם וכן הביא הרב בעל מאיר עין , דהמץ בכרת ולא במיתה . (קצד) מיכן אמרו . במשנה פסחים שם . (קצה) ר' יאשי' . מכילתא , וילקוט שם , ומונא גם בד"י עה"ת . (קצו) היינו דתנן . אבות ס"ה מכ"ג . (קצז) בן תימא . במשנה אבות שם יהודה בן תימא ובכ"י פלארענן בן זומא אמר . (קצח) מניד שביום יצאו . מכילתא שם . (קצט) אלו לצבאות ישראל . מכילתא . (ר) הרי כבר נאמר . מכילתא . (רא) לרבות דברים שהם משום שבות . עיין ברמב"ן עה"ת , ועיין במאיר עין אות כ"ב . (רב) מקרא קודש אסור משום שבות , ז"ל

(יח) בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות: (רנ) הכתוב קבעו חובה לאכילת מצת בלילה הראשון, ושאר כל הימים רשות: עד יום האחר ועשרים, (רד) להביא לילות כימים:

(יט) שבעת ימים שאר, (רה) חסר ו' לרבות כל דהו: שאור לא ימצא, (רו) אין לי אלא בכל ימצא, בל יראה מנין, ת"ל ולא יראה לך שאור (דברים סז), שאור הוקש לחמץ וחמץ לשאור מה זה בכל ימצא ובבל יראה (רו) [אף זה בכל יראה ובבל ימצא]: בבתיכם, (רח) מה ביתך ברשותך, אף גבולך ברשותך; יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי, ואע"פ שהוא יכול לבערו (רט) [אבל אינו ברשותו, יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל, וחמץ שנפלה עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו] אבל אינו יכול לבערו הרי הוא כמבוער: כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. (רי) אני אקרא השאור ונכרתה קל וחומר לחמץ ומה שאור שאינו ראוי לאכילה חייבים עליו כרת, חמץ שראוי לאכילה דין הוא שיהו חייבין עליו כרת, לא אם אמרת בשאור שהוא מחמץ אחרים, תאמר בחמץ שאינו מחמץ אחרים, יכול לא יהא חייב עליו כרת, (ריא) ת"ל כי כל אוכל (מחמצת) [חמץ] ונכרתה (לעיל פסוק סו) נאמר חמץ, ונאמר מהמצת הא עד שאמר ב' כתובים ואם לאו לא שמענו: ונכרתה הנפש ההוא. (ריב) כל איסורין שבתורה שכתב הנפש ההוא, (ריג) כתב בו"ו ופירושו בו"ד וכן ניקודו, ללמד שלא יתחייב כרת אלא נפש שהוא בת חיובין משלש עשרה שנה ויום אחד, לפיכך כתב ההוא אבל מפני שכתב נפש נקוד היא שהנפש לשון נקבה: ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל, למה נאמר לפי שאמר כי כל אוכל מחמצת ונכרתה, (ריד) שמא תאמר אין לי אלא במזיד ובהתראת עדים, בינו לבין עצמו מנין, [ת"ל ונכרתה מעדת ישראל], (רטו) ואם יאמר ילך לו אל עם אחר ויהיה פטור ת"ל מלפני אני ה' (ויקרא כג ג) בכל מקום רשותי, לכך נאמר ונכרתה מעדת ישראל, ונאמר מלפני אני ה': בנר ובאזרח הארץ: (רטז) לפי שהוא עושה מעשה ישראל צריך להביא את הגרים:

(כ) כל מחמצת לא תאכלו. (ריז) למה נאמר עוד פסוק זה, לפי שהוא אומר כי כל אוכל חמץ ונכרתה (פסוק סו), כי כל אוכל מחמצת ונכרתה (פסוק יט), אין לי אלא חמץ נמור, תערובת מנין, כגון ששנינו (ריח) במס' פסחים, אלו עוברין בפסח, כותח הבבלי,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

המכילתא ואף חולו של מועד יהא משום שבת אסור והדין נותן הואיל ויום הראשון ויום האחרון קרוין מקרא קודש וחולו של מועד קרוי מקרא קודש ויום הראשון והאחרון הרי הן אסורין משום שבת חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קודש אינו דין שיהא אסור משום שבת, ת"ל ביום הראשון שבתון. ורבינו קצר בלשונו. (רג) הכתוב קבעו חובה. מכילתא פי', והסיוס ושאר כל הימים רשות הוא במכילתא פי' (רד) להביא לילות כימים. מכילתא ועיין במאיר עין, ומדות סופרים. (רה) חסר ו"ו לרבות שאר כל דהו. הוא דברי רבינו מדנפשי' וכן הביא הרב בעל מנחת שי בשמו על הכתוב תשבתו שאר חסר ו"ו וכלהו דכוותיה ונדרש בלקח טוב להביא שאר כל שהוא. (רו) אין לי אלא בצל ימצא. מכילתא שס. ומוצא בילקוט רמז ר"ב. (רי) אף זה בצל יראה ובצל ימצא. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י פלארענן וכ"י פ"ב, ור"ב במכילתא. (ריח) מה ביתך ברשותך. מכילתא ומוצא בילקוט שס. וסי' צרייתא זו עיין ברמב"ן, ובמסרשי במכילתא. (ריט) אבל אינו ברשותו. המלות שהוספתי הוא שהשמיט המעתיק מן אבל אינו הראשון עד אבל אינו השני ונמצא לנכון בכ"י פלארענן וכ"י פ"ב וגם לפנינו במכילתא. ובילקוט בשם המכילתא. (רי) אני אקרא. עיין מכילתא ורש"י עה"ת. (ריא) ת"ל כי כל אוכל מחמצת. הסגרת מלת מחמצת והעתי מלת חמץ וכן הוא בשמות בכ"י פלארענן ונמצא לנכון בכ"י פ"ב וגם במכילתא לפנינו. (ריב) כל איסורין. הס דברי רבינו מדנפשי'. (ריג) כתב בו"ו וסי' צו"ד וכן ניקודו. כוונתו כי כתוב בו"ו והניקוד יצא בחירק תחת הה"א, כמו שמות י"ב ס"ו וי"ט. ל"א י"ד. ויקרא ו' כ' ור"א וכ"ו, וכן כ' ו', ובמדבר פ' י"ג, וס"ו ל', כולס נקוד יצא. (ריד) שמא תאמר. מכאן עד ת"ל ונכרתה מעדת ישראל ליתא במכילתא לפנינו. (רטו) ואם יאמר. מכילתא פ"ח ופי' וילקוט שס. (רטז) לפי שהוא עושה מעשה ישראל. במכילתא וילקוט לפי שהוא עושה מעשה בישראל. וברש"י עה"ת לפי שהנס נעשה לישראל הולך לרבות את הגרים. (ריז) למה נאמר עוד פסוק זה. מכילתא סוף פי'. וילקוט ועיין רש"י עה"ת שכתב מחמת לא תאכלו אזכרה על אכילת שאור, כל מחמת להביא את תערובתו. ודבריו נוצעים ממכילתא סוף פ"ח שס יליף מיניה לאזכרה, ומן מכילתא סוף פי' יליף מיניה תערובתו. (ריח) במס' פסחים. מ"ב ע"א ולפנינו במכילתא

שמת יב בא

שכר המדי, חוסך האדומי, זיתים המצרי, וזומן של צבעים, ועמילן של סבחים, וקולן של כופרים. ר' אליעזר אומר (ריט) אף טפולי נשים, ת"ל מחמצת לא תאכלו, ומשנתינו מפורש (רכ) במס' פסחים בתלמוד: בכל מושבותיכם תאכלו מצות; (רבא) למה נאמר, לפי שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך תירושך ויצהרך (דברים יד ע), הרי שהעלה מעשר שני בירושלים, יכול יצא בו משום מצה, ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות מדבר הנאכל בכל מושבותיכם כגון חולין תאכלו מהם מצות, יצא מעשר שני שאינו נאכל בכל מושבותיכם אלא לפני ה' אלהיך, הואיל ואי אתה אוכל מהם מצות, לכך נאמר בכל מושבותיכם תאכלו מצות, מדבר הנאכל בכל מושבותיכם תאכלו מצות. (רכב) לאחר שנצטוו ששה ואהרן; דברו אל כל עדת ישראל, בכל הלכות הפסח הכתובים בפרשה: מיד

בא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. (רכג) מגיד הכתוב שעשאן בית דין, שנאמר וקני ישראל: ויאמר אליהם. (רכד) הדבור מפי משה לומר לכל ישראל דברי ר' יאשי, ר' יונתן אומר הדבור מפי משה לומר לזקנים וזקנים לומר לכל ישראל, (רכה) ולמה חלק כבוד לזקנים, לפי שנאמר לך ואהפת את זקני ישראל (שמות ג פז) הקב"ה אומר לו: חלוק כבוד לזקנים: משכו וקחו לכם צאן. (רכו) משכו ידיכם מן עבודת כוכבים והדבקו במצות וקחו המצות, (רכז) דברי ר' יוסי: (רכח) ד"א משכו. מי שיש לו צאן בעדרו: וקחו. מי שאין לו יקנה בדמים: (רכט) (ר' יוסי) (ר' יצחק) אומר בא הכתוב ללמד על בהמה דקה שניקנית במשיכה: למשפחותיכם ושחמו הפסח. (רל) מצוה שישחמו לשמא, מיכן אמרו חכמים (רלא) במס' זבחים, (רלב) כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשירין אלא שלא עלו לבעלים לשום חובה חוץ מן הפסח ומן החטאת: **בב) ולקחתם אגודת אגוז.** (רלג) מיכן אתה דן הלקיחות שבתורה ואיל ונאמרה לקיחות בתורה סתם, ופרט לך הכתוב באחד מהם לימדה תורה שאינה אלא אגודה: אגוז. (רלד) ולא אגוז יון, ולא אגוז רומי, ולא אגוז כוחלות, ולא אגוז מדבריות, ולא אגוז שיש לו שם לווי: וטבלתם בדם. (רלה) שיחא בדם כדי טבילת אגוז: אשר בסף. (רלו) מלמד שתהיה חקוק בצד האסקופה ושוחט בתוכה, (רלז) כמו

הערות ותקונים

בג' הערוכתן מנין ת"ל כל מחממת לא תאכלו וראיתי במאיר פין אות י"א שהביא שבמגדל עוז פ"ד מה' חיימ כתב וז"ל לשון מכילתא כל מחממת לא תאכלו לרבות כוחה הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי יכול יכו חיובין עליהן כרת ת"ל חמץ מין אחד שהוא מין גמור ילאו אלו שאינן מין גמור כזו לעבור עליהן בלא חטא ע"כ. ונראה כי כן היה לפני רבינו במכילתא. (ריט) אף טפולי נשים - במשנה נאמר חכשימי נשים רק בגמרא שם מ"ב ע"ב אמרו חכשימי נשים פלקא דעתך, אלא אימא טפולי נשים. (רכ) במס' פסחים. הוא שם מ"ב ע"ב. (רבא) למה נאמר. מכילתא סוף פ"י ע"ט. ומובא בילקוט רמז ר"ה ומובא בקלרה ברס"י עה"ח. (רכב) לאחר שנצטוו משה ואהרן. כ"ה גם בכ"י פלארענן. והוא מאמר בכ"י פ"א. ובכ"י פעטערסבורג מתחיל פה ויקרא משה לכל זקני ישראל לאחר שנצטוו משה ואהרן לברו אל כל עדת ישראל בכל הלכות הפסח הכתובה בפרשה. (רכג) מגיד הכתוב שעשאן ב"ד. מכילתא פ"א וילקוט רמז ר"ז. ומובא ברמב"ן עה"ח. (רכד) הדבור מפי משה. בכ"י פ"ב השמים המעתיק מן הדבור מפי משה עד הדבור מפי משה במאמר ר' יונתן. (רכה) ולמה חלק. מכילתא שם. ועיין שם פ"ז. (רכו) משכו ידיכם מן ע"ז. מכילתא וכן ת"י נגידו ידיכון מטעות מלרתי וסיין שם פ"ז. (רכז) דברי ר' יוסי. במכילתא רבי יוסי הגלילי. (רכח) ד"א משכו מי שיש לו לאן בעדרו. זה דברי ת"ק במכילתא אולם בכ"י פלארענן ובכ"י פ"ב בגי' יותר נכונה בתחלה מובא מאמר הזה מי שיש לו לאן בעדרו ואח"כ מובא מאמר מר' יוסי. (רכט) ר' יוסי. הסגרת. וחקנתי שז"ל ר' יצחק כמו שהוא במכילתא וכ"ה לכוון בכ"י פלארענן ופ"ב. (רל) מלמד שישחמו לשמן. מכילתא. (רלא) במס' זבחים. דף ב' ע"א במשנה. וכן מובא במכילתא מכאן אמרו. (רלב) כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן. כ"ה בגי' במשנה שם ולפנינו במכילתא מכאן אמרו כל הזבחים שלא נזבחו לשמן כשרין ובילקוט רמז ר"ז הביא בגי' בשם המכילתא כמו שהוא במשנה. (רלג) מיכן אתה דן. מכילתא ומובא בילקוט שם. (רלד) ולא אגוז יון כו'. מכילתא שם. משנה פרה פ"א מ"ז ספרא מנורע פ"א ספרי חקת ס"י קכ"ד. ופ"י קכ"ט. (רלה) שיחא בדם כו'. מכילתא. (רלו) מלמד שחיה חקוק בצד האסקופה. בכ"י פלארענן מגיד היה חוקק בצד האסקופה, ובכ"י פ"ב מגיד שעוקה היה חוקק וכ"ה גי' בילקוט בשם המכילתא. ולפנינו במכילתא שעוקה חולץ יש לתקן שז"ל שעוקה חוקק וכן יש לתקן לפנינו בדברי רבינו מלמד שהיה עוקה חוקק ועיין לעיל הערה ק"ט. (רלז) כמו שאמרנו למעלה

שמות יב בא

שאמרנו לשעלה: והגעתם אל המשקוף. (רלח) מכפנים. (רלח) כמו שאמרנו למעלה: וטבלתם והגעתם. (רם) על כל תצעה והנעה טבילה, שלא תאמר טבילה אחת לכולם, לכך נאמר וטבלתם בדם והגעתם אל המשקוף: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. (רמא) מלמד משניתנה רשות (רמב) למחבלים לחבל אינו מבהין בין צדיק לרשע, ובה"א לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בערך, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישעיה נה כ): עד בקר. (רמג) מיכן אמרו לעולם יצא אדם בכי טוב:

(ג) ועבר ה' לגנוף את מצרים. (רמד) ר' יהודה אומר כמלך העובר סמקום למקום: (רמה) ד"א ועבר. נותן הוא עברתו במצרים: וראה את הדם. היה רבי ישמעאל אומר והרי גלוי לפניו, (רמו) כדכתבין לעיל: ופסח וגו'. (רמז) ובה אם בשביל דם הפסח שאינה נוהגת לדורות, נאמר בה ולא יתן המשחית, מוזה שהיא חמורה שיש בה עשרה שמות המיוחדים, ונוהגות ביום ובלילה ולדורות, על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית, ומה גרם שלא להגין עונותינו (רמח) שנאמר עונותיכם הטו אלה (ימיה ס כה), (רמט) ואלו הן עשרה שמות המיוחדין שבשתי פרשיות, בשמע חמש, וחמש בוהיה. ה' אלהינו, ה', את ה' אלהיך. בוהיה, ה' לאהבה, את ה' אלהיכם, אף ה', אשר ה'. נשבע ה':

(כד) ושמרתם את הדבר הזה. (רנ) להביא פטח דורות, שלא יבוא אלא מן הכבשים וסן העזים: לחק לך ולבניך. (רנא) מצוה זו באנשים ולא בנשים: (רנב) והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם. (רנב) תלה הכתוב למצוה הזאת מביאתן לארץ ולהלן: כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי (שמות ו ח), כיוצא בדבר (רנג) הוא אשר דבר ה' לאמר שבתן שבת קדש (שס טו ט), והיכן דבר, והיה ביום הששי והכינו (שס טז ט), כיוצא בו הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש (ויקרא יג), והיכן דבר, ונועדתי שמה לבני ישראל תקדש בכבודי (שמות טז מג), כיוצא בו כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך (דברים גו ו), והיכן דבר, ברוך תהיה מכל העמים (שס ז יד), כיוצא בו וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך (שס כו יח), (רנד) והיכן דבר, את ה' האמרת היום (שס לו יז), כיוצא בו ולתתך עליון [וגו'] כאשר דבר (שס טז יט), (רנה) והיכן דבר ונתגך ה' לראש (שס כח יג), כיוצא בו שמעו שמים והאזינו ארץ כי ה' דבר (ישעיה א ג), והיכן דבר, האזינו השמים ואדברה (דברים לג א), (רנו) ורבים אחרים כיוצא בהם, ואף כאן וחה כי תבאו אל הארץ, תלה הכתוב מביאתן לארץ ולהלן:

הערות ותקונים

למעלה. פסוק ז'. (רלח) מכפנים. מכילתא. (רלח) כמו שאמרנו למעלה. פסוק ז'. (רם) על כל הנעה. מכילתא ועיין רש"י פה"ח. (רמא) מלמד. מכילתא שם ורש"י פה"ח, וצ"ק ס' פ"א. (רמב) למחבלים. במכילתא ובגמרא שם וברש"י פה"ח הגי' למשחית ובכ"י פלארעטן ופ"ב וצילקוס רמז ר"ו הגי' למלך לחבל. (רמג) מיכן אמרו. פסחים ב' ע"א, העניח י' ע"ב. (רמד) ר' יהודה אומר. מכילתא שם. (רמה) ד"א ועבר. זה חסר במכילתא במקומו פ"א ומונה במכילתא פ"ז ע"ב ועברתי בלחך מרים. וצילקוס מונה זה גם כאן, ויפה העיר הרב בעל מאיר עין שיהיה כן במכילתא במקום הזה רק בשמיעוכם הסופרים. (רמו) כדכתבין לעיל. קצר המחבר והביא לעיל פסוק י"ב. ובמכילתא מונה גם כאן אף שכתוב גם פס"ז על הכתוב וראיתי את הדם. (רמז) ומה אם בשביל דם. מכילתא וצילקוס שם. (רמח) שנאמר עונותיכם הטו אלה. במכילתא מונה הכתוב כי [אם] עונותיכם היו מצדילים ביניכם (ובין) [לבינ] אלהיכם והפאתיכם הסחירו סגים מכם משמוע (ישעיה נט ב) וצילקוס סוף רמז ר"ו הביא שנאמר עונותיכם הטו אלה ואומר כי עונותיכם היו מצדילים: לכן מזה תראה כי יש להגיה כן במכילתא. (רמט) ואלו הן עשרה שמות המיוחדין. הוא הוספת רבינו, ועיין בהרמזים ה' הפליג ס"ה ה"ד, ובהגות מיימוניות שם. (רנ) להביא פטח דורות. מכילתא שם. (רנא) מצוה זו. מכילתא ועיין מאיר עין. (רנב) תלה הכתוב. מכילתא ועיין רש"י פה"ח. (רנב) והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם. (רנב) תלה הכתוב מביאתן לארץ ולהלן: כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי (שמות ו ח), כיוצא בדבר (רנג) הוא אשר דבר ה' לאמר שבתן שבת קדש (שס טו ט), והיכן דבר, והיה ביום הששי והכינו (שס טז ט), כיוצא בו הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש (ויקרא יג), והיכן דבר, ונועדתי שמה לבני ישראל תקדש בכבודי (שמות טז מג), כיוצא בו כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך (דברים גו ו), והיכן דבר, ברוך תהיה מכל העמים (שס ז יד), כיוצא בו וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך (שס כו יח), (רנד) והיכן דבר, את ה' האמרת היום (שס לו יז), כיוצא בו ולתתך עליון [וגו'] כאשר דבר (שס טז יט), (רנה) והיכן דבר ונתגך ה' לראש (שס כח יג), כיוצא בו שמעו שמים והאזינו ארץ כי ה' דבר (ישעיה א ג), והיכן דבר, האזינו השמים ואדברה (דברים לג א), (רנו) ורבים אחרים כיוצא בהם. ואף כאן וחה כי תבאו אל הארץ, תלה הכתוב מביאתן לארץ ולהלן:

(לק"ט ח"ב) דהא

שמות יב בא

כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם . (רנז) יש כאן לומר בשורה טובה היא לכם שיפרח וירבו דור אחר דור , לפיכך אמר כי יאמרו אליכם בניכם , ויש אומרים כי בשורה רעה היא שעתידה תורה להשתכח סבניכם , והן שואלין מה העבודה הזאת לכם , כלומר לכם ולא לו , מוציא עצמו מן הכלל , וזו אחת מד' סודות שדברה תורה : כז) ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו' . (רנח) למדנו למי ששומע נסים שעשה ה' את אבותינו במצרים צריך ליתן שבח והודיה , וכן הוא אומר ביתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה (שמות י"ז) : אשר פסח על בתי בני ישראל . אשר פסע , ע' וח' משמשיין , כמו עשקה לי (ישעיה לח יד) פי' חשקה לי : בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל . מיכן שניתן רשות למחבלים לחבל לולא שהציל הקב"ה את אבותינו : ואת בתינו הציל . (רנט) זה לדורות האחרונים , והוא אומר ואת בתינו הציל , (רס) זה ששנינו בכל דור ודור צריך אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא מצרים , וכה"א ואותנו הוציא משם (דברים י"ט) , אותם לא נאמר אלא אותנו : ויקד העם וישתחוו . (רסא) מיכן שצריך האדם להודות על בשורה טובה : (רסב) ד"א ויקד העם וישתחוו . על מה השתחוו , על שקברו מתיהם בני ימי אפילה , כדי שלא יראו בהם המצריים וישמחו :

כח) וילכו ויעשו בני ישראל . (רסג) ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה : כאשר צוה ה' (רסד) את משה ואת אהרן . לא סרבו על דבריהם : כן עשו . כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו : (רסה) וכה"א בדניאל (רסו) למן היום אשר נתת את לבך להבין ולהתענות נשמעו דבריך (דניאל י"ב) : כט) ויהי בחצי הלילה . (רסז) מי החצהו כי אם יוצר הכל שיודע שעותיו ועונותיו , משה רבינו אמר כחצות , אבל המעשה היה בחצי הלילה : זה הכה כל בכור . הוא שאמר הכתוב והכיתי כל בכור בארץ מצרים (לפיל פסוק יב) , אפילו ממקומות אחרות שהיו בארץ מצרים , וכן בכורי מצרים שהיו במקומות אחרות : בארץ מצרים . להביא בכור פתרום כוש וחם פוט ולוד : מכבוד פרעה . (רסה) אומרים כי פרעה היה בכור והוא נשאר , שנאמר ואולם בעבור זאת העמדתך (שמות ט"ז) , וכן בעל צפון נשאר מכל בתי עבודת כוכבים כדי לפתות לבן של מצרים : עד בכור השבי . (רסט) וכי השבויין מה הטאו , אלא כדי שלא יאמרו השבויין קשה הוא יראתנו שלא שלטה בהם הפורענות : אשר בבית הכור , לפי שהיו השבויין שמחין בצרתן של ישראל , הביא הקב"ה עליהם מכתם : וכל בכור בהמה . (רע) מה חמאת הבהמה , לפי שהיו המצריים משתעבדין לבהמה שלא יהיו אומרים קשה יראתנו שעמדה לעצמה : ל) ויקם פרעה לילה . (רעא) דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות , וזה עמד לילה , שמא תאמר על ידי שרים ושרות , ת"ל הוא וכל עבדיו , (רעב) מלמד שהיה

ה ערות ותקונים

המעתיק שרצה לקצר אולם נכ"י פלארענן ופ"ב מוזה עוד הרבה כתובים כמו שהוא במכילתא לפנינו מן כיוצא בו ונגלה כבוד ה' עד סופו . (רנז) יש כאן לומר בשורה טובה . פיין במכילתא ומוצא צילקוס רמז ר"ח ושם הוא להיסק בחילה הביא בשורה רעה נחשדו ישראל ואח"כ ויש אומרים בשורה טובה ופי"ט . (רנח) למדנו כו' . ממה שכתוב ויקוד העם וישתחוו . (רנט) זה לדורות . נכ"י פ"ב בשמים המעתיק מן מלת זה עד זה ששנינו . ונכ"י פלארענן בני' כמו שלפנינו . (רס) זה ששנינו . פסחים קפ"ז ע"ב . (רסא) מיכן שצריך האדם . פיין מכילתא ורש"י עה"ת . (רסב) ד"א . מכילתא . (רסג) ליתן שכר . מכילתא ורש"י עה"ת . (רסד) את משה ואת אהרן . ר"ה גם נכ"י פלארענן וכ"י פ"ב . ונקרא כתיב את משה ואהרן . (רסה) וכה"א בדניאל . הוספת המחבר . (רסו) למן היום . וכן הוא נכ"י פלארענן וכ"י פ"ב ונקרא כתיב כי מן היום הראשון . גם נאמר להבין ולהתענות לפני אלהיך . (רסז) מי החצהו . מכילתא פי"ג וחס כלשון משונה קלה ופיין פסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ב ע"א . ס"ג ע"ב) ועי' בס' והזכיר דף ד' ע"א ובענפי יהודה שם . (רסה) אומרים . מכילתא שם , פסיקתא שם (דף ס"ה ע"א) ועי' הערה ל"ה ורש"י עה"ת . (רסט) וכל השבויין . מכילתא שם ומוצא בס' והזכיר דף ה' ע"א . (רע) מה חמאת הבהמה . מכילתא ופסיקתא שם . ועי' הערה ס"ט ומוצא בס' והזכיר שם . (רעא) דרך בני מלכים . מכילתא שם ומוצא בס' והזכיר , ונכ"י עה"ת . (רעב) מלמד . מכילתא ופיין רש"י עה"ת ובס' והזכיר דף ה' ע"א בני' שהיה פרעה מתחור על כל בתי עבדיו , והוא ועבדיו מתחורין על כל בתי ישראל ומעמידין אחד אחד ממקומו .

שמות יב בא

פרעה מחור על בתי עבדיו, ומעמידן אחד אחד ממקומו: ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת, (רעג) ר' נתן אומר כיון שהיה בכור מת במצרים היו עושין לו איקונין ומעמידן אותו בתוך ביתו ואותו הלילה (רעד) נשהקת ונידקת (רעה) וניזרת ובעיניהם כאילו אותו הלילה מת: ע"א שהיו בכוריהן נקברים בבתיהם והכלבים היו מחטטין אותם, והיה נראה להם כאילו אותו הלילה מת, (רעו) וי"א גדול הבית נקרא בכור, לפיכך נאמר כי אין בית וגו':

(לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. (רעז) היה פרעה מחור ומבקש היכן משה ואהרן שרויים: ויאמר קומו צאו מתוך עמי. אמרו לו משה ואהרן מוזהרין אננו

שלא לצאת אלא בפרהסיא, שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (לעיל פסוק כג), לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב, וישכם אברהם בבקר (גלגלית כג ג),

(רעה) וישכם שמואל וגו' בבקר (ש"א עו יב): (רעט) ה"א ויקרא למשה ואהרן, לפי שאמר לו פרעה, לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני (שמות י כח), ויאמר משה כן דברת

(שס שס כט), בזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך (שס) אלא וירדו כל עבדיך אלה אלי (שס יא ח), מלמד שחלק כבוד לפרעה שלא אמר לו אתה אלא אלה, והיונו דכתיב

ויצום אל בני ישראל ואל פרעה (שס ו יג), צום לחלק כבוד למלכות, (רפ) וכן אתה מוצא באליהו וחנניה מישאל ועזריה שחלקו כבוד למלכות: ויאמר קומו צאו. אני

אמרתי מי וימי ההולכים (שס יח), ואתה אמרת בנערינו ובזקנינו וגו' (שס שס ט), ועתה קומו צאו וגו', אני אמרתי רק צאנכם ובקרכם יצג (שס שס כד), ואתם אמרתם וגם

מקננו ילך עמנו (שס שס כו), ועתה גם צאנכם וגם בקרכם קחו לרכות שאמרתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות (שס שס כה): וברכתם גם אותי. שתכלה הפורענות:

(לג) ותחזק מצרים על העם. (רפא) מגיד שהיו טורדין אותן לצאת בבהלה: כי אמרו כולנו מתים. אמרו לא כשם שאמר משה וסת כל בכור כסבורין הן שלא

ימות אלא אחד מן הבית, והן היו חשודין על העריות והן כולם (רפב) בכורות מאהרים, (רפב) הם עשו בסתר והקב"ה פרסמם בגלוי, צא ולמד למדה טובה מעתה

שהקב"ה מפרסם עושה צדקה בסתר וכל עושי מוטב:

(לד) וישא העם את בצקו. (רפג) מלמד שלשו את העיסה ולא הספיקה להחמיץ עד שנגאלו: משארותם צרורות בשמלותם על שכמם. (רפד) אלו שיורי מצה

זמרור, שהרי בפסח כתוב ולא תותירו ממנו עד בקר (לעיל פסוק י), אלא שיורי מצה זמרור: על שכמם. וכי לא היו להם בהמות, הא כתיב וגם ערב רב עלה אתם וצאן

ובקר (שמות יב לח), אלא על שכמם מרוב חיבתן שהיו מחבבין את המצות: ע"א משארותם צרורות בשמלותם, (רפה) אלו העריסות שבהן הבצק, כענין שנאמר

ובתנוריד ובמשארותיך (שס ז כח), והם העריבות שבהן העיסה:

(לה) ובני ישראל עשו כדבר משה. שאמר להם וישאלו איש מאת רעהו (שס יא ב),

הערות ותקונים

(רעג) ר' נתן אומר. מכילתא ופסיקתא שס (דף ס"ד ע"ב) וע"ש בהערה מ"ח ומונח נס' והזכיר שס (רעד) נשהקת ונדקת. ע"פ המכילתא והפסיקתא יסד הפייסן במעריב ליל שני של פסח, ליל שמורים להדק נשחק איקונס ראשית לכל חוגס. (רעה) וזרת. ס"י נרמסת כמו רגל תזורה (איוב לט טו). (רעו) וי"א גדול הבית נקרא בכור, עיין בפסיקתא שס א"ר אנא בר חמא אפטרופוס סל בית ה"י מת כו'. ועיין רש"י עה"ת שכתב גדול שבית קרוי בכור שנאמר גם אני בכור אחנהו. (רעז) היה פרעה מחור. מכילתא, ורש"י עה"ת ונס' והזכיר שס. (רעה) וישכם שמואל. כ"י פלארענץ וכ"י פ"ב נוסף וכן וישכם יעקב צנקר (גלגלית כח יח) וישכם משה צנקר (שמות לד ז) וישכם יהושע צנקר (יהושע ג א). והמעתיק השמיט מן וישכם עד וישכם וכן ראיתי שמונח ג"כ כן במכילתא פ"א. (רעט) ד"א ויקרא. מכילתא שס. (רפ) וכן אתה מולא באליהו וחנניה. במכילתא שס מונח ראיות מן הכתובים וכן איתא שס שמלינו ביוסף ויעקב ודניאל שחלקו כבוד למלכות. (רפא) מגיד שהיו טורדין. מכילתא. ונס' והזכיר הביא שהיו מתחזקים בהם להוציאם צנכלה. (רפב) בכורות מאהרים. כ"י פלארענץ וכ"י פ"ב בכורות מרוקין אחרים וכ"י במכילתא ונס' והזכיר. (רפב) הם עשו בסתר. מוסה ג' ע"א ס' ע"א. (רפג) מלמד שלשו. מכילתא שס. (רפד) אלו שיורי מצה ומרור. מכילתא ורש"י עה"ת. ודרש כאלו כתיב משארתם וכן הוא בהרמנים. (רפה) אלו

שמות יב בא

וכן עשו וישאילו מצדדים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, (רפז) שהיו עליהם חביבין הכסות יותר מכלי כסף וזהב:

לו) ור' נתן את חן העם. (רפז) כמשמעו: וישאלום. לא היה מספיק הישראל לומר השאילוני עד שהוא משאילו (רפח) דברי ר' ישמעאל. ר' יוסי תלילי אומר (רפח) האמינו בהם משלשה ימי אפילה, אמרו מה כשהי' באפלה וישראל באורח, לא נחשדו על הגניבה, עכשו לא כל שכן, לפיכך השאילום: (רצ) ר' אליעזר אומר וה' נרן את חן העם. זה רוח הקודש, בענין שנאמר ושפכתי על בית דוד [ונר] רוח חן (זכריה יב'), היה ישראל אומר לו למצרי השאילוני כליך המונח לך בסקום פלוני והוא משאילו בעל כרחו: (רצא) ר' ג' אומר וישאילום היה אומר לו שאל לי כלי אחד, והוא אומר לו טול לך גם אחר כיוצא בו: וינצלו את מצרים. (רצב) עשאוה כמצולה שאין בה דגים, ראה כמה גדלים מעשה אלהינו שהרי תבן לא היו נותנין להם, שנאמר תבן אין ניתן לעבדיך (שמות ה טו), וכלי כסף וכלי זהב ושמלות היו נותנין להם, ה' צבאות אשרי אדם בוסה בך: י' מכות לקו המצריים, שלשה מהם ע"י הקב"ה, ושלשה ע"י משה, ושלשה ע"י אהרן, ומכות בכורות ע"י הקב"ה ומשה ואהרן: (רצג) ויסעו בני ישראל מרעמסס מכותה. (רצג) חכמים אמרו סכותה שם מקום, בענין שנאמר ויסעו מסכות ויחנו באיתם (במדבר לג ו), מה איתם מקום אף סוכות מקום, (רצד) אמרו מרעמסס לסוכות מהלך ק"ל פרסה ונסעו ישראל מרעמסס לכוכות, לקיים מה שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד): כשש מאות אלף דגלי הגברים, ששים רבוא (רצה) דברי ר' ישמעאל: לבד סטף, לבד מנשים וקטנים: (רצו) וגם ערב רב. רב מנשים רבוא גם ריבוי ששים, רב ששים, וגם ריבוא על ריבוא ג' מאות וס' ריבוא (רצו) זו דברי ר' יונתן: וצאן ובקר מקנה כבד מאד, לקיים מה שנאמר הקב"ה לאברהם אבינו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית פו יד): (רצז) ויאפו את הבצק. (רצז) מלמד שלשו את העיסה ולא הספיקה להחמיץ עד שנאלו. שנאמר אשר הוציאו מצרים עונות מצות (רצה) עונות אלו חררה שנאמר באלוהו אך עשי לי משם עונה קטנה בראשונה (מ"א יז יג), (רצט) גם גדול נעשה בחררה שהוא (ש) שאכלו סמנה שלשים יום, עד שירד להם מן שהם ששים ואחת סעודות, אחת ליום, ואחת ללילה, (שא) מן חמשה עשר בנימן [עד חמשה עשר באייר], וסעודת לילו י"ו באייר הרי ס"א סעודות, שהרי מן ירד לישראל בחמשה עשר באייר בבקר: כי נורשו מצרים. בענין שנאמר גרש יגרש אתכם מזה (שמות י"א ח): ולא יכלו להתמדה, מפני המצריים שנאמר ותחזק מצרים על העם (למיל ססוק ג): וגם צדה לא עשו להם. להודיע שבתן של ישראל שלא אמרו למשה, היאך אנו יוצאין למדבר, ואין עמנו צדה לדרך, אלא האמינו והלכו אחרי משה, הוא שהנביא

הערות ותקונים

העריסות. וכן הביא מנחם וברש"ט והראב"ע והמנאר. (רפז) שהיו עליהם חביבין הכסות. במכילתא שאין ת"ל ושמלות אלא הכסות היתה חביבה עליהם יותר מכסף וזהב, ובתנחומא למה [ושמלות] הכסות חביבה ורש"י פה"ח כתב ושמלות אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאחר בפסוק חסוב, וכן הביא הילקוט. (רפז) כמשמעו. מכילתא שם. (רפח) דברי ר' י. מכילתא. (רפח) האמינו בהם. ע"י במכילתא וכלשון המחנך הביא גם הילקוט. (רצ) ר' אליעזר אומר. במכילתא ר' אליעזר בן יעקב והסיוס, בעל כרחו הוא מגמרה ברכות ס' ע"ב. (רצא) ר' נתן אומר. ע"י במכילתא ורש"י עה"ת. (רצב) עשאוה כמצולה שאין בה דגים. הוא מאמר ריש לקיש ברכות ס' ע"ב, ופסחים ק"ט ע"א. (רצג) חכמים אמרו. מכילתא ס"ד. (רצד) אמרו מרעמסס לסוכות מהלך ק"ל פרסה. ל"ל מאה ועשרים מיל עיין במפרשי המכילתא ובמדות סופרים ומאיר עין. (רצה) דברי ר' ישמעאל. מכילתא שם. (רצו) זו דברי ר' יונתן. ע"י במדות סופרים ובמאיר עין. ול"ל ר' נתן כמו שהוא במכילתא ובכ"י פ"ב. אולם בכ"י פלארענן כתוב ג"כ זו דברי ר' יונתן. (רצז) מלמד שלשו. מכילתא שם. (רצח) עונות מצות אלו חררה. מכילתא שם ועיין רש"י עה"ת. (רצט) גם גדול. מכילתא שם. (ש) שאכלו סמנה שלשים יום. וכ"י בילקוט רמז ר"ס בשם המכילתא וזכ"ע, ולפינו במכילתא הלשון חסוב ובעל מדות סופרים ובעל מאיר עין תקנו במכילתא של"ל ל' יום. (שא) מן חמשה עשר בנימן. זה ליתא במכילתא על רק במכילתא בשל"ל ע"א על הכתוב בחמשה עשר יום

לה

שמות יב בא

אומר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר [בארץ] לא זרועה (ימי 3 ב) :

(ס) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. (שב) והוא כתוב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית 47 יג), אלא שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה בין הבתרים, ומשנולד יצחק עד שירד יעקב אבינו למצרים עברו ק"ץ שנה, ששים עד שנולד יעקב, וכתוב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה (שם מו ט), ועוד מאתים ועשר שנשתעבדו במצרים הרי ארבע מאות ושלשים שנה. וי"א כי לא עשו ישראל במצרים אלא מאתים ועשר שנים, (שג) שהרי יש לנו סאדם עד המבול אתרנ"ו, ומן המבול עד שבא יעקב אבינו למצרים תקפ"ב הרי ברל"ח, ומשיצאו עד בנין ראשון ת"פ ועמד ת"י וחרב ע', ובנין שני ת"ך וזה לנו מחורבן שני אל"ם בשנת ג' למחזור רנ"ז שהם בת"ט, ברל"ח ובת"ט הרי דתרנ"ז, הוסיף עליהם גלות מצרים שעמד ר"י, הרי הכל דתתס"ז, והם חשובים למצרים ר"י כל שנה לששה חדשים קיץ וחורף, הרי ת"ך והמש שנים מקוטעות בין סלך לסלך :

(סא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה. (שד) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עיכבן המקום: ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. מגיד שלא יצאו אלא ביום אשריהם ישראל שנקראו צבאות ה' :

(סב) ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה לה'. (שה) בו נאלו ובו עתידין להנאל: ליל שמורים. (שו) ליל המשומר ובא מן המזיקין: (שו) ד"א הוא הלילה הוא שאמר הקב"ה לאברהם אבינו, בלילה הזה אני גואל את בניך כיון שהגיע הקץ לא עכבם הקב"ה עוד: שמורים לכל בני ישראל. (שח) שני פעמים שמורים הוא אלפים ושלש מאות ס' סתומה שש מאות, ר', ש', חמש מאות י' ס' חמשים, הרי אלף ומאה וחמשים מנין שמורים שמרים חסר ו', וכן שמרים השני, זה שאמר דניאל אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דניאל ס יד), והזמן הזה סתום וחתום תחלתו מאימתי ועליו אמר הכתוב ופתאום יבא אל היכלו (מלאכי ג א) :

(סג) ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת. (שט) משונה פסוק זה מכל שאר האמורות שלא נאמר בו אל משה ואל אהרן, אלא אל משה ואהרן, ללמדך אל משה אמר ואהרן שומע עם משה לכך כתוב ואהרן: זאת חקת הפסח, (שי) כלל. כל בן נכר פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט ומה פרט כל בן נכר לא יאכל בו, לרבות פסח מצרים ופסח דורות, (שיא) יש לי לפרש מה בין כלל ופרט שאין בכלל אלא מה שבפרט, לבין כלל ופרט וכלל, שאין אתה דן אלא בעין הפרט, כך פירושו, ספורש (שיב) במס' נוזר כלל אהני שאם הוא כלל ופרט בלבד, אין בכלל אלא מה שבפרט בלבד, ואם הוא כלל ופרט וכלל, אהני כלל אהני בלבד, אהני בעין הפרט, אע"פ דלא דמי ליה בכל מילי, אלא בעין הפרט, כמ"ש בכסף מעשר, ונתתה [הכסף] בכל אשר תאווה נפשך (דברים יד כו) [ונתתה הכסף פלט, אשר תאווה נפשך] כלל. סבור אתה אפילו כמהין ופטריות, ת"ל בבקר ובצאן וביין ובשכר (סס) פרט ללמד וולד וולדות הארץ ופרי ספרי שאם לא כתב הכתוב אלא בבקר ובצאן וביין ובשכר, לא הייתי מרבה אלא מה שבפרט שכתב הכתוב בא הכלל האחרון ובכל אשר תשאלך נפשך (סס) כלל, כל הדומה לבקר וצאן ליין ושכר שהוא פרי וולדות

הערות ותקונים

לחודש - (שב) וזה כתוב. מכילתא סס. (שג) שהרי יש לנו מאלם עד המבול אחרכו. עיין במבוא אות ז' סימן ג' סס ביארתי הדברים באר היטב. (שד) מגיד שכיון שהגיע הקץ. מכילתא ומונא בתנחומא בא ובילקוט ורש"י עה"ת. (שה) זו נאלו. מכילתא. (שו) ליל המשומר. ר"ס י"א ע"ב. (שי) ד"א. הוא במכילתא ובתנחומא בשם ר' אליעזר. ומונא גם ברש"י עה"ת. (שח) שני פעמים שמורים. הוא דברי רבינו. כ"י פ"ב המאמר משוכן וקטוע ונאמר לנכון גם כ"י פלארענן כמו שהוא לפנינו. (שט) משונה פסוק זה בו. הוא דברי המחבר מדגשפיה ולפלא כי במכילתא ובילקוט רמו רי"א מונא הכתוב אל משה ואל אהרן ובעל מאיר עין לא העיר על זה כלום. (שי) כלל. מכילתא בא פס"ו ומונא בס' וכוהיר דף ה' ע"ב וע"ס בעמ"ס יכודה. (שיא) יש לי לפרש. הוספת רבינו. (שיב) במס' נוזר. דף ל"ב ע"ב וכן פירושין ל"ז ע"ב.

שמות יב בא

הארץ, היינו כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, זה הפרט בין כלל אחד לשני כללות: כל בן נכר לא יאכל בו. (שיג) למדנו מזה אחד ישראל מוסר לעבודת כוכבים ואחד עובד כוכבים במשמע, שכן מצינו ביחזקאל שהמוסר לעבודת כוכבים נקרא בן נכר, שנאמר כל בן נכר ערל לב וערל בשר (יחזקאל מד ט), ערל לב זה ישראל מוסר לעבודת כוכבים, ערל בשר (שיר) ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלוהו: (מד) כל עבד איש מקנת כסף, (שמו) [מנין] לרבות עבד אשה ועבד של קטן, ת"ל מקנת כסף מכל מקום: ומלתה אותו אז יאכל בו. (שטז) רבו, מניד שמלת עבדיו מעכבתו מלאכל בפסח, ואם תאמר מה למדנו מזה, נאמר כאן אז יאכל בו, ונאמר בזכרים הסול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו (להלן פסוק מח), מה אז האמור להלן, מילת זכריו מעכבין אותו, שנאמר ואז יקרב לעשותו, (שיו) אף אז האמור כאן, מילת עבדיו מעכבתו. (שיו) זו דברי ר' אליעזר, אמרו לו לר' אליעזר הואיל ואין אתה יכול להשהות עמו עבדים ערלים, מה הוא שאמר הכתוב וינפש בן אמתך והגר (שמות ט יב), אמר להם זה שקנאו רבו ערב שבת ולא הספיק למולו, עליו הכתוב אומר וינפש בן אמתך והגר, אבל לקיים עבד שאינו מהול אסור, שהרי מעכבו מלאכל בפסח. (שיט) ר' ישמעאל היה מתיר לקיימו, ואז יאכל בו, זה העבד עצמו:

(סה) תושב ושכיר לא יאכל בו. (שכ) ר' אליעזר אומר תושב זה גר תושב, ושכיר זה הנכרי, ואם תאמר הרי למדנו לנכרי מכל ערל לא יאכל בו, אמת כן הוא הדבר אלא לא תוצרך הכתוב לומר תושב בפסח אלא לגזירה שוה, נאמר תושב ושכיר בפסח, (שכא) תושב ושכיר בתרומה, (שכב) מה כאן פסל בו את הערל, אף להלן פסל בו את הערל. (שכג) ר' יצחק אומר לא בא הכתוב אלא לפסול עבד מהול ונבעוני מהול, וכן אמרו רבותינו (שכד) במסכת נדרים קונם שאיני נהנה לערלים מותר בערלי ישראל, ואסור במהולי האומות דאע"ג דמהולי כמאן דלא מהילי דמיא: (סו) בבית אחד יאכל. (שכה) בחכורה אחת הכתוב מדבר שאינו נאכל אלא על הנמנין שלו עליו, או אינו אלא בבית אחד כמשמעו, כשהוא אומר על הכתים אשר יאכלו אותו בהם (לעיל פסוק ז), למדנו לבתים הרבה שהוא נאכל (שכו) ומה אני מקיים בבית אחד בחכורה אחת, מיכן אמרו הפסח הזה היה נאכל בשני מקומות,

הערות ותקונים

(שיג) למדנו מזה. מכילתא ורש"י עה"ט. (שיר) ישראל שמתו אחיו מחמת מילה. פי' תוס' זכח"ט כ"ב ע"ב ד"ה ערל. (שטז) מנין לרבות. מכילתא ט"ז ועיין במאיר עין אות ו'. (שטז) רבו מניד. מכילתא. (שיו) אף אז האמור כאן מילת עבדיו מעכבתו. עיין במכילתא ותראה שחסר פה וכל"ל אף אז האמור כאן מילת זכריו מעכבתו ומה להלן מילת עבדיו אף כאן מילת עבדיו ופי' במפרשי המכילתא נס במדות סופרים ובמאיר עין והילקוט רמז ר"א גרס ומה כאן מילת עבדיו אף להלן מילת עבדיו. ונכרי פי' נשמש מן אז יקריב לעשותו א' עד לעשותו ב' ונכרי פלארענן כחוב כמו שלפנינו. (שיר) זו דברי ר' אליעזר. וכן גירסת הילקוט, ועי' תוס' יבמות ע' ע"ב ד"ה אי מה פסח ועי' במדות סופרים ומאיר עין. (שיט) ר' ישמעאל. כ"ה גס בילקוט בשם המכילתא ועיין במאיר עין שגורס ר' יהושע במקום ר' ישמעאל, וכן ברש"י עה"ט הני' דברי ר' יהושע. (שכ) ר' אליעזר אומר. פי' במכילתא ושם הני' תושב ושכיר לא יאכל בו. תושב זה גר תושב שכיר זה הגוי ואח"כ מובא שם רבי אליעזר אומר תושב ושכיר למה נאמר כו' וכן הביא הילקוט ברמז ר"א בשם המכילתא. (שכא) תושב ושכיר בתרומה. נס' אמור ככ' י. (שכב) מה כאן פסל בו את הערל אף להלן. כ"ה גס גי' הילקוט וכ"ה ביבמות ע' ע"א מה תושב ושכיר בפסח ערל אסור בו אף תושב ושכיר בתרומה ערל אסור בו: אולם במכילתא לפנינו הני' נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה מה להלן פוסל את הערל אף כאן פוסל בו את הערל. יש לתקן ש"ל מה מלאך פוסל את הערל אף להלן פוסל בו את הערל כני' רבינו וכאשר הביא הילקוט ברמז ר"א בשם המכילתא. וכמו שהוא לנכון בגמרא שם ולפלא כי כל מפרשי המכילתא לא העירו על זה. (שכג) ר' יצחק אומר. מכילתא ט"ז. ועי' יבמות ע"א פ"א אמר רב שמעיה לאתווי ערבי מהול ונבעוני מהול ופירש"י נבעוני שם אומה שמוהלין עלמן, ובגמרא שם גרסם בלדו פ"א נבעוני מהול. וכן היה גי' הילקוט במכילתא וגרסם שם בגליון סי' בני קפורה הדריס צהריס נבעוניס. וזה לקוח מהערות ערך נבן ע"ט. (שכד) במס' נדרים. דף ל"א ע"ב. (שכה) בחכורה אחת. מכילתא ט"ז. ומה אני מקיים בבית אחד בחכורה אחת. במכילתא הלשון

שמות יב בא

ל

כיצד שאם היה בבית ונבקעה הקורה עליהן (שכו) יוצאין לחוץ (שכח) ואם היו בחוץ וירדו נשמים עליהם נכנסין לתוך הבית (שכט) אבל לא בשתי חבורות: לא תוציא סן הבית, אזהרה לכל אחד ואחד: מן הבשר הוצה. חוץ לחבורה: ועצם לא תשברו בו. בין שיש בו בשר בין שאין בו בשר השובר בו עצם לוקה, אבל הסותר אינו לוקה, לפי שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה: ד"א בו. בטהור ולא בטמא. שהסותר בטהור והשובר בטמא אינו לוקה:

מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. (של) והלא כבר נאמר משכו וקחו לכם צאן. (לעיל פסוק כח), מה ת"ל עוד כל עדת ישראל יעשו אותו, להביא פסח לדורות שיעשה אפילו בערבוביא, שהרי פסח מצרים היה נאכל למשפחות, אבל פסח דורות בערבוביא: מה) וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה'. מה כי יגור אתך גר, שיקבל עליו המצות, כדרך שאמרו רבותינו (שלא) במס' יבמות גר הבא להתגייר אומרים לו מה ראית להדבק בישראל, והרי ישראל (שלב) סגופים ורחופים, אם אמר מקבל אני, אומרים לו ראשי מצות, (שלג) כדרך שאמרה נעמי לרות, שנאמר כי אל אשר תלכי אלך (רות א טו), אמרה לה נעמי אמר לצאת חוץ לתחום, אמר לנו ייחוד ערוה, אמרה לה ובאשר תליני אלין עמך עמי (סס), אלו שש מאות ושלוש עשרה מצות, (שלד) סנין עמך ד' חמש מאות ע' ס' מאה ועשר ושלוש תיבות של עמך, הרי תרי"ג: ואלהיך אלהי (סס), זה ייחוד השם, מיד ותחדל לדבר אליה (סס): ועשה פסח לה'. יכול מיד ת"ל המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו, (שלה) אז אז לגזירה שוה, מה להלן מילת זכריו מעכבתו, אף כאן מילת עבדיו מעכבתו: וכי יגור אתך גר והיה באזרח הארץ. זה ישראל (שלו) מה אזרח בארבעה עשר, אף גר בארבעה עשר: וכל ערל לא יאכל בו. מה בא ללמד, (שלו) לימד ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלוחו שלא יאכל בו:

מס) תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר. (שלה) בא הכתוב הזה והשוה את הגר לאזרח לשאר כל המצות:

נ) ויעשו כל בני ישראל. שלא נמצא אחד מהם ערל שנאמר כל בני ישראל: כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו. לא הוסיפו ולא פחתו כן עשו באהבה וחיבה:

נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה'. בעצומו של יום, שלא יאמרו המצריים בגניבה יצאו: הוציא ה'. שכינתו לפניהם מהלכת: את בני ישראל. המיוחסין

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

משכב ויש לחקן שם עסי גי' המחבר וע"ש במאיר עין אות כ"ח. (שכו) יוצאין לחוץ. עיין במאיר עין שהגיה יוצאין לחצר. (שכח) ואם היו בחוץ. במכילתא הגי' היו בחצר. (שכט) אבל לא בשתי חבורות. עיין במאיר עין אות ל'. (של) והלא כבר נאמר משכו. מכילתא עי"ש ועי' רש"י עה"ת ופסחים פ"ד ע"ב. (שלא) במס' יבמות. דף מ"ז ע"א. (שלב) סגופים ורחופים. בכ"י פלארענץ וכ"י פ"ב סחופים דחופים. וכן בגמרא שם דו"ס דחופים סחופים. ופירש"י שם סחופין שפלין וכפויין כמו סחופי כסא (שבת טו.) פי' כסיית הכסא ולדעתי יותר נכון שהוא מלשון נסחף אבירך (ירמיהו מו טו) ענינו דחייב ודחופה. ידחה רשע; תר' אסתחוף. וסגופים לשון ענוי. לענות נפש, תר' לסגפא נפשא. (שלג) כדרך שאמרה נעמה לרות. פי' יבמות שם מ"ז ע"ב. (שלד) מנין עמך כו'. הוספת רבינו. (שלה) אז אז לגזירה שוה. לעיל (פסוק מד) כתיב אז יאכל בו ועי"ש בהערה שי"ז ולפנינו במכילתא הגי' המול לו כל זכר מניד שמילת זכריו מעכבתו מלאכול בפסח, אין לי אלא מילת זכריו מילת עבדים מנין, הרי אתה דן נאמר כאן אז, ונאמר להלן אז, מה להלן מילת עבדים אף כאן מילת עבדים ומה להלן מילת זכרים אף כאן מילת זכרים דברי ר' ישמעאל: אולם בעל זה ינחמנו והגאון באיפת דק והובא במאיר עין, הגיבו ש"ל ומה כאן מילת זכרים אף להלן מילת זכרים ולכן יש להגיה בדברי המחבר מה להלן מילת עבדיו מעכבתו אף כאן מילת עבדיו מעכבתו. ופחה ראיתי בכ"י פלארענץ וכ"י פ"ב ששם הגי' נכונה כמו שתקנתי. (שלו) מה אזרח ב"ד. פי' במכילתא. ורש"י עה"ת הביא וז"ל ועשה פסח יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר. (שלו) לימד ישראל שמתו אחיו מחמת מילה. פי' מכילתא ושם הלשון משכב וקפיטה ועי' במאיר עין וכאשר הביא המחבר כן הוא גם גרש"י עה"ת וכל ערל לא יאכל בו לכביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאיט מומר לערלות כו'. (שלה) בא הכתוב. מכילתא, ורש"י עה"ת:

שמות יב בא

על שם ישראל אביהם : מארץ מצרים . מצרים שמה ע"ש שהצירו את ישראל בה : על צבאותם . למשפחותם לדגליתם :

[יג] א) וידבר ה' . זו הפסקת פרשה , שאינו דומה לפרשת הפסח, לכך נאמר וידבר : ב) קדש לי . לשם קדשי (א) שהבחנתי בין טיפת בכור לטיפה שאינה של בכור לפדות את ישראל : כל בכור . (א) זה כלל שהוא צריך לפרט , ששומע

אני כל בכור בין זכר ובין נקבה , ת"ל הזכרים לה' וכה"ל כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר (דברים טו יט), בא הפרט ולמד על הכלל [זכר ולא נקבה והפרט צריך לכלול], שלא תאמר כל זכר אפילו שאינו פטר רחם, [ת"ל כל בכור פטר רחם] : תנן התם

(ב) במס' בכורות יש בכור לנחלה , ואין בכור לכהן , בכור לכהן ואין בכור לנחלה , בכור לנחלה ולכהן . ויש שאינו לא לנחלה ולא לכהן . הבא אחר הנפלים , אע"פ שיצא את ראשו חי [ובן תשעה] שיצא ראשו מת , והמפלת כמין בהמה וחיה ועוף , דברי ה' מאיר , וחכמים אומרים עד שיהא בו מצורת אדם , והמפלת סנדל , או

שליא או שפיר מרוקם , והיוצא מחותך , הבא אחריהם בכור לנחלה ואין בכור לכהן . (ג) מי שהיה לו בנים ונשא אשה שלא ילדה , ונתניירה מעוברת , ונשתחררה מעוברת וילדה היא וכהנית , היא ולויה , היא והאשה שכבר ילדה , ומי שלא

שהתה אחרי בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה , ואין ידוע אם בן תשעה לראשון , ואם בן שבעה לשני , בכור לכהן ואין בכור לנחלה . (ד) המפלת שפיר מלא חדם , מלא (ה) גנונים [כמין דגים] וחגבים שקצים ורמשים , והמפלת ליום ארבעים , הבא

אחריו בכור לנחלה ולכהן . יוצא דופן והבא אחריו , שניהן אינן בכורות לא לנחלה ולא לכהן : בבני ישראל . להביא גיורת שפטרה רחם בישראל : ד"א בישראל ולא בלויים (ו) מיכן אמרו לוייה שנשאת לישראל בנה פטור מסדיון הבן, (ו) שהרי פדיון הבכור

נוהג בכל מקום , בארץ ובחוצה לארץ : באדם ובבהמה . (ז) מקיש בכור בהמה לבכור אדם , מה בכור אדם אתה נותנו לכהן בכל מקום שירצה , אף בכור בהמה אתה נותן לכהן בכל מקום , שלא תאמר צריך הבכור הבאת מקום כמעשר , לכך נאמר באדם

ובבהמה : לי הוא . מה ת"ל , לפי שנאמר הזכר תקדיש . (סס טו יט) , יכל תלם הקדישו אינו קדוש , תלמוד לומר לי הוא , מכל מקום , א"כ למה נאמר תקדיש , הקדישהו כדי לקבל שכר :

(ג) ויאמר משה אל העם . זו אמירה לפני ששב על ענין הראשון נאמר בו אמירה : זכור את היום הזה . זה ציווי לדורות כתוב כאן זכור , וכתוב בשבת וזכר

את יום השבת לקדשו (שמות כ ח) , מה כאן בעיצומו של יום , אף להלן בעיצומו של יום . מיכן אמרו בשבת ניתנה תורה לישראל , כך מפורש (ח) במס' שבת בפרק ר' עקיבא : כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה . (ט) מיכן אמרו חכמים כל ימי חיך

להביא את ימות המשיח : ולא יאכל חמץ . (י) לעשות המאכיל כאוכל . כל מקום שנאמר לא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמעו , וכן מפורש (יא) במס' פסחים בפרק כל שעה שמותר לאכול מאכיל כו' : לא יאכל חמץ . לא חמץ בלבד אלא כל האיסורין שבתורה . אחד האוכל ואחד המאכיל :

(ד) היום אתם יוצאים . (יב) מלמד שלא אכלו ישראל מצות אלא יום אחד : בחדש האביב . (יג) למדנו שהשנה שיצאו ישראל סמצרים לא היתה צריכה לעבר , לפי שהאביב בזמנו בא :

הערות ותקונים

[יג] (א) שהבחנתי . צ"מ ס"א ע"ב . (א) זה כלל שהוא צריך לפרט . עיין מילתא ריש פט"ז . (ב) במס' בכורות . דף מ"ו ע"א במשנה . (ג) מי שהי' לו בנים . השמיט מן שלא היה לו בנים עד מי שהי' לו בנים במשנה שם . (ד) המפלת שפיר מלא חדם . בכורות מ"ז ע"ב במשנה . (ה) גנונים . עיין ערוך ערך נק"א . (ו) מיכן אמרו . בכורות מ"ז ע"א . (ז) שהרי פדיון . קידושין ל"ז ע"א . (ז) מקיש בכור . מילתא

שם . (ח) במס' שבת . דף פ"ו ע"ב . (ט) מיכן אמרו חכמים . ברכות י"ב ע"ב במשנה , ובמילתא שם וחכמי אומרים ימי חיך בעולם הזה , כל ימי חיך להביא לימות המשיח , וכן נשנה בספרי ראש סי' ק"ל . (י) לעשות המאכיל כאוכל . מילתא שם . (יא) במס' פסחים . דף כ"א ע"ב . (יב) מלמד שלא אכלו מצות כו' . פסחים כ"ח ע"ב מניין לפסח מצרים שאין חימולו נובג אלא יום אחד ת"ל ולא יאכל חמץ וסמך ליה היום אתם יוצאים , פירש"י , לא יאכל חמץ היום ור"ל שדריש סמוכין . (יג) למדנו . מילתא שם . (יד) לפי שאביב בזמנו בא .

שמות יג בא

לז

ה) ויהיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי. הרי אלו חמשה עממים, (טו) אבל למדנו לארץ שבעה עממים בנזירה שזה כתיב. דבא והיה כי יביאך (טז) וכתוב התם ויביאנו אל המקום הזה (לזכיר כו פ), מה ביאה האמורה להלן ארץ שבעה עממים, אף ביאה האמורה כאן ארץ שבעה עממים: אשר נשבע לאבותיך. (יז) היכן נשבע, באברהם כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר (נרמזת פו יח), ביצחק כתיב גור בארץ הזאת ואהיה עמך (סס כו ג), ביעקב כתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך (סס כח יג), (יה) ואם תאמר הלא אין כתוב כאן שבעה עממים. תשובה כתוב בישעיה כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי (ישעיה נד ט), היכן נשבע ולא יהיה עוד המים למבול (נרמזת ס טו), וסדלאו שבעה עממים נמי שבעה: ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה. (יט) כעבודה שעבדת במצרים, זו אכילת פסחים ומצותיו: בחדש הזה. זה ניסן ואין אחר ניסן: (י) שבעת ימים תאכל מצת. (כ) חסר ו' שלא תאמר כל מצה במשמעה, אפי' מצת אורז ודוחן וקטנית, בא הכתוב וחסר ו' מצת ולא כל מצות אלא מן האיסורין משום חמץ, חמץ ושעורים וכוסמין ושיבולת שועל ושיפון, (כא) שנאמר מצת יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור (לקמן פסוק ז), חמץ דומיא דמצה, ללמדך שאין מצה כשירה (כב) אלא מדבר הבא לידי חימוץ: ד"א שבעת ימים תאכל מצת. חסר ו' ללמד להביא ערב יום טוב משש שעות ולמעלה שאמר החמץ והמצה מנין ו': וביום השביעי חג לה'. (כג) מיכן אמרו מי שלא חגג יום טוב הראשון חונג כל הרגל ויום טוב האחרון של חג: (ז) מצות יאכל את שבעת הימים. (כד) שנה הכתוב ללמדך שבעת ימים אתה אוכל מן הישן, וששה מן החדש: ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור. סקיש חמץ לשאור ושאר לחמץ, מה זה בבל יראה (כה) [אף זה בבל יראה, ומה זה בבל ימצא] אף זה בבל ימצא, וזה וזה מחמשת המינים: בכל גבולך. למה נאמר שלא תאמר בבית בלבד אכור, ת"ל בכל גבולך גבולך דומיא דבית, מה ביתך ברשותך, אף גבולך ברשותך. יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות עובד כוכבים או שנפלה עליו מפולת שהוא כמבוער: (ח) והגדרת לבנך. (כו) יכול מראש חודש, יתחיל האב לחניך לבנו הלכות הפסח, ת"ל ביום התוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, בשעה שמצת ומרור מונחים לפניך: (כז) וצריך ליטול בידו מצה ולומר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה כו', וכן מרור יטלנו בידו ויאמר מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שם שמררו, אבל בבשר אכור ליגע ולומר פסח זה, שאין אנו אוכלין פסח בחוצה לארץ, (כח) ואסור לאדם לומר כבש זה יהיה לפסח, (כט) אלא יאמר כבש זה יהיה

הערות והקונים

פסוקים כוא מהמחגר. וכן במאיר עין סס כתב: כלומר שהיה חל אביב בזמנו. (טו) אבל למדנו. מכילתא ריש פ"ז. (טז) וכתוב התם ויביאנו אל המקום הזה. רבינו הוסיף ומפורש אנה כתיב ביאה. ובמכילתא בגי' נאמר כאן ביאה ונאמר להלן ביאה ונדחקו המפרשים בפירושה. עיין זה ינחמנו ונדרורי המלות ומדות ספרים ומאיר עיני ועיין ברמב"ן פ"א והיה כי יביאך. (יז) היכן נשבע. מכילתא פ"ח. (יח) ואם תאמר. הוספת רבינו. (יט) כעבודה. מכילתא. (כ) חסר וי"ו. הוספת רבינו ובמכילתא נמלא הדגש שלא תאמר כל מצה במשמע כו' פ"ח פ"ח וריש פ"ח ופסחים ל"ה ע"א ובמדות ספרים ריש פ"ח. (כא) שנאמר מלא יאכל. במכילתא ובגמרא שם מובא הכתוב לא תאכל עליו חמץ שנעת ימים תאכל עליו מלח (לזכיר סו ג). (כב) אלא מדבר הבא לידי חימוץ. וכן גי' הילקום וכו' בגמרא שם. ועיין במדת ספרים שם ריש פ"ח אות פ'. (כג) מיכן אמרו. הגיגה פ' ע"א ושם בגמרא גמר לה מג"ש עזרת עזרת. (כד) שנה הכתוב. ר"ל כתוב אחד אומר ששה ימים תאכל מצה (לזכיר סו ח) וכאן אהיה אומר שבעת ימים, וכו' במכילתא שם פ"ז ופ"ח, ועיין בראו"ה הל' פסחים סי' רל"ז מה שכתב שם. (כה) אף זה צבל יראה ומה זה צבל יראה. הוספתו צמיס וכו' לנכון במכילתא ובכ"י פ"ב וכ"י פלארענץ. (כו) יכול מר"ח. מכילתא שם. (כז) וצריך ליטול בידו. בפסחים קט"ז פ"ב מצה צריך להגביה כו'. וע"ש ברשב"ס שהביא נספח השו"ת סגולות דהא דאמר צריך להגביה היינו במלה זו דאגדתא ועיין בסוד אור"ח הל' פסח סי' תפ"ג וכשיגיע למלה זו צריך להגביה להראותה למסובין. (כח) ואסור לאדם לומר כבש זה לפסח. פסחים נ"ג ע"א ושם נאמר צב"ר זה לפסח והרא"ש שם כתב ודוקא גדי או סלה הראוין לפסח ועיין בסוד אור"ח סי' תפ"ט. (כט) אלא יאמר כבש

שמות יג בא

לנו לאכילה : בעבור זה עשה ה' לי . (ל) כנגד ארבעה בנים דברה תורה , אחד חכם ,
ואחד רשע , ואחד תם , ואחד שאינו יודע לשאול : לכל אחד ואחד נתנה תורה דרך
להשיב כפי ענינו . שהרי העולם נברא בארבע מדות של בני אדם , אחד רשע ,
ואחד חכם , ואחד תם , ואחד שאינו יודע לשאול , וכל אחד ואחד נדרש בענינו ,
(לא) רשע מה הוא אומר , מה העבודה הזאת לכם , כלומר לכם ולא לו , ולפי שהוציא
את עצמו מן הכלל שלא אמר לנו אלא לכם , בידוע שכפר בעיקר , לכך נאמר בעבור
זה עשה ה' לי , כלומר לי ולא לו שאלו היה שם לא היה נגאל , אלא היה סת
בשלושת ימי אפלה :

(ס) והיה לך לאת . (לב) חסר ו' , (לג) לפי שצריך שיהיה ארבע פרשיות של תפילין .
בדרך אחד . קדש , כי יביאך , שמע , והיה אם שמוע : לך לאות . (לד) ולא
לאחרים לאות , שלא יטלם בידו ויראם לכל העולם אלא בצנעה : על ידך . בידך לא
נאמר , אלא על ידך , (לה) זו קיבורת (לו) שהוא גובה היד , (לז) ידך זו שמאל ,
וכה"א אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מח יג) , ואומר ידה ליתד תשלחנה
וימינה להלמות עמלים (שופטים ה כו) , (לח) ואומר גם שם ידך תנחגי ותאחזגי ימינך (תהלים
קל"ט י) , למדנו ליד שהוא שמאל : לזכרון בין עיניך . (לט) סיבן אמרו תפילין מצוותן
שיהא גותן של יד תחלה , ואח"כ גותן של ראש , וכשהוא חולץ , חולץ של ראש
תחלה , ואח"כ חולץ של יד : (ס) על של יד מברך בא"י אמ"ה אקב"ו להניח תפילין ,
ועל של ראש מברך על מצוות תפילין : תנן התם , (ס) במס' מנחות (מא) תפילה של
יד אינה מעכבת את של ראש , ושל ראש אינה מעכבת של יד : (סב) ואסור ליכנס
בהן בבית הכסא , (סג) ולא לישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי , (מד) שמא
יפיח בהם , (מה) וקדושתם חמורה , קל וחומר מציץ , ומה ציץ שאין בו אלא שם
אחד אמרה תורה והיה על מצחו תמיד (שמות כח לח) , שלא יסיה דעתו מהם , תפילין
שיש בהם כמה אזכרות השם , על אחת כמה וכמה , לפיכך צריכין גוף נקי שלא יישן
ולא יפיח בהן , (מו) ורצועות שנפסקו וקשרן או תפרן אינן כשרין לתפילין : ולזכרון בין
עיניך . בגובה של ראש . (מז) מקום שמוחו של תינוק רופס : (מח) א"ר אליעזר הגדול

ה ערות ותקונים

זה יהי לנו לאכילה . זה הוא הוספת רבינו . והראש שם כתב חלא אומר בשר זה ליו"ט ועיין בספר אורח
שם . (ל) כנגד ארבעה בנים דברה תורה . מכלתא סוף גא פ"ח , ובספר הגדה . (לא) רשע מה הוא
אומר . מכלתא שם גם בפרשה י"ז . (לב) חסר וי"ו . לפנינו בכל הספרים כתיב מלא , גם הרב בעל מנחת
שי לא הסיר מאומה . (לג) לפי שצריך . מכלתא פ"ז וספרי ואתחנן סי' ל"ה ע"ש . (לד) ולא לאחרים
לאות . מנחות ל"ז ע"ב . ומכלתא שם . (לה) זו קבורת . מנחות ל"ז ע"א ותנחומא ומוצא בס' וזהויר
דף ו' ע"ב ויש להעיר בתנחומא שם מתחיל וסיו לך לאות זו קבורת וזה אינו מהמכלתא אלא כל המאמר
עד סופו קובץ ה' תפילין נמצא בס' וזהויר עד הרי אלו יגנו דף ס' ע"ב כלשונו ממש ושניהם שאנו
ממקום אחד . ואין ספק ממדרש הסכס . (לו) שהוא גובה היד . מכלתא פ"ז וספרי ואתחנן סי' ל"ה גם הערוך
ערך קבורת כתב וז"ל פי' על הזרוע כנגד לבו והוא גובה של יד ע"כ . ועיין בתוס' שם ד"ס קבורת .
וכן הרמב"ם כתב בפ"ד מהל' תפילין ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הכשר החוסה שנמרפק
שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע ע"ש ועיין בהכרמל שנה ראשונה לד קל"ח . (לז) ידך זה שמאל . מכלתא
שם , וספרי שם ומנחות ל"ז ע"ב ותנחומא סוף גא וס' וזהויר דף ז' ע"א . (לח) ואומר גם שם ידך
חנחני . הראי"ה הזאת מהכתוב הוא בגמרא מנחות שם . וליחא במכלתא ספרי ותנחומא וזהויר .
(לט) מיכן אמרו . מכלתא ספרי מנחות ל"ז ע"א ותנחומא וס' וזהויר שם . (ס) על של יד מברך . מנחות
ל"ז ע"א . ותנחומא וס' וזהויר שם וכן מוצא דברי הלקח טוב בהעיסור (ח"ב דף כ"ז ע"א) בענין ברכת
התפילין אי מברך שחיס וס"י שם וכן בהסכס [ל"ל בהסכס] ובלקח טוב וכן בכל האו"י ע"ל . וכן
מוצא בשמו בהראש"ה הל' תפילין ובלבו הל' ברכות סי' פ"ז . (ס) במס' מנחות . שם . (מא) תפילה של יד
אשר הסגרתיו הוספתי כי השמים המעתיק מן של הראשון עד של השני . (מב) ואסור ליכנס בהן בבית
הכסא . ברכות כ"ג ע"א . (מג) ולא לישן בהם . ברכות כ"ג ע"ב . (מד) שמא יפיח בהם . וכן כתב רש"י
שם . ועיין שנת פ"ס ע"א . (מה) וקדושתם חמורה . מנחות ל"ז ע"ב . (מו) ורצועות שנפסקו . עיין
מנחות ל"ז ע"ב וברש"י ובתוס' שם ד"ה פוק ובהראש"ה הל' קטנות הל' תפילין סי' י"א ועיין בסמ"ג ובמרדכי
ובדברי חמודות וש"ס אורח סי' ל"ג סעיף ה' ורבינו פסק ג"כ להחמיר . (מז) מקום שמוחו של תינוק
רופס . מנחות ל"ז ע"א , ותנחומא סוף גא . (מח) א"ר אליעזר הגדול . מנחות ל"ס ע"ב .
(ס"א)

הוא דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח י), אלו תפילין של ראש, (מח) לפי שנקראו פאר. (מח) וכיס של תפילין אסור להניח בהם מעות או דבר אחר לפי שנתקדש עם התפילין. (מט) ותיק של תפילין ניצול עם התפילין מפני הדליקה בשבת, (נ) ומאימתי זמן תפילין משוראה את חבירו מרחוק ארבע אמות ויכירתו, כדאמרי' (נא) במס' ברכות, לתפילין כאחרים, לקריאת שמע כוותיקין וותיקין היו קורין אותה עם הנץ החמה: למען תהיה תורת ה' בפיך. (נב) למדנו שהנשים פטורות מן התפילין (נג) שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך, מי שמחויב בתלמוד תורה חייב גם בתפילין, ונשים מנלן דפטורות מתלמוד תורה, דכתיב ולמדתם אותם. את בניכם (דברים יא יט), בניכם ולא בנותיכם, (נד) מיכן אמרו המלמד את בתו תורה אינו מלמדה אלא תפלות, (נה) לפי שמכנים בה ערמונית יתירה: ד"א ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. (נו) מיכן אמרו כל המניח תפילין כאילו קורא בתורה, יכול הקורא בתורה פטור מן התפילין, (נז) ת"ל וירא אלהים יצא את כלם (קהל ז יח), זה המניח תפילין ועוסק בתורה: (נח) שבת ויום טוב אסור להניח תפילין [שנא' והיה לך לאות יצא שבת ויום טוב] שהן אות ואין צריך אות: כי ביד חזקה הוציאתם את בני ישראל ממצרים. גדול כחות תפילין שבה זוכר יציאת מצרים: (י) ושמרת את החקה הזאת. מה בא ללמדנו, (נט) למדנו על הקטנים שפטורים מן התפילין, שנאמר ושמרת את החקה הזאת, מי שמחויב בחקים חייב בתפילין ולא הקטן, (ס) מיכן אמרו כל קטן, שיודע לשמור תפיליו אביו עושה לו תפילין. וכן לכל המצות: למועדה. (סא) מלא ו' שתי מלות הן למו עדה עדות הוא לישראל ששם ה' נקרא עליהם. (סב) ד"א למועדה, יש מועד שמניח תפילין. ויש מועד שאינו מניח, יצא שבתות וימים טובים שאינן צריכין אות בתוך אות: מימים ימימה. (סג) יצאו לילות שאינן זמן תפילין: ד"א מימים ימימה. (סד) מיכן אמרו בית הלל שצריך אדם לבדוק תפיליו משנה לשנה שלא נמחק מהם אות, ובית שמאי אמרי' א"צ לבדוקן עולמות וכן אמר שמאי הזקן אלו תפילין (סה) של אבי אבא:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(מח) לפי שנקרא פאר. ברכות י"א ע"א. (מח) וכיס של תפילין. ברכות כ"ג ע"ב. (מט) ותיק של תפילין. שבת קט"ז ע"א במשנה. (נ) ומאימתי. זמן תפילין. ברכות ס' ע"ב. (נא) במס' ברכות. שם. (נב) למדנו שהנשים פטורות. מכלתא ע"ש. (נג) שנאמר. הוספתי כקו שהוא בכ"י פלארענץ וכ"י פ"ב. (נד) מיכן אמרו המלמד בתו תורה. סוטה כ' ע"ב. (נה) לפי שמכנים גם כן. הוספת רבינו. (נו) מיכן אמרו כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה יכול הקורא בתורה פטור מן התפילין ת"ל וירא אלהים. בכתב יד פלארענץ וכ"י פ"ב הגי' כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה, וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין וירא אלהים י"א את כלם זה המניח תפילין ועוסק בתורה. וכן במכלתא סוף פ"ז ומובא בילקוט רמז רכ"ב בשם המכלתא. הגי' כמו בכ"י פלארענץ ופ"ב. והסיוס מן וירא אלהים ליתא שם, ובמזוזא להפסיקתא דרב כהנא אות ח' ס"י י"ג הבאתי בשם שו"ת מהרי"ק שורש קע"ה שכתב וז"ל. אנו סומכין על הפסיקתא דאמר בה למען תהיה תורת ה' בפיך כל הקורא בתורה כאלו מניח תפילין, ואמנם שמעתי שגורם שם איסכא כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה ולר"ך עיון שם עכ"ל. והעירותי שם שהאמר הזה לא נמלא בפסיקתא ולא ברבתי רק במכלתא פרשה בא פ"ז כמו שהבאתי למעלה. ומלאתי באור זרוע הל' תפילין ס"י תקל"ד הביא וז"ל תני במכלתא המניח תפילין פטור מח"ת שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך, פ"י לא פטור ממש אלא מעלין עליו כאלו תורת ה' בפיו עכ"ל וכן מלאתי מובא כן ברוקח הל' ברכות ס"י שס"ט. ועיין במדרש שו"ס מזמור א' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ט רוצים אנו ליגע בתורה יום וליל אבל אין לנו סנאי, א"ל הקב"ה קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאלו אחס ינעים בתורה יום ולילה ע"כ. (נז) ת"ל וירא אלהים. וכ"י פלארענץ ופ"ב, ובמקרא כתוב כי ירא אלהים. (נח) שבת ויום טוב. פנחות ל"ו ע"ב, וזה האמר מקומו למעלה בהלכות תפילין. שהביא. (נט) למדנו על הקטנים. מכלתא שם. (ס) מיכן אמרו. מכלתא שם. (סא) מלא וי"ז. הוא דברי רבינו ובעל מנחת סי' הביא זאת ולא הזכיר את שם רבינו טוביה עליו. ועיין בצעל הסורים. (סב) ד"א למועדה. עיין מכלתא שם. (סג) יצאו לילות. מכלתא שם. (סד) מיכן אמרו צ"ב. מכלתא שם תנחומא סוף בא ומובא גם' והזכיר דף ח' ע"א. (סה) של אבי אבא. במכלתא שם סוף פ"ז הגי' אלו תפילין של אבי איתא. וכן מובא כן בירושלמי פירובין פ"י ה"א דף כ"ו ע"א ובירושלמי שם כ"י סלל הזקן ועיין חוס' מנחות פ"ג ע"א ומובא שם דברי המכלתא. ובתנחומא סוף בא אלו תפילין של

שמות יב בא

ד"א ושמת את החקה הזאת: חזר על ענין הפסח; דכתיב זאת חקת הפסח (שמות יב מ): למועדה. שיהא דוחה את השבת, דאתיא מועד מועד דכתיב גבי תמיד, תשמח להקריב לי במועדו (נמדנר כח ז), אפי' בשבת: מימים ימימה. (סו) משנה לשנה, בענין שנאמר ימים תהיה גאולתו. (ויקרא כה לט):

יא) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. (סו) מפני מה זכה כנען שתקרא הארץ על שמו, אלא כיון ששמע כנען (סח) שהקב"ה נשבע לאבותינו לתת להם את הארץ עמד ופנה את עצמו מפניהם. אמר לו הקב"ה אתה פנית מפני בני בני קורא הארץ על שמך ואתן לך ארץ טובה ואיזה זו זו אפריקי: כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך. (סט) [נשבע לך, היכן נשבע, והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי (שמות ו ה): לאבותיך, אלו אברהם ויצחק ויעקב כמו שכתבנו למעלה בפרשת חמשת עממים: ונתנה לך]. (ע) שלא תהא בעיניך כירושת אבות אלא כאילו אותו היום נתנה לך: כל אתנחתא, וזקף, וסוף פסוק כולם לך והשאר לך הוץ מלשון נקבה שכלם לך שנאמר קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (ס"ג ז'):

יב) והעברת כל פטר רחם לה'. (עא) אין העברה אלא הפרשה, וכן הוא אומר והעברתם את נהלתו לבתו (נמדנר כו ח): וכל פטר שגר בהמה. (עב) ששיגרתו בהמה ולא יוצא דופן: אשר יהיה לך. (עג) [להוציא את המוכר עובר בהמתו לנכרי ומנין] להוציא הלוקח עובר בהמתו של נכרי, ת"ל כי יולד בבקרך ובצאנך הזכר (דברים טו יט): הזכרים לה'. (עד) מיכן היה ר' יוסי הגלילי אומר רחל שלא ביכרה ויצאו ב' זכרים ראשיהם כאחת שניהם לכהן, שנאמר הזכרים לה' לפי שאפשר לצמצם [(עה) וחכמים אומרים אי אפשר לצמצם] לפיכך אחד לו ואחד לכהן: יג) וכל פטר חמר. (עו) חמר ו' לפי שחמר מנינו רמ"ח, כנגד רמ"ח אברים שבאדם שכל גופי מצרים נערפו תחת ישראל שנקראו ששה, שנאמר ששה פזורה ישראל (ירמיה כ"ו): (עז) ת"ר וכל פטר חמור תפדה בשה ולא בעגל ולא בכלאים, (עח) ולא בכוי: (עט) ד"א ופטר חמור תפדה בשה יכול כל בהמה טמאה אתה פודה, כענין שנא' אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (נמדנר יח טו), ת"ל וכל פטר חמור תפדה בשה, ולא שאר בהמה תפדה בשה: (פ) אמרו רבותינו מה זכו פטרי החורים ליפדות יותר מכל בהמה טמאה, לפי שישראל עמזו אותם בצאתם

הערות לתקונים

בית אבי איתא זכר והזכיר דף ח' ע"א נשמע מלת, אבי: (סו) משנה לשנה. מנחות ל"ו ע"ב. (סא) מפני מה זכה. מכילתא פרשה י"ח וילקוט רמז רכ"ג בשם המכילתא. (סח) שהקדוש ברוך הוא נשבע לאבותינו. במכילתא הגי' כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ. וכ"ה גי' הילקוט. (סט) נשבע לך. הוספתי כמו שהוא בכ"י פלארענץ, והמעתיק השמיים מן לך עד לך. (ע) שלא תהא בעיניך: מכילתא ורש"י עה"ת. (עא) אין העברה אלא הפרשה. מכילתא שם, וילקוט רמז רכ"ג ומוצא ברש"י עה"ת. (עב) ששיגרתו בהמה. עיין מכילתא ורש"י עה"ת. (עג) להוציא את המוכר. הוספתי כמו שהוא במכילתא וכן הוא לנכון בכ"י פלארענץ והשמיים המעתיק מן להוציא עד להוציא. (עד) מיכן היה ר' יוסי אומר. מכילתא שם. ומשנה בכורות י"ז ע"א. (עה) וחכמים אומרים. הוספתי כמו שהוא בכ"י פלארענץ. וכ"ה במשנה שם ובמכילתא. וכן בכורות שם דף ע"א ר' יוסי הגלילי אומר אפשר לזמאם ופירש"י שניהם ילאו, כאחד ושניהם בכורות. וראיתי בכ"י ס"ב הגי' משושה רחל שביכרה [ל"ל שלא ביכרה] וילאו שני זכרים ראשיהם כאחת [ל"ל כאחת] שניהם לכהן שנאמר הזכרים לה' לפי שאי אפשר לזמאם [ל"ל לפי שאפשר לזמאם] וחכמים אומרים אפשר לזמאם [ל"ל אי אפשר לזמאם] לפיכך אחד לו ואחד לכהן. (עו) חמר ו"ו. וכן הביא בעל מנחת סי שכ"ה בכל הספרים מדויקים וכן גמיה במסורת בכלל החכמים ודרשת המחבר לא הביא שם. ועיין בכורות כ"ו ע"א ואלו דפטר חמור ודאי גהים מתפילך פירש"י בפרשת והיה כי יביאך וכל פטר חמר תפדה בשה והוא חמר ו"ו ובתפילין של רבא כתבו הכותב מלא ואח"כ מהקו והיינו גהים מחוק עכ"ל ועיין ערוך ערך גחם. (עז) חמו רבנן. בכורות י"ב ע"א. ומכילתא שם. (עח) ולא בכוי. פירש"י ספק חיה ספק בהמה: וע' בערוך ערך כוי ובהערת הרמ"ל. (עט) ד"א ופטר חמור. בכורות שם ומכילתא שם. (פ) אמרו רבותינו. בכורות ה' ע"ב, וילקוט רמז רכ"ד הביא המאמר מכאן אמרו מלות פדיה קודמת למלות עריפה ונרשם בלד בכורות י"ג ע"א ושם הביא ג"כ במאמר ופטר חמור תפדה מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סופים ונמליס כו' וזה לא נמלא שם בדף י"ג ע"א

שמות יג בא

מסצרים : (פא) ד"א לפי שנמשלו למצרים, שנאמר אשר בשר חמורים בשרם
 (יחזקאל ט כ), וישראל נמשלו בשה : ואם לא תפדה וערפתו . (פב) אין עריפה אלא
 הריגה, וכן הוא אומר וערפו שם את העגלה (דנכיס כא ד), (פג) מצות פדייה קודמת
 למצות עריפה : (פד) ד"א אם לא תפדה וערפתו, אמרה תורה אתה אבדת נכסי כהן
 ולא פדית אותו ערפחו ויאבדו נכסיו; שהרי אחר שערפו אכור בהנאה כעגלה ערופה :
 וכל בכור אדם בבניך תפדה, (פה) בכל פודין בכורים; חוץ מבעבדים ושטרות וקרקות
 והקדשות, כאי מעמא דילפינן מדכתיב ופדויו כבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת
 שקלים בשקל הקודש (נמדנר יח טו), דומיא דכסף דמטלטל וגופו ממון, יצאו הקרקעות
 שאינן מטלטלין, יצאו שטרות שאין גופן ממון; יצא עבדים שהוקשו לקרקעות :
 ד"א וכל בכור אדם בבניך. (פו) לרבות מי שלא פדאו אביו שהוא פודה את עצמו,
 (פז) וכן אמרו חייב אביו למול את בנו, ולפדותו מן הבכורה, וללמדו תורה ואומנות
 ולהשיאו אשה ואם לא עשה לו אביו אחת מכל אלה, חייב הוא בעצמו לעשותם לעצמו :
 (יד) והיה כי ישאלך בנך טהר. (פה) יש טהר לאחר זמן, ויש טהר בקרוב, (פט) כמו
 לטהר יהיה האות הזה (שמות ח יט), טהר אנכי נצב (שס"ז ט) : לאמר מה
 זאת. (צ) זו מדת התם שאינו חכם בדעת לשאול ואינו רשע לכפור, אלא הוא תם,
 ואינו יכול להבין ושואל מה זאת, ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' מצרים, שאינו
 יודע לשאול את פתח לו שנאמר והנדת לבנך וגו' (שס"ט יב) :
 (סו) וידעי כי הקשה פרעה לשלחנו. (צא) יכול מאליו, ת"ל ויחזק ה' את לב פרעה
 (שס"ט) : ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה.
 (צב) מיכן אמרו חכמים זוכחים בכורי בהמה (צג) כנגד בכורי בהמה, ופודין בכורי
 אדם [כנגד בכורי אדם : על כן אני זוכח לה' כל פטר רחם הזכרים]. שנאמר
 לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה (דנכיס סו כ) : וכל בכור בני אפדה. בחמשה
 סלעים, (צד) ואפילו אין לו חמשה סלעים ויש לו מצנפת או טלית והכהן מקבלו
 בחמשה סלעים יצא, (צד) ואם אין לו לאדם חמשה סלעים והוא צריך לפדות
 עצמו ובנו לפדות, הוא קודם לבנו שמצותיו קודמת והולכת : (צה) ישראל שיש לו
 פטר חמור ואין לו שם לפדותו פודהו בשויו. (צו) ופרה שילדה חמור וכן חמורה שילדה

הערות ותקונים

רק הוא גדף ה' ע"ב כמו שרשמתי ומאמרים נפרדים הם. (פא) ד"א לפי שנמשלו למצרים לחמורים.
 עיין צ"ר פל"ו ד"א יעקב אמר שלא יסדו בני המצרים הם משתחווים לשה ואני נמשלתי בזה, שנאמר שה
 פורה ישראל, ובמצרים כתיב אשר בשר חמורים בשרם, וכתיב ופטר חמור תפדה בשה. (פב) אין
 עריפה אלא הריגה. עיין בכורות י' ע"ב עורפו בקופין מאחוריו וקוברו פירש"י בקופין סכין גדול שכן דרך
 עריפה. וכן עיין סוטה מ"ו ע"ב. (פג) מצות פדייה קודמת למצות עריפה. מכילתא שם, ובכורות י"ג ע"א,
 וילקוט רמז רכ"ד ומה שהביא שם, מכאן אמרו' הוא לשון המכילתא. (פד) ד"א ואם לא תפדה. מכילתא
 שם וילקוט שם, ורש"י עה"ת. (פה) בכל פודין. מכילתא שם וספרי קרח סי' ק"ח וילקוט רמז רכ"ה.
 (פו) לרבות מי שלא פדאו אביו. מכילתא שם. (פז) וכן אמרו. מכילתא שם וקידושין כ"ט ע"א. (פח) יש
 מחר לאחר זמן. מכילתא ורש"י עה"ת. (פט) כמו למחר יהיה האות הזה מחר אנכי נצב. הרי מחר עכשיו.
 וכאן כי ישאלך בנך מחר הוא מחר לאחר זמן וכן מחר יאמרו בניכם לבנינו (יהושע כב כד) וכן הוא במכילתא
 ובתנחומא ומוכא ברש"י עה"ת. (צ) זו מדת התם. עי' מכילתא ורש"י עה"ת. (צא) יכול מאליו. מכילתא
 שם. (צב) מיכן אמרו. מכילתא שם והתנחומא ב"ה. (צג) כנגד בכורי בהמה. הוספתי כמו שהוא לנכון
 בכ"י פלארענץ, גם במכילתא ומוכא בילקוט רמז רכ"ה בשם המכילתא ובס' והזכיר דף ו' ע"א וחסר גם בכ"י
 ס"ב שהשמים המעתיק מן כנגד עד כנגד. ובתנחומא הלשון משובש ומתוקן לנכון בעץ יוסף ע"ס. (צד) ואפילו
 אין לו ה' סלעים. קדושין ח' ע"א ועי' ש"ע או"ח סי' ש"ה. (צד) ואם אין לו לאדם. משנה בכורות מ"ט
 ע"א ובגמרא שם מ"ט ע"ב ורבינו הביא כמו שהוא בגמרא שם. (צה) ישראל שיש לו פטר חמור. בכורות
 י"א ע"א ומוכא בס' והזכיר דף ט' ע"א ושם יש לתקן פודהו בשויו. (צו) ופרה שילדה חמור וכן חמורה
 שילדה פרה. משנה בכורות ה' ע"ב ולפנינו הגי' פרה שילדה מין חמור וחמור שילדה כמין פוס. ולפני
 רבינו היתה הגי' במשנה וחמור שילדה פרה. וכן ראיתי בהרא"ש שם סי' ד' שהביא וז"ל ה"ל דקחתי חמור
 שילדה כמין פוס ה"ה שילדה כמין פרה כו' ול"ג דגרס במתני' וחמור שילדה כמין פרה כו' ומה שנכתב
 בספרי חמור כמין פוס אגב שיפלא דברייחא הוגה ג"כ כן במשנה כו' ע"ס. ומדברי רבינו יש להביא ראיה
 להשערתו

